

Váradi

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

2

V á r a d

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

XV. ÉVFOLYAM 2. (131.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő,
Szilágyi Aladár (társadalom),
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet),
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár,
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő,
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.,
I. em.

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradai Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon TASNÁDI JÓZSEF munkái láthatók

Desert Inn

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

3	SZŰCS LÁSZLÓ Az élőbbé tett Várad			
Irodalom				
4	ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON (Tulajdonképpen); (A szoftverben benne van) (<i>vers</i>)			
5	DINÓK ZOLTÁN A kövér fiú (<i>próza</i>)			
7	CSONTOS MÁRTA Kronosz nem boldogul; Mesejáték (<i>vers</i>)			
9	BODÓ MÁRTA Betegség triptichon (<i>próza</i>)			
12	LIPCSEI MÁRTA A világ; Elmélkedés (<i>vers</i>)			
13	TAMÁS DÉNES Szeretet (<i>próza</i>)			
16	CSÁK GYÖNGYI Rezdülések; Groteszkek (<i>vers</i>)			
21	BÁNYAI TAMÁS Kamikaze (<i>próza</i>)			
26	MÜLLER DEZSŐ A semmiben; Úgy élek; Este; Anyám; Madarak; Legalább; Törpe-fohász (<i>vers</i>)			
30	HORVÁTH ILDIKÓ Gubancos randevú (<i>próza</i>)		Társadalom	
33	MÜESSER YENIAI Tömeg; Idegen vagyok; Néha az ember megunja a halált; Panasz; Ne dumáljatok nekem a férfiakról! (<i>vers</i> – BALÁZS F. ATTILA fordítása)		Kincstár	
36	LILYA GAZIZOVA Kiszámíthatatlanság; Balról (<i>vers</i> – BALÁZS F. ATTILA fordítása)		Kritika	
Művészet				
38	TASNÁDI JÓZSEF Emlékezetes félelmeim lenyomatai		Kultúra	
52	DÁNIELISZ ENDRE Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű			
61	ÁRPÁS KÁROLY Emlékezés Gion Nándorra		A szerkesztő asztala	
65	TÓTH HAJNAL Lepecsételt Bánffy Miklós- kiállítás a nagyváradi vár- ban			
69	MOZOG NAGY IMRE Jár a baka, jár (6.)			
74	PÉTER I. ZOLTÁN Az egykori váradi piroslám- pás házak nyomában			
83	IMRE ZOLTÁN Nagy Endre, a konferanszié			
85	NAGY ENDRE Conféranse egy szindarab eleibe			
88	SZILÁGYI ALADÁR Az örömszerzés öröme (Péter I. Zoltán <i>Régi képes- lapok, régi történetek – Várad-Olaszi c. kötetéről</i>)			
90	SZILÁGYI ALADÁR Laudáció egy „rossz rímbo- hóc” könyvéről (Fábián Sán- dor <i>Ars brevis vita idem. Válogatott és új versek, műfordítások c. könyvéről</i>)			
93	Tabéry pályázat; Élő Várad; Törzsasztal			

A CÍMLAPON Joyride

A HÁTSÓ BORÍTÓN A favágó hobbiija

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Az élőbbé tett Várad

Közel egy évtizede futó Törzsasztal sorozatunk mellett nemrég egy új, reméljük, rendszeresen jelentkező irodalmi programunk indult, az *Élő Várad*. Nagy-nagy szerencsénkre kedveztek a körülmények, tökéletes helyszínnek bizonyult a Szigligeti Stúdió fehér terme, itt voltak helyben azok a fiatal várad szerzők, akik közönség elé állhattak az írásaikkal, értő szakembereket hívhattunk a PKE-ről a képzőművészeti anyag bemutatására, s nagyszerű partnereink e kezdeményezésben színházi barátaink is.

Az est utáni Facebook-bejegyzésemben minden túlzás nélkül fogalmazhattam úgy, hogy ami történt, az olyan volt, mint egykor az Ady kör, csak itt van már hangosítás, laptop, projektor meg ásványvíz. Egykor lehallgattak, ma kihangosítottunk. A többi stimmel. Természetesen az érdeklődő és örömtelien fiatal közönség is kellett ahhoz, hogy az ötletből folytatásra érdemes eredmény is legyen. Végül is azt soha nem mondtuk ki, hogy az Ady kör megszűnt volna, a kör létezéséhez, reinkarnációjához amúgy sem szükséges bejegyzés, alapszabályzat, semmilyen adminisztratív formáság.

Természetesen az *Élő Várad* nem helyettesíti, hanem kiegészíti a folyóiratot, hozzáadott értéket képvisel, hogy ezzel a divatos jelenkori kifejezéssel éljek. A lapban közölt írások, műalkotások gazdag alapanyagként szolgálnak a beszélgetésekhez, felolvasásokhoz, a leírtak továbbgondolásához. A

dolog fordítva is működhet, hiszen az elhangzottak rögzítése később írott formában visszaköszönhet a lapban.

Indokolt lehet a kérdés, miért most kezd működni ez, hiszen majd másfél évtizede jelen van már a *Várad* a helyi kulturális térben. Azt hiszem, a legfontosabb feltétel – ami most már teljesült – a megerősödő intézmények markánsan érzékelhető kölcsönhatása. A színház fél évtizedes önállósága a maga három társulatával, az egyetemi emberek aktív bekapcsolódása, érdeklődése, tapasztalata. A másik teljesült feltétel, hogy kinövőben egy olyan húszas-harmincas nemzedék, amelynek a tehetsége megkérdőjelezhetetlen; tagjai ezt igazolva hamarosan sorra önálló kötettel is megjelennek majd. Biztos vagyok abban, hogy ha sikerül a középiskolák, tanárok, diákok felé is nyitnunk, vonzóvá tenni számukra is ezt a közeget, akkor a *Várad* élő bejelentkezései még életképesebbé válhatnak.

ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON

(Tulajdonképpen)

Tulajdonképpen nagyon egyszerűen kellene látnunk a nagyon bonyolultat, mert a nagyon bonyolult úgysem képes eljutni az írisz mögötti agymezőbe, mert csak az ihlet képes dekódolni és értelmezni a bonyolultat, mert úgyis kicszelez, mint egy középcsatár, mint egy hamiskártyás, mint egy utcai bohóc, mint a vers.

(A szoftverben benne van)

*Az anyanyelv is benne van a szoftverben.
Az anyanyelvvél való játék is benne van.
Benne van a nyelv törlésének a lehetősége.
Benne van a felnőtt, aki ezt megteheti.
Benne van a téves mozdulat is.
Benne van a láthatatlanba áthelyezés lehetősége.
Benne van a hely elfelejtésének rizikója,
hová, melyik poros polcra keveredett el.
Benne van a pótcselekvés lehetősége,
a reklámdömping győzelmének lehetősége,
a rákkattanás türelmetlenségének lehetősége,
a kultúrakeresés lehetősége,
a helyettesítés lehetősége.
Benne van az áramszünet lehetősége.
És benne van (ki ne felejtsem) a hekkerek ügybuzgalma is.*

ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON egyetemi docens, költő Csíkkarcfalván született. A kolozsvári BBTE-n szerzett bölcsészdiplomát, majd doktori fokozatot. 1977-ben Marosvásárhelyre költözött. Jelenleg a Sapientia EMTE oktatója. Egy verskötete jelent meg, több romániai és magyarországi folyóirat, hetilap, illetve online irodalmi lap közölte verseit. Irodalmi antológiákban is szerepelt. Szakmai tevékenységét négy könyv, egy szerkesztett kötet és több tucat cikk, tanulmány jelzi.

DINÓK ZOLTÁN

A kövér fiú

Danika nem szégyellte kövérségét, hiszen apja és anyja is kövér emberek voltak. Egyáltalán nem volt édesszájú, de már születésekor négy kilót nyomott. Nem is beteg, csak lusta, aki keveset mozog. Sokat csúfolták emiatt az iskolában, de félték is tőle, kövér testével rettegésben tartotta osztálytársait.

Ám Dani egy szép napon elgondolkodott: hogy kell majd így a lányoknak, és fogyókúrába kezdett. Semmi nassolás! Reggel, délben, este torna! Súlyzókkal kínozza magát, süteményt látni sem akart. Kerülte a zsíros ételeket is.

Eltelt egy hét, majd kettő. Dani fogyott négy kilót, a tükörben is látta a változást. Nagyon boldog volt. Az osztálytársai megdöbbentek. Volt, aki örült Dani „sikerének”, de volt, aki gúnyolódott, például így: „Az egy tonna messze van az ötven kilótól!”

Dani figyelembe se vette az ilyen rosszmájúakat, hiszen még a tornanár is meg volt vele elégedve, mert láthatóan könnyebben mentek neki a gyakorlatok és futáskor sem melegegett ki annyira.

Ám teltek a napok, sőt hetek, és Dani már nem bírt többet fogyni. Belefáradt a súlyozásba, és abból is elege lett, hogy már nagyon régen nem evett egy szem cukorkát sem, de azért még tartotta magát.

Egyszer jön haza a gimnáziumból a padokkal szegélyezett sétányon. Egy kövér lányt pillant meg, amint éppen olvas, nagy valószínűséggel valami tankönyvet. Súlyfelesleg volt a lányon, ez kétségtelen, de szép arcú volt így is. Dani megszólította:

- Szia!
- Szia! Ismerjük egymást?
- Nem, csak kimelegedtem. Leülhetek melléd?
- Hát persze. Nyugodtan.
- Dani leült, kifújta magát.
- Mit olvasol? – kérdezte.
- Ady Endrét tanulmányozom.
- Hányadikos vagy?
- Harmadikos.
- Én másodikos.
- Szereted az irodalmat? – kérdezte a lány.
- Hogyne! Ady amúgy is nagy kedvencem!
- Melyik gimnáziumba jársz?
- Én a Bolyaiba!
- Én a Pázmány Péterbe!

DINÓK ZOLTÁN író, költő (1981, Kecskemét). Volt hírlapáros és könyvkereskedő. Írt regényt, kisregényt, drámát, novellát, verset, esszét. Az álomvilág nagyúr címmel 2010-ben jelent meg novelláskötete.

A két fiatal között máris meleg szellemi szféra alakult ki.

– Tudod mit? – kérdezte Dani.

– Mit? – kérdezte meglepetten a lány.

– Holnap itt ezen a padon újra találkozhatnánk!

– Semmi kifogásom! – vágta rá a lány.

Dani kezét csókolt, mire a lány hangosan elnevette magát.

– Így illik – mondta erre szégyenlősen Dani.

- Mi vagy te? Lovag?

Dani mosolya a füléig ért: - Na, akkor holnap ugyanitt!

– Oké! – mondta a lány.

Dani otthon örömmel mesélte el a történeteket. Szülei látták fiuk arcán a boldogságot. Miklós papa csak annyit mondott fia vállát fogva:

– Nem a testsúly számít, hanem ami itt – mutatott a szívére – belül van.

– Igen, apa, szerintem is.

Dani ezzel hivatalosan is abbahagyta a fogyókúrát, és újra a régi lett. Lázasan készült a másnapi találkára.

Erre mondják ősidők óta, hogy „szerelem első látásra”.

CSONTOS MÁRTA

Kronosz nem boldogul

*Kronosz kezéből már kihullott
a sarló, nincs szikra-pattogtatás,
nincs élet-halál harc, üres a tér,
az éjjeli harangszóbból nem lehet
értelmezni a kicsomagolt üzenetet.
Ott állsz a kör közepén egyedül,
és ringatod a pólyába puhított követ.*

*Nem kellett volna meggondolatlanul
belépni a megnyitott sötétségbe,
látod, nem lehattél mégsem a
mindenség ura, rossz helyre másztál,
csak egy vakvágányon utazgattál.
Nem vetted észre, hogy átírták
a menetrendet, nincs váltó, -átállítás.*

*Most saját véred öklendezed vissza,
arcod tintakék embrió az égen.
Tisztába tennéd testedből formált
árnyaidat, feláldoznád magad végre,
de próbálkozásod halott, balsiker.
Már az undort is félrenyeled,
nincs esélyed szembeszállni a Semmivel.*

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szegedi Írók Társaságának tagja. Jelenleg másodéves PhD hallgató irodalomtudományból a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Legutóbbi kötetei: *A meggyújtott olajág* (versek, Littera Nova, 2010), *Aforizma-pár-baj* (társszerző Balázs Tibor, Littera Nova, 2010), *Szerzők, műzsák, szenvedélyek* (esszé, Accordia – Littera Nova közös kiadása, 2011), *Egografia 3* (aforizmák, Littera Nova, 2012).

Mesejáték

Egy napon elég idős leszel ahhoz,
hogy újra meséket olvass.

(C. S. Lewis)

*A csönd határain túl már
nem nehéz kijelölni a helyed,
nincs vergődés az emlékekben,
önkezdeddel átszakíthatod az eget.*

*A hol volt, hol nem volt kapujában
a hanyatló nap színes rebbenés,
nem kell már falakat lebontanod,
kőmarkából nyújt vizet a sziklarés.*

*Álmodban megint királylány vagy,
varázslóinasod egy griffmadár,
porfelhőt kavarsz a keresztúton,
de az ösvényen túl viharszünet vár.*

*Már nem akarsz többé menekülni,
látod, hogy nem a halál a vég,
s míg a próbatételek közt válogatsz,
életedbe újfent beleszólnak a mesék.*

*Kiénekeled a hajnali dallamot,
bátorságba nő benned a szédület.
Grimm kezét fogod az erdei tisztáson,
fölötted csodát lélegeznek a hegyek.*

*A kipárnázott Semmiben jól érzed
magad, léted holnapra is elég.
Így leszel meztelen, örök anyag,
s elnyered a megváltó szörnyeteg kezét.*

BODÓ MÁRTA

Betegség triptichon

1. Betegség

Nagy kör közepén picinyke nő. Törékeny, rebbenő szemű. Beszél, kapkodva, hadarva. Magabiztosnak akar látszani, de a szó a szája szélén megbicsaklik. A keze sebzett madárfióka, libben, ficáncol, vergődik.

Messziről szemlélem, majd közelebb lépek. A szemhéja megrándul. Átléptem a biztonsági sávot, amit maga köré építeni vél. Betörtem a magán-szférájába. Belső köreinek megsértését hevesen szóvá kellene tennie, gondolom. Ordítást, hangos méltatlankodást várok: kikérem magamnak, ide nincs bejárás, azonnal ki! Védelmi zónáján elkövetett határsértésemet kiszolgáltattottan, tehetetlenül túri. Sebzett kislányként rám mered, a támadóra, nem küld el, ő vonul vissza. Tétován lépeget, távolodni kíván. Követem, kifejezetten ingerel a védekezés teljes hiánya. Lépegetek a nyomában, ő csak hátrafelé lépeget, ijedten kémlel, nem a fejét, csak a szemét mozgatja, pillái rémülten verdesnek, kiutat keres. Még most se, sose jutna eszébe szembefordulni, a betolakodó fölé magasodni, gátat szabni, a kezét, erőtlen kis tenyerét felemelni, azzal megálljt parancsolni. Közeledem, elnyeléssel fenyegetem. Védekezésének hiánya megkeményít, elsötétül bennem az indulat, jó szándék helyett kajánul lesem a gyengeségét. Megerősít a gyengesége, nevetni tudnék, perverz boldogság áraszt el. Gonoszságom hatalmasra duzzad, érzem, hogy kis fenyegetésből hatalmassá növekedem, fölébe magasodom, bekapom, elnyelem, felfalom, megszüntetem. Testében burjánzó sejtek garmadája vagyok. Értetlenül pislog, nem érti, honnan. Szaladgál körbe-körbe, verdes. Űzöm őt, körbe-körbe kergetőzünk, de ez nem játék, nem kellemes. Nekem kínos a tehetetlensége. Megáll, rám néz, tekintetében félelem. Retteg, mást nem tud. Csak fel kellene tartóztatnia, erőt tanúsítania, ellenállást kifejtenie, akarni, hinni, hogy képes – máris csökkenni, fogyni kezdenék, el is illannék. Szembe kellene szegülnön minden pórusa, falként utamat állni, megszűrni – és én a rostán fennakadnék. Vágyom a tiltására, visszakoznék, inalnék. Ám ő nem meri, így maradok. Átkarolom lassan a derekát, behatolok a mellkasába, beleszívódom a sejtjeibe. Szivacspuhaságúvá vált csontjai mélyére kúszom, beleülök a porcokba, inakba, a szövethártyába, és szívom, szívom az életét.

BODÓ MÁRTA író, szerkesztő (Kolozsvár). Magyar–angol szakon szerzett tanári diplomát, majd 1991–94 között Budapesten teológiai tanulmányokat folytatott. 2007-ben doktorált Kolozsváron a BBTE RK Teológia Karán. 1993 óta a *Keresztény Szó és Vasárnap* katolikus lapok munkatársa, jelenleg főszerkesztője. Négy kötete jelent meg, írásaival tanulmánykötetekben is jelen van. Rendszeresen közöl kritikát. Szépirodalmi munkáit a *Vigilia*, *Irodalmi Jelen*, *Napút* is közölte.

2. Életosztón

Az orvostól egyenesen a város fölé magasodó dombon álló kilátó csúcsára mászott ki. Alétrán állt, egyik lába a korláton kívülre lógott. Megtámaszkodott a vízszintes rúdban, úgy nézett körül, jóleső érzéssel nyugtázva az alatta hömpölygő emberáradatot. Bennük lüktet, él az élet. Jól van ez így, ha már belőle lassan kifogy. A rendelő kilincsetől el se vált még a keze, bosszút akart: fájdalmat, szomorúságot, nyomorúságot mindenkinek, minél többeknek. Hogy mernek tovább rohanni, rezzenéstelen arccal a szemébe nézni, dolgukra viharzani, amikor számára megállt az idő, mostantól percekben adagolt az élet?! Magával rántani őket mind! Ez volt az első gondolata, az első készletése. Azért sietett a kilátóhoz, hogy onnan a nyüzsgő sokaság nyakába zuhanva legalább néhányukat a fizikai megsemmisülésbe magával rántsa, a nézőknek pedig sok nehéz, álmatlan éjszakát okozzon. Szinte boldog lett a véres gondolattól. Amikor a lábát a mélység fölé, a létrára tette és letekintett a városra, megnyugvás töltötte el: de hiszen az élet él és élni akar. Mélyet szippantott a csípős, hideg légből, beteg mellére szívtá, és kitérte a karját, keblére ölelvén a várost, az imádott, gyűlölt, megvetett sokaságot. A ráktól lyukacsosra mállott mellcsontjára szorította, szorosán, melengetően, gyógyítóan, míg csak kékeslilára nem váltott a bőre. Szaporán, majd egyre nyugodtabban vette, kortyolta a levegőt, érezte, az egyenként foltozza be a sebeket. Érezte: a túlburjánzott gonosz sejtek sorra kihálnak, mindegyik liános átszövés helyét új sejtek töltik be. Lassan behúzta a létrára lógó lábfejét. Nem akart már bosszút állni. Az élet lassan benne is akadálytalanul élni akart.

3. Éjféli jelenés

Műtét után, az intenzíven a különteremben lassan ébredzem. Először a fülem ébred: hallom, hogy surrognak a gépek szorgosan, pityeg a szívritmust jelző szerkezet. Lassan a szemem is lát, nemcsak érzékel: tompa zöldes fény szivárog egy sarokból, amúgy sötét. Éjszaka van? Vagy csak elsötétítettek az ablakokat? Fogalmam sincs. Még mindig csak lebegek az ólmos álom és az ébrenlét között, csak sejtem magam körül a kis szobára szűkült világot. Nem tudom, álmodom vagy érzékelek, ez már a valóság vagy még a képzelet. Kábult félálomban lebegek. Emberszót várnék, egy mondatnyi kapaszkodót, hogy eldönthessem, ez még az itteni lét, nem a túlvilág, hogy minden jól ment, jól van és főleg jól lesz. Nővér jön, halkan serceg a talpa alatt a gumiszőnyegen fehér papucs. Hangtalanul cserél szondát, tűt, ilyekszik is tovább. Nem tudok megszólalni. Nem tudnék kérni, talán elfogadni sem. Azt se tudtam, mit kérnék, ha tudnék, és mire vágyom, amit nem tudok elfogadni. Telik az idő, fogy a csövön a karomba csorgó, kábító szer.

Egyre nagyobb teret nyer a tisztuló öntudat. Egyre kínosabb, kibírhatatlanabb a tehetetlenség, a háton fekvés, a tompa surrogás, az irreális fény. Fekszem, csak a szememet bírom mozgatni. A gondolataim annál fürgébben ugrálnak, kínzóan élénken és nyughatatlanul. Az ablakra esik a tekintetem. A szélén furcsa alakú árnyéokra figyelek fel. Ahogy nézem, próbálom kivenni az alakját, sárga szempár villan. Fekete párductest. Puha talpakon oson. Egy pillanatra megáll, beles. Összeakad a tekintetünk. Az okos szem fürkészőn vizsgál, majd rám pislog, és indul is tovább. Még egyszer visszanez, már nem is csak pislog, határozottan kacsint. Érzem, ahogy a sejtek, a szövetek elkezdenek pezsegni, újulni, a csontok forrnak, a test erősödik. Gyógyulok.

LIPCSEI MÁRTA

A világ

*Hol kezdődik és hol végződik a világ?
tévhittek miatt téveszmék születnek
Brüsszelben a metró nem közlekedik
karácsony közeleg elmaradt örömmel
félelem körmökkel, végül kezdünk jobban
félteni az élettől, mint a haláltól
miközben halljuk a háborúkutya ugatását.*

LIPCSEI MÁRTA költő, tanár (1943, Nagyvárad). A BBTE fizika–kémia szakán végzett, fizika szakos tanárként dolgozott. Legutóbbi verseskötete: *Létvarázs* (2014).

Nagyvárad, 2015. 11. 23.

Elmélkedés

*Az ember kíváncsiságának köszönhetően
sokszor nehéz helyzetbe juttatja magát
hajlamos arra, hogy megvizsgálja a titokzatossággal
kapcsolatos elképzeléseket és misztikus tapasztalatokat
majd szigetelőtartályokba vonul, ahol nyugalom van,
sötét, és keserűsóban lebeg, órákat tölt hallucinációval,
azt hiszi, ez egy csodálatos hely, majd lesújtva magához tér,
és nem tudja felfogni, hogy milyen sokféle elképzelés lehetséges,
végül behunyt szemmel rájön, hogy éppen elmélkedett*

Nagyvárad, 2015. 11. 25.

TAMÁS DÉNES

Szeretet

Azt érezte, kellene mondani valamit a szeretetről, ha már eszébe jutott a felesége, a volt felesége, javította ki magát, hiszen már több mint tíz éve elváltak, azóta pedig felégettek minden hidat egymás között. Nem ez a gondolat volt a legmeglepőbb, hanem az, hogy egyáltalán még tudott gondolkodni ebben a sziklarésben, ahová a háborgó szél elől utolsó erejével bemászott, mert hiába vette körül a többretegű hegymászóruha, a hideg minden porcikáját átjárta. Mintha egy túprésben feküdt volna meztelenül, úgy futkosott a bőre alatt a hideg, ami aztán lehetetlen forróságba csapott át, a látása is elhomályosult, de nem a sötétség fenyegette, hanem az éles, szemébe harapó fény. Mintha a sötétség lobbant volna be, ilyen lehet a megszületés, gondolta, miközben a hideg húzta ki a testéből, a csontjaiból az életet. Nem volt önvád benne, pedig világosan látta, hol tévedett, érezte, mikor kellett volna visszafordulnia erről a lehetetlen útról.

A teste pontosan jelzett, nem először volt idefent a nyolcezresek birodalmában, de nem hallgatott rá. Hiába volt profi, mindig volt a mászásaiban egy bohókás nekilódulás, hetyke istenkísértés, amitől a legfárasztóbb, mázsás lépések, tudószaggató zihálások közben is mosolyogni tudott. Mosolyogni, hogy íme, hiába próbálja megakadályozni minden: halad. A benne lüktető élet táplálta ezt, az akarat, hiába a fáradtság, a rossz idő, a következő sziklasarok mögé kell pillantani. Ez a sürgető tudni akarás vitte a csúcok közelébe.

„Túlmosolyogtam” – mintha valakihez beszélnie kellett volna, úgy köhögte fel rángatózva tüdejének mélyéről, és tudta, nem elárulta a mosolya, hanem mint minden az életben, ez is végesnek bizonyult, lassan elfogyott.

Ezzel a gondolattal hagyta el a feleségét is tizenhat év után, pedig nem volt egyszerű szétszaggatni a köztük lévő kötelékeket. Túl mélyen húzódott az a valami, ami egymáshoz rendelte őket, ami miatt már kezdettől fogva érezték, nem csak azért vannak együtt, hogy saját nagyságukat, mindenhatóságukat csodáltassák a másikkal, és amikor ez a csodálat elfogy, újabb csodáló után nézzenek.

Pedig ez a valami nem volt más, mint egy dédelgetett, esetlen jelenet, ami az évek során egyetlen képpé forrott össze, ami annál jobban vonzotta, annál jobban izgatta, minél magasabbra vonszolta fel magát. Már rég tudta, a szerelem egyetlen pillanat alatt születik. Hogy mikor jön el a pillanata, nemigen lehet tudni. Csak ritkán az első találkozáskor, olykor pedig soha, de amikor megtörténik, egy ősképre lát rá az ember. Egy mozdulatban, egy ruhadarabban, egy arckifejezésben egyszer csak ott van a másik egészen.

TAMÁS DÉNES esszéíró (1975, Sepsiszentgyörgy). A csíkszeredai Sapientia EMTE Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Sepsiszentgyörgyön él. Írásai a *Korunkban*, a *Székelyföldben*, a *Magyar Lettre Internationale*-ban jelentek meg.

Felejthetetlenül. Ez történt vele is, amikor még a kapcsolatuk elején egy távoli városban a kollégiumába akarta belopni őt.

Csak annyit kellett tennie, hogy eljátssza, ő is a kollégium népes lakóközösségébe tartozik. Magabiztosan lépett be előtte az ajtón, fittyet hányva a szigorú kapusra. De nem sikerült neki. Mivel rettenetesen félt, retteget belül, az irányt vétette el. Nem megtorpantak a léppei, hanem közeledtek a kapus felé.

Hátulról látta. Hosszú, alul kiszélesedő, fehér bársonynadrág volt rajta, felül szürkés dzseki. Apró, izgága fejét már úgy kell odarajzolni, nincs is rajta a képen. Ennyi az egész: bájos, szívbemarkoló esetlegesség, kitörhetetlen kis kanyar a létben, amihez viszonyulni kell, amivel nem lehet betelni. Minden, ami a felesége volt, belefért ebbe a képbe. Akart, de nem birtokolt magabiztosság, erő, és az a kis kanyar.

Ami azonban ezen a képen kívül volt, az az évek során elviselhetetlennek bizonyult. Uralhatatlan érzéseiktől sarkalva módszeresen zúzták szét egymást. Mind a ketten azt akarták, hogy jó legyen, de mind a ketten másként akarták ezt. Neki volt a könnyebb. Ha már nem bírta, ott voltak a hegyei, oda mindig felhordhatta, ami nyomasztotta, és mint egy elégetett tetem hamvait, szétszórhatta odafent. Volt hely bőven ott a magasban. És nem csak hely, hanem valami lecsupaszított, konok egyértelműség is azzal kapcsolatosan, ki is ő: kötelék egy cél és egy hatalmas, földhöz lapító teher között, amit csak léppei tudnak összekötni. Ott, ahol csak lépni lehet, nem lehet koholt indokok mögé rejtőzködni. Ott minden, ami megmutatkozik, megkapja a saját igazi körvonalát, önsúlyát. Ezért tudtak ezek a lépések egész hegyeket megmozgatni benne. Mert most azt érezte leginkább, a hegyek költözését és vonulását: hatalmas fennsíkok, hófödte mezők, gleccserek, sziklatömbök és meredek sziklafalak kavarogtak benne, élesen mélybe mutató sziklavállak, szakadékok, amelyek annyira metszőek voltak, mint egy sikoly, s ebből tudta, hogy habár mint egy kutya fog itt megdöglenni, mégis magasabban élt, mint a legtöbb ember.

Meg ott volt neki a kép a feleségéről, a házasságuk vége felé már csak az tartotta benne az erőt. Elég volt csak felidéznie magában, újra nem sejtett energiák árasztották el, bensőséges ragyogás áradt arról a képről, folyamatosan újratermelődő kezdet, vég nélkül. Lassan, csak hosszú évek során halványult el benne, és most itt a vég közelében, megint felszínre tört.

Mert nemcsak eszébe jutott a felesége, hanem valahogy látta is maga előtt, egyre jobban és tisztábban, ahogyan meggyötört, megtört testét minél inkább – akár egy szappanbuborékot egy hatalmas üvegfelületre – megfeszítette, kinyújtóztatta a fájdalom.

A felesége nézte őt. Nem értette, miért van szüksége erre a tekintetre, ami, mint egy puha kéz, nem engedi alábukni, csak tartja, tartja.

Ha az atomokat egymásra rakják, rögök lesznek belőle, ha a rögöket, akkor hegyek, ahol pedig hegyek vannak, ott születik meg az ember. Vele

pedig a hiány is a világra jön. A hiány, amit még ezek a hatalmas dimenziók, ez a föld és az ég között megtörténő folyamatos fel-alá költözés sem tud betölteni. Csak egy másik kiszolgáltatott, végső soron mindig magányos, halálra ítélt lény, amilyen a felesége is volt, amilyen ő is.

Valamit akart mondani a szeretetről, de már nem volt, ki mondjon, nem volt benne semmi erő, de nem is kellett mondania, mert a puszta léte volt az állítás, egy utolsó boldog íz a mellkasában, ami azt sugallta, hogy akkor szeretünk igazán valakit, ha a szeme előtt akarunk meghalni...

CSÁK GYÖNGYI

Rezdülések

1. *meztévesztő nyomok
tengerpartra visznek,
vésőt tartó kéz fogad,
kőből faragja arcomat*

2. *nem tudom hányadszor
takarja ki a fény a partot
mióta közelében virradok,
szelíd állatok esznek tenyeremből
madarak, őzek,
oroszlánokat simogatok
akár az éden,
itt minden békés,
olajos zöld csillan
a fák levelein,
nektárt szürcsölő
kolibri ül egzotikus
virágszirmokon,
csak a tenger nyugtalan,
kék hullámverésben a mélység
szózatát hallgatom*

3. *pózt váltok,
hajlik irányomba
profilból szemlél,
ecsetre váltja a vésőt
új színt kever
szürkévé változik a háttér*

*impresszionista foltokon
Iaunus teléből átüt
szép növényi létem,
merészen bontom
pannon szirmaim*

**CSÁK GYÖNGYI (1950,
Kisvaszar, Baranya megye)
költő. Budapesten él. Leg-
utóbb megjelent könyve:
Mágnesevihar (2013).**

*kipirult hasonlatok
remegnek a csend
monumentális vásznain*

4. *gyöngéden nézem, ahogy
vére permete hull
azok a képek őriznek engem
előszivárgók, fel-feltörök
az időben végtelen
csobogásom hallgatom*

5. *nem mentem közelebb
nem hallotta locsogásom,
Istennel és a tengerrel
beszéltem ma is*

6. *próbálom kitörölni
szemeimből az álmot,
riadtan észlelem
ébredés is folytatódik*

7. *tudtam, a reménynek soha
nem szabad elaludnia,
lám elindul, közeleg,
de csak a másik
beszédes lábnyomát
követi földemen*

8. *odafönn repülőgép
köröz színezüstben,
mint jövőnk jóslata*

*nem jön el a mi országunk,
hol ölelkezések körmeneteiben
hordáink körül hasad a rend,
nem lépünk át a körénk zápult
fullasztó világból újba,
mely méltó makacs teremtetőhöz*

9. *hallottam kiáltást is,
mintha hozzám, nekem.
nem fordulhattam vissza
sosem állok meg,*

*ha nem szólítanak
hangosan nevemen*

*10. közeledések és távolodások
szegélyezte úton
hátrálunk történetünkben,
az utolsó lépésig kitart
a büszkeség és vértként
tapad a roncstelep lélek elé*

*ugyanaz az anyag
rokonítja vonásaink
befelé nyelt könnyek
ingatják, de nem
mossák el határszéleink*

*(annyi szépet gondolok
magunkról most,
amikor a beszéd
érvényét veszti)*

*11. Isten marad és a völgy
parányi temploma,
áldozom és imádkozom*

*kimerült kincsesbányává
nem alázom a lényem
takaró romot –
s vonom meg, amit
az Isten belőlem
a másiknak szánhatott*

*12. évezredek sikoltottak
egyetlen pillanatban
kivilágosodott lassan
tompult a fájdalom idebenn
sok még az elhordatlan
kő, kavics-tengerig
hordom akár ezt a partot is*

*a kísérlet lényegét megértettem,
nem szabad más lelkéhez érni
labdát gurítani anakreóni lobbal,
mely dühösen visszamorcan*

*megszáll ismeretlen nyugalom,
bár a zöld erősen megfakult,
de az összes Van Gogh-i sárga
és Tizianó minden vöröse itt van*

*csak ne felejtsem el a színeket,
a melegbe terelő fémes sikolyt sem,
ha majd verébszürkületben
a szétszéledt csorda múgat*

*madarak szálljanak magvakért
véres tenyeremre,
zenélő szárnyaik kísérjenek
halál-végtelenbe.*

Groteszkek

Résen

*Valaki figyeli
meddig terjedek.*

Rettenet

*Csörömpölő múltunk
halk nességé alázkodik.*

Kölcson

Viszont
fájdítom
ha megint
megint.

Félelem

Magamra maradtál végleg.

Büszkeség

Lenni csiklandozza
hallgatásom is.

Ígéret

Marad
a fakuló
vörösben
csúfolódó
kékség.

Megszokás

Az első éppúgy az övé
mint az utolsó gondolat.

Holnap

Hiányzom akár egy mézcsepp
keserű teádból.

BÁNYAI TAMÁS

Kamikaze

Hideg fejjel, józanul, érzelmek nélkül. Ezen még túl kell esni... – gondolta Krisztina Holder. Leült a konyhaasztalhoz, egy ív papírlapot terített maga elé. Megragadta a tollat, de keze megremegett a papírlap fölött. Csak röviden, biztatta magát, csak röviden. Annyi mindent le kellene írni, egy egész füzetre valót, mindent, amit szóban még sohasem mondott el. Vetett egy pillantást az órájára, s közben átvillant az agyán, hogy van ideje bőven, hiszen amit eltervezett, azt holnap is végrehajthatja, ha már eddig kitolta, de azonnal elhessegette magától a gondolatot. Nem, nem. Semmi értelme a további halogatásnak.

Drága Máriám!

Te vagy az egyetlen, aki meg fogod érteni, még akkor is, ha ellenzed. Mindig te álltál hozzám a legközelebb, és te tudod, mit jelent a család, a szerető férj, az imádott két kislány. A gyermekeid. Az életed értelme. Az enyém elveszett. Isten akaratából vagy büntetéséből, bár azt már sohasem tudom meg, mit vétettem, egyik percről a másikra, amikor bekövetkezett az a szörnyű baleset. Talán akkor kellett volna pontot tennem az életemre, csakhogy akkor még napokon keresztül élt bennem a remény. Te tudod a legjobban, mennyire hittem, hogy legalább Petikét meg tudják menteni az orvosok. Legalább őt! Hittem, hogy Isten megbocsát, ha vétkeztem ellene, s hogy mégsem mér rám ekkora csapást. Bíztam az orvosok tudásában, erőfeszítéseik sikerében. Hiába. Amikor Kevin után Petike is meghalt, soha be nem tölthető űrt hagyott maga után.

Te voltál az, aki mindvégig mellettem álltál, aki megpróbált lelket verni belém. Fiatal vagy, hosszú még az élet, hangoztattad nap mint nap, adj időt magadnak, s meglátod majd, a legfájóbb sebek is behegednek, a gyötrő rémálmok szelídülnek, s eljön az idő, amikor a legélesebb fájdalom is eltompul, elmúlik. Amikor ismét nevetni fogsz, mert hidd el, kapsz még az élettől egy újabb és kedvezőbb esélyt. Nem könnyű kivárni azt a percet, de hidd el nekem, érdemes.

Félbehagyta az írást, és lehunyta a szemét, mintha ezzel gátat vethetne könnyeinek.

Nem szabad! – figyelmeztette magát. A feltörő emlékektől bódultan botorkált a konyhaszekrényhez, poharat és egy üveg Elijah Craig bourbon whiskeyt emelt le a polcra. Kevin kedvence, ötlött fel benne akaratlanul is. A pohár felé döntötte az üveget, ám abban a pillanatban meggondolta

BÁNYAI TAMÁS író (1946, Budapest). 1972–2013 között az Amerikai Egyesült Államokban élt. Mire minden jóra fordul (*Magyar Napló*, 2008) című regényével elnyerte a Barankovics Alapítvány regény pályázatának első díját. Legutóbbi kötete: *Isten éppen félrenézett* (novellák, Hungarovox Kiadó, 2015).

magát, s inkább a szájához emelte. Nagy adag whiskey csúszott le a torkán. Prüszkölve, krákogva kapkodott levegő után, viszont erőre kapott az italtól.

De muszáj a lényegre térnem. Amint befejeztem ezt a levelet, indulok a bankba. Édesanyánk rám hagyott ékszerait és azt a százezer dollár készpénzt, amit Kevin helyezett el a széfben, kiveszem, hogy halálom után nektek ne legyen ebből semmi komplikációtok. Sohasem firtattam, hogyan jutott Kevin ehhez a hatalmas összeghez, s hogy miért nem rakta be a bankszámlánkra. Nem hinném, hogy tisztességtelen úton szerezte volna, inkább arra gondolok, az adóhivatal figyelmét akarta elkerülni azzal, hogy készpénzben őrizte meg. Erről a pénzről nem tettem említést a végrendeletemben, rajtad kívül ne tudjon róla senki. A végrendelet Alford ügyvéd úrnál van letétbe helyezve, ő majd értesít benneteket. A házat és minden egyéb ingóságot rátok akartam testálni, de az ügyvéd úr tanácsára meg kellett változtatnom az eredeti szándékomat. Ha nem teszem, mondta Alford úr, Kevin szülei megtámadják a végrendeletet, nyerő pozícióból, tette hozzá. Amilyen kapcsolatom volt velük, ebben egy percig sem kételkedem. Tudod, hogy sohasem szerettek, az ő szemükben én soha nem voltam más, mint egy jöttment bevándorló, fiukhoz érdemtelen magyar menekült. Többször is hangoztatták, elég nyíltan, hogy Kevin különbet érdemelt volna nálam. Egy amerikai feleséget, aki... Fogalmam sincs, az miért lett volna jobb. Most már mindegy, az ő bajuk.

Ami ebből titeket érint, hogy mindennek csak a felét tudtam rátok hagyni. Ezzel szemben mindössze egyvalamit kérek. Holttestemet égettessétek el és hamvait juttassátok haza, Magyarországra, hogy az urnát szüleink sírjában helyezék el.

Hátravetette fejét, összeszorította ajkát, de ezúttal hagyta könnyeit szabadon leperegni. Kisvártatva újból felkapta a tollat, és odakörmölte a papír aljára:

Nem. Azt mégsem. Hamvaim kerüljenek Kevin és Petike sírjába, legalább a halálunkban maradjunk együtt. Ugye megérted? Életek végéig éljtek abban a boldogságban, ami nekem csak olyan rövid ideig adatott meg.

Szerető nővéred, Krisztina

Felsőhajtott. Néhány másodpercig mereven, gondolatok nélkül szegezte tekintetét az előtte fekvő papírlapra, aztán rákönyökölt az asztalra, és szemét eltakarva, tenyerébe hajtotta homlokát. Rövid ideig ült így, mozdulatlanul. Pár perc múlva felpattant, újfent vetett egy pillantást a karórájára, majd sietős mozdulattal összehajtotta a befejezettnek tekintett búcsúlevelet és becsúszta egy borítékba. A borítékot a retiküljébe tette, és elindult.

Autójával a Brainerd Roadra kanyarodott, nem csak azért, hogy hűgáék St. Elmó-i háza felé tartva útba ejtse a bankot. Férjének és fiának halálos balesete óta tudatosan került a 24-es államközi autópálya Missionary

Ridge-en* áthaladó szakaszát, ami a dombtetőn élesen kanyarodik, majd hirtelen lejtmenetre vált. Nem véletlenül nevezik halálkanyarnak. Ott, az emelkedő tetején, a majdnem kilencvenfokos kanyarban történt, alig hat hónapja, a baleset, ami megváltoztatta az életét. Azóta visolygott, mit visolygott, egyenesen irtózott attól, hogy akár egyedül, akár mással arra kocsikázzon. Amikor sógora, néhány nappal a baleset után, arra akarta őt vinni St. Elmóba**, olyan hisztériás rohamot kapott, hogy estig nem tudták lecsillapítani.

Délután három óra felé járt az idő, messze még a csúcsforgalomtól. A bankot – úgy gondolta – fél óra alatt elintézi, s még bőven marad ideje hűgáék házához hajtani, mielőtt bárki a családból hazaér. Volt kulcsa, hiszen Mária, férje jóváhagyásával és vele egyetértésben, többször is igyekezett őt rávenni, hogy menjen át hozzájuk, ha nem találja a helyét otthon, a napnak bármely szakában, akkor is, ha éppen senki sem tartózkodik odahaza.

Gyakran érzett kísértést, hogy éljen a felkínált lehetőséggel, de csak egyszer szánta rá magát, hogy nekiinduljon az útnak, ám akkor is, az Incline Railwayhez*** érve meggondolta magát, s inkább felhajtott a Lookout Mountainra****. Annak tetejéről, a polgárháborús emlékparkból nézte hosszú percekre keresztül az alatta elterülő várost. Éveken át maradéktalanul boldognak érezte magát Chattanoogaában. Bámulta az alatt hömpölygő, a Dunára emlékeztető, Tennessee folyót, mindaddig, míg tekintete a St. Elmo határában fekvő Forest Hill temetőre nem tévedt. Oda, ahol Kevin és Péter volt eltemetve...

Ettől függetlenül a hűgáéktól kapott kulcsot megtartotta. Elképzelése szerint a bank széfjéből elhozott ékszereket és készpénzt a búcsúlevéllel együtt elhelyezi az ebédlőasztalon, azt követően pedig, úgy, ahogy eltervezte, véget vet értelmetlennek tartott életének.

A bank földszintes épületének láttán kesernyés mosolyra húzta a száját, eszébe jutott, amire Kevin első találkozásukkor felhívta figyelmét. Idővel észre fogod venni, mondta, hogy Amerikában a bankok és temetkezési vállalatok épületei a legszebbek.

Átvágott a parkolón, egy Harley Davidsonján éppen begördülő motoros kis híján feldöntötte, fejcsóválva nézett utána.

Az épületben mindössze három ügyfél tartózkodott, kettő a pénztárpult előtt, a harmadik egy ügyintéző asztalánál. Az igazgató, aki éppen az egyik pénztártól indult irodája felé, megpillantva őt, már messziről üdvözölte.

– Isten hozta, Mrs. Holder. Miben lehetünk szolgálatára?

Mosolyt erőltetett az arcára, s kellenetlenül ugyan, de igyekezett szívélyes lenni, hagyta, hogy az eléje lépő bankigazgató hosszú másodpercekig szorongassa a kezét.

– Rég láttuk, Mrs. Holder, attól még...

– A széfből szeretnék kivenni valamit – szakította félbe a férfi körülményesnek ígérkező mondókáját.

* Missionary Ridge – Misszionárius domb. Az amerikai polgárháború egyik csatájának helyszíne; kb. 200 méter magas hegy-, illetve dombvonulat. A tetejére meredeken kaptató, majd egy éles kanyar után erősen lejtő 24-es államközi autópálya számtalan súlyos baleset színhelye. A dombvonulat szinte kettéosztja Chattanooga városát.

** St. Elmo – Egykor önálló falu, 1929 óta Chattanooga egyik kerülete.

*** Incline Railway – A világ egyik legmeredekebb (1895-ben épült) kábelvasútja; másfél kilométeres pályáján 72 fokos meredélyen szállítja utasait St. Elmo és Lookout Mountain között. Chattanooga egyik, világszerte ismert nevezetessége.

**** Lookout Mountain – Kilátó hegy. Chattanooga déli határára elterülő 729 méter magas hegy. A tetején kialakított polgárháborús emlékparkból csodálatos rálátás nyílik az egész Chattanooga völgyre, a környező tavakra, a Tennessee folyóra. Sőt, tiszta időben nem csak Tennessee és Georgia, de Alabama, Kentucky, Észak-Karolina és Virginia államok területe is látható.

– Hogyne, természetesen, semmi akadály. Ha jól tudom, ön mellé nem kell kísérő, széfjének mindkét kulcsa magánál van, ugye?

– Igen.

– Akkor nincs más dolga, mint beírnia a nevét a regisztrációs könyvbe, tudja...

– Igen, tudom – vágott közbe megint egy kicsit barátságatlanabban, mint szeretete volna.

A bankigazgató arca alig észrevehető kelletlen grimaszba rándult.

– Persze, persze, tessék csak – mondta sértődötten, és elindult az irodájába.

A pánccélterem az L alakban elhelyezett és golyóbiztos üvegfallal védett pénztárpulttal szemben, a bejárati ajtótól jobbra helyezkedett el. Vastag acélajtaja nyitva – mint nap közben rendszerint –, mögötte ablaktalan tölgyfa ajtó, arra az esetre, ha az ügyfél idegen tekintetektől védve, magára akart maradni.

Krisztina beírta nevét és érkezésének időpontját a regisztrációs könyvbe, majd belépett a pánccélterembe. Behúzta maga mögött a tölgyfa ajtót, s csak azután halászta elő retiküljéből a széf kulcsát. Mivel rég járt itt és nem emlékezett pontosan, idejébe telt, mire megtalálta a 610-es számú fiókot. Noha rajta kívül természetesen senki sem tartózkodott a keskeny, rideg és jól megvilágított helyiségben, mégis körülnézett, mielőtt a zárba illesztette a dupla kulcsot. Kinyílt az acélajtó. Kihúzta a kincseit őrző fémdobozt, s felnyitva a fedelét egy pillantással ellenőrizte tartalmát. Mindent úgy talált – ez persze nem is lehetett kétséges –, ahogy legutóbb hagyta. Egy paksaméta iratköteg alatt az ékszereket tartalmazó kék selyemzacskó és a tíz köteg százdolláros bankjegy.

Ismét körbesandított, mint aki attól tart, hogy kifigyelik, aztán kapkodó mozdulatokkal retiküljébe rakott mindent, amit kiemelt a fémdobozból. Kézitáskája megtelt ugyan, mégsem annyira, hogy az esetleg feltűnő legyen. Visszatolta a fémládikát és bezárta az immár üresen hagyott széfet. Amikor kilépett a pánccélteremből, meghökkentő látvány fogadta, földbe gyökerezett a lába.

Mintegy ötméternyire előtte két ember hasalt a földön mozdulatlanul, mint akiket durván leterítették. Az íróasztala mögött dermedten ülő hivatalnok tétován intett feléje, úgy tűnt így akarta figyelmeztetni, hogy lépjen vissza a pánccélterembe. Ebben a pillanatban lövés dördült, mire a férfi eltorzult arccal a vállához kapott. Krisztina csak ekkor látta meg a csuklyás alakot, aki – még mielőtt visszaléphetett volna a pánccélterem védelmébe – szintén észrevette őt.

– Egyetlen lépést sem! – kiáltott a csuklyás alak, rászégezve a pisztolyt. – Emelje magasba a kezét és ne mozduljon!

Engedelmeskedett, csuklójára akasztott retikülje a válláig csúszott.

Félelem helyett inkább bizonyosfajta kétségbeesés kerítette hatalmába, a sietős és máris késésben levő ember hirtelen támadt és görcsös aggodalma: nem érek időben oda, ahova haladéktalanul és feltétlenül el kellene jutnom.

Váratlanul éles vijjogás törte meg kintről a banképület dermedt csendjét. A csuklyás alak megperdült saját tengelye körül, mintha egy hátulról várható alattomos támadásnak akarná gyorsan elejét venni, de nem látott senkit. A vállon lött alkalmazott elkínzott arccal, kezét a vállához szorítva, mozdulatlanul ült az asztala mögött. Ugyanúgy, szoborszerűen ült helyén a bankigazgató és a másik tisztviselő is. Az üvegfal mögött tartózkodó pénztárosok is félelemtől megbénulva várták a fejleményeket.

A csuklyás férfi ismét Krisztina felé fordította fegyverét. Ekkor a bank bejáratának széles üvegablakán, akár egy nyári villám, kék fény cikázott végig, valaki, minden fenyegetés ellenére megnyomhatta a riasztóberendezés gombját. Noha arcát senki sem láthatta, a pisztoly észrevehetően megremegett a rabló kezében.

Megint körbefordult, ezúttal már jóval lassabban, fegyverét lövésre készen tartva, árgus szemekkel keresve a lehetséges kiutat.

Aztán döntött. Egy szemvillanás alatt ott termett Krisztina előtt, durván megpenderítette, és amint a nő háttal állt neki, tarkójához nyomta a pisztoly csövét, miközben bal kezével lerántotta és erősen megmarkolta a karját.

– Egy rossz mozdulat – sziszegte Krisztina fülébe –, és agyonlövöm.

Krisztina lehunyta szemét. Ijedtsége, aggodalma egy csapásra elmúlt. Nem érzett mást, csak a fájdalmat a tarkójában.

Hosszú óráknak tűnő percekig álltak így tanácstalanul, míg végre a csuklyás megtalálni vélte a szorult helyzet megoldását.

– Indulás! – dörögte Krisztina fülébe, s közben rándított egyet a karján. – Az ajtóhoz!

Mihelyst odaértek, megint ráparancsolt: – Nyissa ki!

Szabadon hagyott kezével Krisztina kinyitotta az ajtót. A csuklyás alak tolta kifelé.

Öt rendőrautó sorakozott a bank épülete előtt, villogó lámpáik kék köröket rajzoltak a levegőbe. A rendőrök a kitáruló ajtó láttán járműveik fedezékébe húzódtak, fegyvereiket tüzelésre készen tartva.

A rabló felmérte a terepet, félhangosan dörmögött valamit, s közben szorítása engedett egy kicsit. Krisztina egy kissé maga felé tudta fordítani csuklóját, hogy karórájára vethessen egy pillantást. Fél öt lesz tíz perc múlva, nyugtázta magában csalódottan. Most már mindegy, nincs vesztenivalója.

Lábát óvatosan, épphogy néhány centire a földtől megemelte, majd cipőjének tűhegyes sarkával a rabló lábfejeére lépett, igyekezve minél nagyobb nyomást kifejteni. Közben rántott egyet a karján, hogy kiszabadítsa magát a szorításból. A csuklyás felszisszent, s ugyanabban a pillanatban meghúzta a ravaszt.

Hogy véletlenül, a hirtelen belényilalló fájdalom hatására, vagy tudatosan, a menekülési szándék megtorlásaként, már senki sem fogja kideríteni.

Amikor a lövés eldőrdült és Krisztina élettelenül roskadt a rabló lábai elé, a rendőrök is tüzeltek, s a csuklyás alak holtan bukott Krisztina testére.

MÜLLER DEZSŐ

A semmiben

*A semmiben
nem tárul látóhatár
nem kéklík égbolt
nem tündöklík hold
nem terebélyesedik hegy
s nem hömpölyög folyó*

*A semmiben
nem tornyosul fa
nem nyílik virág
nem ágaskodik fűszál
nem köröz madár
s nem tisztul forrás*

*a semmiben
kifulladt motorok
kihunyt vulkánok
lezuhant repülőgépek
s hollófekete
ördögfattyak vannak.*

MÜLLER DEZSŐ költő, lelkipásztor (1953, Zilah). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1979-ben. Verseit többkevesebb rendszerességgel 1989 óta közlik romániai és magyarországi lapok. Nyolc önálló kötete jelent meg.

Úgy élek

*Elteltem
az étellel
mint piócák
a vérrel*

*silányság
mannája hull
s betömi*

*a számat
érett
szőlőszemként
morzsolgatom
a napokat*

*s akár
romlott
pikkelytelen hal
úgy élek.*

Este

*Egy tenyérmnyi tűz
lapul még az égen
lassan karcsúsodik
lepény-melegét
szétszórja a hegyre
azután elkezd dideregni
magába ölelkezve.*

Anyám

*Öreg barackfánk
pillangó-törzsében
emlékek tüzesednek:
jössz felém
bogárbőr szoknyádban
szemedből kigöngyölt
csillagok folynak.*

Madarak

Észrevétlenül
ejtőernyőztek le
tolluk alá
rejtették a lángot
s mire a reggel
kéket szórt
az égre
begyöngyszemezték
magukat a tájba.

Legalább

Ahogy
a fák nyújtják
ágaikat a tájba
úgy nyújtom én is
kezemet felétek
s ha nem is hegyet
nem is csillagot
legalább egy
ölnyi lángot
találjatok benne.

Törpe-fohász

*Ma reggelre
megritkultak
a fájdalmaim
alig maradt felhő
bozontos egemen*

*Így most szépen
elmondhatom
törpe fohászomat:
napvilág-holdsugár-csillagfény.*

HORVÁTH ILDIKÓ

Gubancos randevú

„Időnként úgy éreztem, hogy megnyílik mellettem a föld, és egy rettenetes örvény szélén állok. Az örvényt azért mégsem kell szóról szóra vennem, sose láttam ezt az örvényt, nem volt vízióm, csak éppen tudtam, hogy ott van az örvény. Illetve azt is tudtam, hogy nincs ott, csak képzelem, hiszen tudod, milyen komplikáltak ezek a dolgok.”

(Szerb Antal: *Utas és holdvilág*)

Crossing over*. Így nevezték el azt a bűvészmutatványt megszegyenítő frenetikus mozzanatot, amikor fogantatásunk pillanatában kialakulunk, összeállunk, mint egy visszafelé forgatott ősrobbanás. Abban a minutumtöredékben valósul meg létünk ígérete. A lény, akivé válunk. Hajunk színe, arcvonásaink, szabálytalanságaink, nyugtalanító hajlamaink. Akkor dől (dül?) el, hogy szemed szivárványhártyája olajzöld lesz-e, mint az atyai nagyanyádé volt hajdan, amivel a bajszos-peckes nagyapád szédítette, vagy szeszinű-barna, mint az anyai nagymamádé, aki inkább tekintélyes farával hódított. Hogy örökölsz-e valamit nagyapád zenei tehetségéből, aki hatféle hangszerezen játszott, kórust vezetett, és majd' mindig eltalálta a *Játék és muzsika tíz percben* feladványait, vagy ritmusérzéked-hallásod a botfűlű, zöld szemű nagyanyádét idézi. Hogy nagynénéid rákos burjánzó magvai ott lapulnak-e benned is, vagy inkább a gutaütés veszélye fenyeget, mint anyai unokabátyádat. Hogy apai dédnagyapád részéről az örmény vér ott szivárogo-e benned nyomokban, lesz-e némi kereskedelmi érzéked, vagy eladnak-kisemmiznek, mint a mindig fellegekben élő anyai dédanyádat.

Meséltek egykor zöld szemű nagyanyám egyik nővéréről, aki akkurátusan gyúrta, majd sirította a leveles tésztát, s ha ne adj' Isten úgy adódott, hogy picit is elszakadt, nagy dérrrel-dúrral az egész masszát a földre hajította, és úgy házipapucsosan csekély száz kilójával mászott rá, lángoló lobonccal gyúrta, passzírozta, míg ki nem fulladt, és fel nem adta...

Egyedül őt találtam, aki kicsit szabálytalan. Igaz, anno nem teregették kirakatba lelki nyavalyáikat.

Igen, újabban az ember leánya gyökereiben is kutakodik! Kromoszómái keveredését is számba veszi. Keresi a hibát ott belül. Hiszen kislánykori álmaiban nem így képzelte... Ilyenkor megmustrálnak alulról-felülről, befújnak, kifújnak, meggyötörnek rendesen... A verdikt: pszichoszomatikus. És terápiára küldenek. Hadd oldódjanak disszonanciáid! Hátha kiderül, milyen szinten van a „blokk”, hová nyúlik vissza dédelgetett „traumád”. Ja, persze, a gye-rekkor, a lélekbugyrászok örökös kutakodási talaja, javában vesézzük azt is.

HORVÁTH ILDIKÓ családorvos, író (1967, Magyarláp). A MOGYE-n végzett, Marosvásárhelyen él. Néhány éve ír. *Prózája jelent meg a Kortárs női hangok c., a Magyar Nők Szövetsége által kiadott pályázati antológiában és egy riportja a Drót Magazinban.*

* átkeresztződés

Tulajdonképpen jólesik. Fakó emlékeket idézni, mesélni egykorvolt magamról... Néha mégis feszít a skatulya, a keret. A következtetések, rejtett összefüggések, asszociációk, a meglátás, például hogy nálam az olvasás egyfajta menekülés a valóság elől. Hiába mondom, hogy dehogy, csak irodalombuzi vagyok, akár a fellegekbe járó dédanyám, aki a szennyeskupac tetején elmerülten révedezett Flaubert-könyvével kezében, megfeledezve patakról, mosásról, teregetésről, s ha megszólították, percekbe telt, míg visszaérkezett háztartása szürke-igazába. De aztán megrázta magát, és tette a dolgát. Mégis? Kicsit ilyen lennék én is?

Ötödik éve, hogy veselkedünk. Béklyóba szorító örvényeim, fojtó viaskodásaim, nem alvásaim fél éve... Ha nem történik valami, szép lassan rámelegyünk.

És tudom, nem vagyok ezzel egyedül! Elképzelttem, hogyan zajlik másnál. Görcsös-szorongós szeretkezéseink fülledt hálósobáinkban! Ágyaink és vágyaink... Vágyott gyávaságaink! Semmi bujaság, semmi laza önmegeadás, csupán tolakodó gondok, idétlen félbemaradt ölelkezések... Ha össze is jönne a Nagy Találkozás, a sorsdöntő randevú, micsoda göcsörtös átkezesztözés! Pedig hát nem csak egy kisbaba, egy Ember fogan meg itt, kérem! És ez azért elég nagy felelősség!

Mert mi van, ha bárgyú lesz? Vagy eszelős? Vagy örök merengő, aki majd nem tudja levetkőzni ifjúságának nosztalgiáját, s hiába próbál a mindenkori konvenciókba beletörődve élni, az intézmények és az évek riasztó terrorhada üldözi, oly égetően elvágyódik, maga sem tudja, hová? Vagy épp mi magunk vagyunk ilyenek?! Harmincasan is lázadók, megnyugváásra képtelenek, örök álmokat, kóbor vágyakat hajkurászók, „be nem vállalók”, ahogy a Csernus mondaná... Nem állunk még készen? Ezért nem jön össze?

Merthogy nagy sebbel-lobbal nekivágunk az Életnek, ugye. Házasságnak, családtervezésnek (gyerekprojektnek!). De van, akinél ez a konformálódás dolog nem megy olyan könnyen ám! A megalkuvás a felnőtt léttel. A konzolidálódás. Valami elvész közben. Valami bennreked. Valami megakad...

Istenem, miért nem elég nekünk a hétköznapi elnyűtt bája?!

Vajon ki kellene állni a forgó örvény legszélére, és engedni, hadd zuhanyjunk bele? Segíthet-e egyáltalán ez a kitérkezés-dolog? A felismerések. A miértek. Az önismeret kacskaringói, a „szeresd meg magad”-próbálkozások, az elengedés neheze. Az elfogadás melege.

Vagy vágjunk neki a lombik-akadályugró pályának? Esetleg szánjuk rá magunkat az örökbefogadás-tortúrára? Iratkozzunk fel a listára, találjunk egy kisdedit, akit majd szeretni próbálunk?

És tényleg, tűzön-vízen át? Annyira kell ez nekünk, az anyaság? Abban talán feloldódnak ádáz szorongásaink? Vagy ez is csak egy illúzió, egy kapaszkodó, hátha segítene felnőni végre...

Hónapok óta bűvarkodunk, merülünk, viaskodunk, és igen, időnként iszonyú légszomjak gyötörnek, de talán lassan-lassan helyrezyökkennek

dolgok. És igen, talán: túl hosszú ideig éltem a felszínen „lelkizés”, öntépelődés nélkül.

Mert lehet, hogy egyszer csak egy közönséges napon valami gátféle felszakad, s mint böhöm jégtáblák zajló tavaszi vizeken, ömlik, zubog, árad kifelé a sok bennrekedt keserű nedű. Talán tényleg feloldódik valami bennünk. Mint önfeledt szerelmekben lényünk veleje.

A minap egy nyugis délután a kislányom nagy odaadással legózott a közelemben. Látom, hogy az építmény, amin munkálkodik, hopp, megbillen – az utolsó legódarabka rossz helyre kerülhetett. Megfogta az egészet, a földre durrantotta, és csekély tíz kilójával rámászott, lángoló lobonccal rúgkapálta szét az egészet, pattogtak, röpültek a legódarabkák, gyúrta-passzírozta a romokat, míg ki nem fulladt..

Döbbsenten néztem, ki ez az ismerős-idegen, azon tűnődve, minő rejtély a lényünk, s ki tudja, mi mindent hordozunk még lelkünk delejes zugaiban.

MÜESSER YENIAY

Tömeg

*A csenden belül hangokat
a sötétségen belül képeket
keresek magamnak
Felteszem a költészetnek
a kérdéseket, soha nem tudom
hogyan van-e tajték fortyogó szívemben
hogyan megnevezzem
amikor a bánat
ökölként sújt
mellkasomra, a bánatról mesélek
kívánom kellett volna valamit e világból –
a síkság közepén
ahol a föld tükör
látom magamat letérdelni*

*torkig vagyok az ég messzeségével
hangokat keresek
mintha emberek érkeznének a földre
erről az oldalról a szerelem szegénység
kinn hideg van
emberek közt magányos idegen
keresem magam
mint megfeszült kötél
– melytől –
távol tartom magam
szétszóródik a tömeg
az álmaimból
emlékeimből*

MÜESSER YENIAY költő (1984, Izmir). Az Ege Egyetemen szerzett oklevelet angol nyelv és irodalomból. Számos elismerést kapott Törökországban, köztük a Yunus Emre (2006), Homeros Attila İlhan (2007), Ali Rıza Ertan (2009), Enver Gökçe (2013) költészeti díjakat. Kötetei: Sötétség hull a földre (versek, 2009), A hegyekben építettem házat (fordításgyűjtemény a világ költészetéből), Újra magamra húztam az eget (versek, 2011), Előttem sivatagok voltak (versek, 2014, Isztambul).

BALÁZS F. ATTILA író, költő, könyvkiadó (1954, Marosvásárhely). Irodalmári pályafutása Csíkszeredában kezdődött, 1990 óta a Felvidéken él. 1994-től az AB-ART Kiadó tulajdonosa. 1996-ban elindította a Szőrös Kő c. irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratot. Több egyéni és műfordítás-kötete jelent meg.

Idegen vagyok

Úgy érzem: egy idegennel élek
és ha ugrok, kiesik belőlem
nézem vállamra hulló haját,
mintha az enyém lenne
kezét, mintha az én kezem lenne
kezem gyökere a föld alatt
fájó föld vagyok, egymagamban
hányszor hagytam már
összezúzódtott éneket a szikla alatt
alszom, akkor nyugton van
felébredek, akkor elmegy
– mit kellene tanulnom az alvásból? –
egy idegen él bennem
és ha ugrok, kiesik belőlem

Néha az ember megunja a halált

Néha az ember megunja a halált
Olyan országgá válik, melyet mindenki elhagy
Mint egy ország, melyet mindenki elhagy
Olyan az elhagyott nő
Hal a bánat tengerében
Amikor lezuhan a part, a tenger megemelkedik
Hogy ne láthassa senki sebeimet
Elhegesítem őket
Ha nem lennék, nem lenne a bánat sem

Panasz

Nőnek lenni
azt jelenti, hogy megszállnak, anyám!
elvitték mindenemet
egy asszony elvette gyermekkoromat
egy férfi női mivoltomat...
Isten nem teremthetett asszonyt
Isten nem tudja, hogyan kell szülni
minden férfi bordája
betört
nyakunk a hajszálnál is vékonyabb
a férfiak úgy hordoznak minket
mint koporsót a vállukon
lábuk alatt vagyunk
mint toll repülünk, könnyedén
a világból Ádámmhoz
és szavaim, ó, anyám!
lábnyomok csupán...

Ne dumáljatok nekem a férfiakkóról!

Annyira fáj a lelkem,
hogy felébresztem a köveket a földben
nőiességem
kavicsokkal teli persely
kukacok és harkályok otthona
odú testemen mászkáló rókáknak
kezemben új magok csíráznak
életem férfit még keresik
az igen komoly dolog
nőiességem, hideg uzsonna
ágyékom a semmi otthona

a világ áll itt
és te magad! élj a beléd dobált szeméttel
ha elmegy, mondd meg neki
hogya körmök elhagyják a testet
hogya te a szakítás tudományával élsz
mondd meg neki hogya súlyos a betegség
mint bárány bőre, fázom tekintetében
nem tartozom anyád méhének, uram!
nőiességem, megszállt földrész
nem vagyok megművelt föld ...
tép le rólam a szervet, mely nem az enyém
mint kígyóbőrt, szeretném levedleni
nem méltányos egy anya meggyilkolása
a haza nem az, amit feldaraboltak
hanem egy női test
szóval ne dumáljatok nekem a férfiakról!

BALÁZS F. ATTILA műfordításai

LILYA GAZIZOVA

Kiszámíthatatlanság

Mit szólsz, szeretnéd ha
Elmesélném, mi lesz velünk
Úgy tíz év múlva?

Júliusban és augusztusban
A Kámában fogjuk áztatni lábainkat
És télen, az elviselhetetlen fagyban
Kávéházakban fogunk melegedni
Elsősorban
A Majakovszkij metróállomás mellettiekben...

Nem hagyjuk abba a dohányzást
És a szentimentális filmek
Nézését sem...

LILYA GAZIZOVA költőnő
(Tatár Köztársaság, Kazany)
szülővárosában gyermek-
gyógyászati, a moszkvai
Gorkij főiskolán poétikai
oklevelet szerzett. A Tatár
Köztársaság Írószövetsége
orosz irodalom és műfordí-
tás részlegének vezetője.
Több verskötete jelent meg,
oroszra fordít tatár költő-
ket, antológiákat szerkeszt.
Több költészeti fesztivál
szervezője.

*Természetesen a kávé
Kifut az ibrikből
Mert mi egymással leszünk
Elfoglalva...*

*Gyermekeim, gyermekeid felnőnek
S mi egyre gyakrabban
Fogunk egymás szemébe nézni...*

Balról

*Bal szemöldököm magasabbra hág, ha csodálkozom,
Mint a jobb
A bal könnyököm bőre durvább...
Bal tenyeremmel szoktam
Megtámasztani az államot
Amikor hosszan nézek valamit
Vagy figyelmesen hallgatok...*

*Bal kézzel simogatom a kandúrt és rajzolok,
Bal felemen van szívem négy kamrája,
És bal tudómba szívom,
Ahogy a jobba is,
Makacs kitartással
A cigarettafüstöt.*

*Balfélen van minden, ami az élethez kell
Balfelem szeretnék lenni
Feküdj jobbomra kedvesem!
És én édesdeden fogom a füledbe suttni
Jobb szavaimat
A legjobbakat...*

BALÁZS F. ATTILA műfordításai

*Joyride,
helyszín: Horizont Galéria, Budapest, 2016. január,
installáció, 500 × 180 × 300 cm, vas, fa, művirág
Fotó: Szöllősi-Szánthó Gábor*

TASNÁDI JÓZSEF

Emlékezetes félelmeim lenyomatai

A műalkotás a konkrét és az ideális én találkozásából keletkezik. Kitölti azt a rést, amely magam és önmagam közt tátong. A valóság, az álom, a vágy és az emlék változó összetételű vegyülete.

A művészet nem megfelelés, hanem kihívás. Önmagam provokálása. A műalkotás identitás-tágító képződmény. Egy identitás protézis, amelynek jelentése van, nem pedig üzenete. Ha létezik valódi üzenet – az csak maga az alkotó attitűd lehet.

Mi szükséges a szépséghez? Az élet előtti meseszerűség és az előéletből az életbe való kiűzetés emléke. A műalkotás a kiűzetésről szóló konkrét híradás. A kiűzetés médiuma.

Munkáim a kommunikáció lehetetlenségét kommunikálják. A történeteim önmagukat titkolják el. Mindig a nemtudásból – egy érzésből – meglepetésként keletkeznek, hogy aztán olyan tervvé változzanak, amelyben ott húzódik a tudás reménye.

Többnyire pótló jellegű munkákat hozok létre. Azt próbálom beléjük sűríteni, ami alapjában véve belőlem hiányzik. Talán ezért is érzem őket tragikusnak.

Ikonikus tárgyakat dolgozok át egyfajta asszociatív hackelést alkalmazva. Népszerű dolgokat változtatok szép népszerűtlenségekké.

A munkáim konfessziók. A büntudatom leleplezésére tett kísérletek. Emlékezetes félelmeim lenyomatai.

A konceptualizmusnak sikerült megfosztania a vizuális művészetet annak mágikus erejétől. A látványt olvasmánynya, valamiféle teoretikus eszme-futtatássá változtatta.

TASNÁDI JÓZSEF (1960) Budapesten él és dolgozik. Építészetet és képzőművészetet tanult. Az idő, az elvont fogalmiság, a láthatatlan és a lehetséges leképezésének módozatait, az ellentmondásosság és a vizualitás kapcsolatait kutatja. Kezdetben építészettel, grafikával és festésszel foglalkozott, majd installációkat és utópikus terv-műveket alkotott. A kétezres évek elején a szoftveres képi manipulációval, a mediális átírás módszereivel és vizualizációval kísérletezett, videodiszleteket tervezett alternatív tánc- és színházi darabokhoz. Mára a multimédia installáció és az intervenció művészet felé fordult érdeklődése.

Amennyiben a konceptualizmus a vizualitást fogalomként írta át, annyiban az én munkám a fogalmiságot próbálja visszaírni vizualitássá, miközben a verbalitás potenciáját minimalizálja, vagy meg akarja szüntetni. Ilyen értelemben egy fordított konceptualizmusról van szó, vagy akár anti-konceptualizmusról, amely valahogy mégis rokon azzal, ami ellen manifesztálódik.

Joyride, részlet az installációból
Fotó: Szöllősi-Szánthó Gábor

Képtelen vagyok a művészetet üzletként felfogni. Sokkal inkább a szabadság és a méltóságérzet egyik formájának tekintem.

Művészetem egyszerre testesíti meg képességeimet és határait. Egy folyamatosan mozgásban lévő küszöb.

A művészet számomra nem a lévőt, hanem a lehetségeset célozza. Az utóbbit az előbbivé változtatja.

Munkám az egymást követő rögeszmés öndefiníciók sorából áll össze. Amolyan csendes hiperaktivitásban szenvedek.

A gondolatban nem bízom annyira, mint a vízióban. A gondolatokból hiányzik a metaforikus potencia. A művészetnek nem tesz jót a túlzott intellektualizmus.

Nem annyira a munkáim érthetősége és elfogadottsága, mint inkább az a fontos, hogy emlékezetesek legyenek.

Sokáig a kifejezést tekintettem az élet értelmének, a művészet értelmének pedig magát az értelmet gondoltam. Később rájöttem, hogy nem szabad értelmet keresnem abban, amiben az érzelem dominál, a művészetnek tehát nem értelme, hanem érzelme van. A művészet értelme maga az érzelem, az érzelemgenerálás. Az érzelemben mindig van valami váratlan, valami meglepő és kiszámíthatatlan. Az a jó benne, hogy anyagtalanságában képes összekötni minket az anyaggal. Az érzelem olyan, mint a gravitáció.

*A favágó hobbija,
helyszín: Óbudai Társaskör Galéria, Budapest, 2015. május,
installáció, 600 × 650 × 180 cm, rozsdamentes acél, fa, táskarádió, művirág,
elektronika
Fotó: Rosta József*

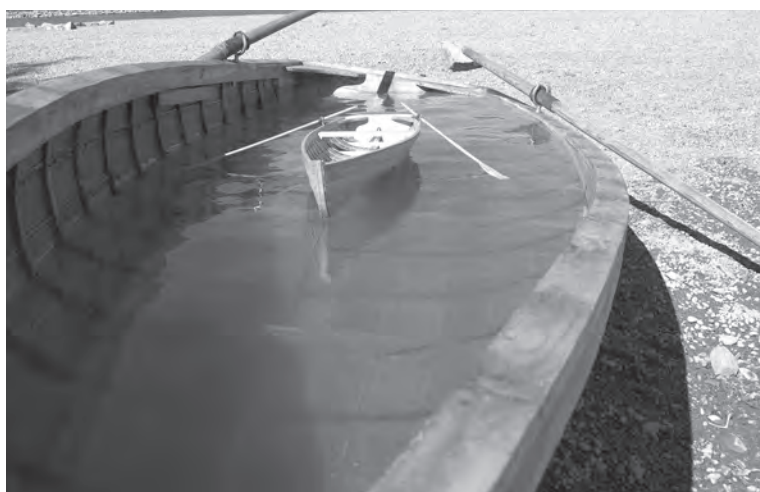

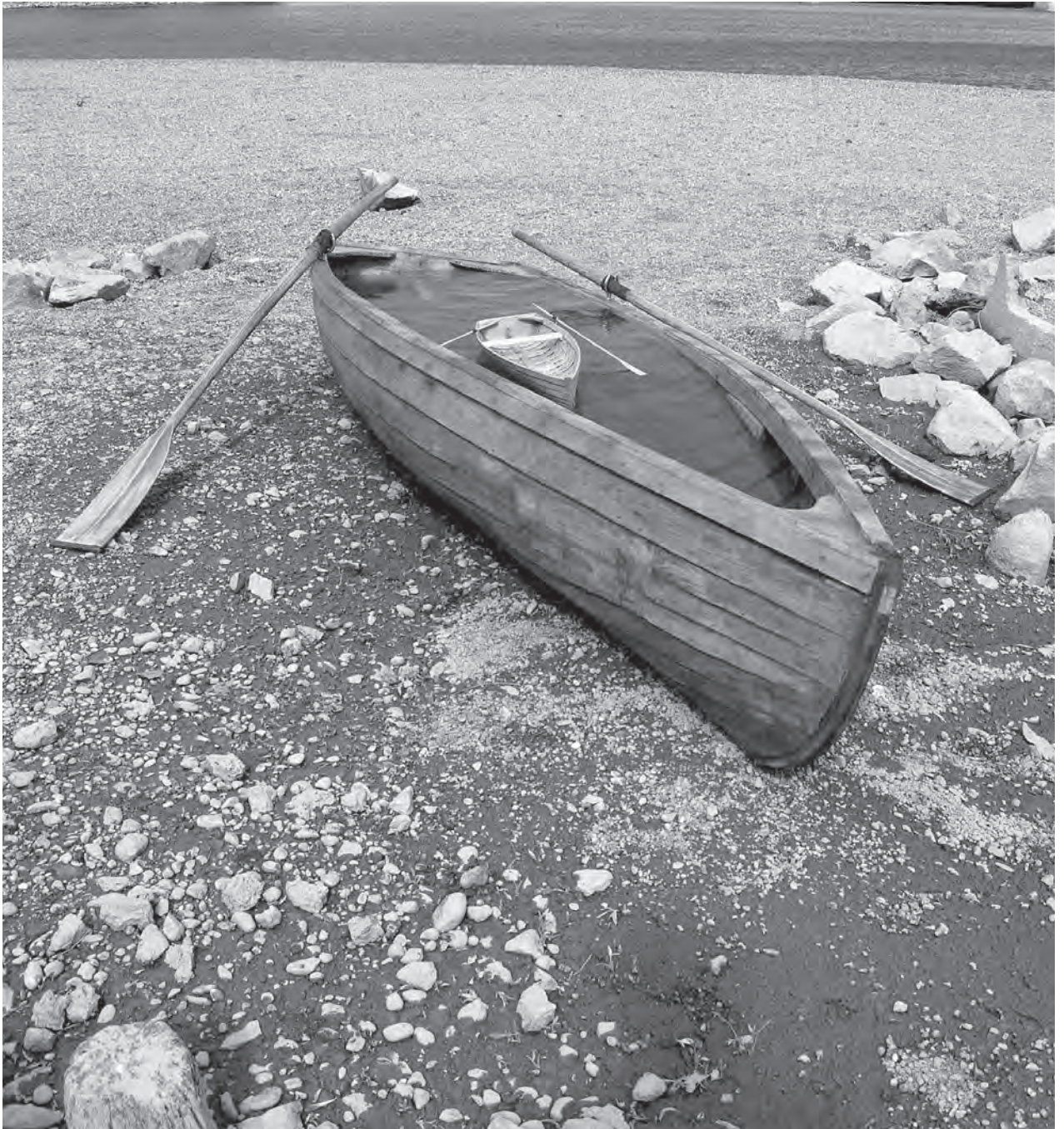
*A favágó hobbija,
helyszín: Óbudai Társaskör Galéria, Budapest, 2015. május,
installáció, 600 × 650 × 180 cm, rozsdamentes acél, fa, táskarádió, művirág,
elektronika
Fotó: Rosta József*

*Az emlékezet perzisztenciája,
helyszín: Dadaepo Beach, Busan City, Dél-Korea, 2015. szeptember,
2000 × 500 × 300 cm, rozsdamentes acél
Fotó: Tasnádi József*

*A várakozás életforma,
helyszín: Óbudai-sziget, Budapest, 2013. szeptember,
400 × 300 × 80 cm, fa, víz
Fotó: Tasnádi József*

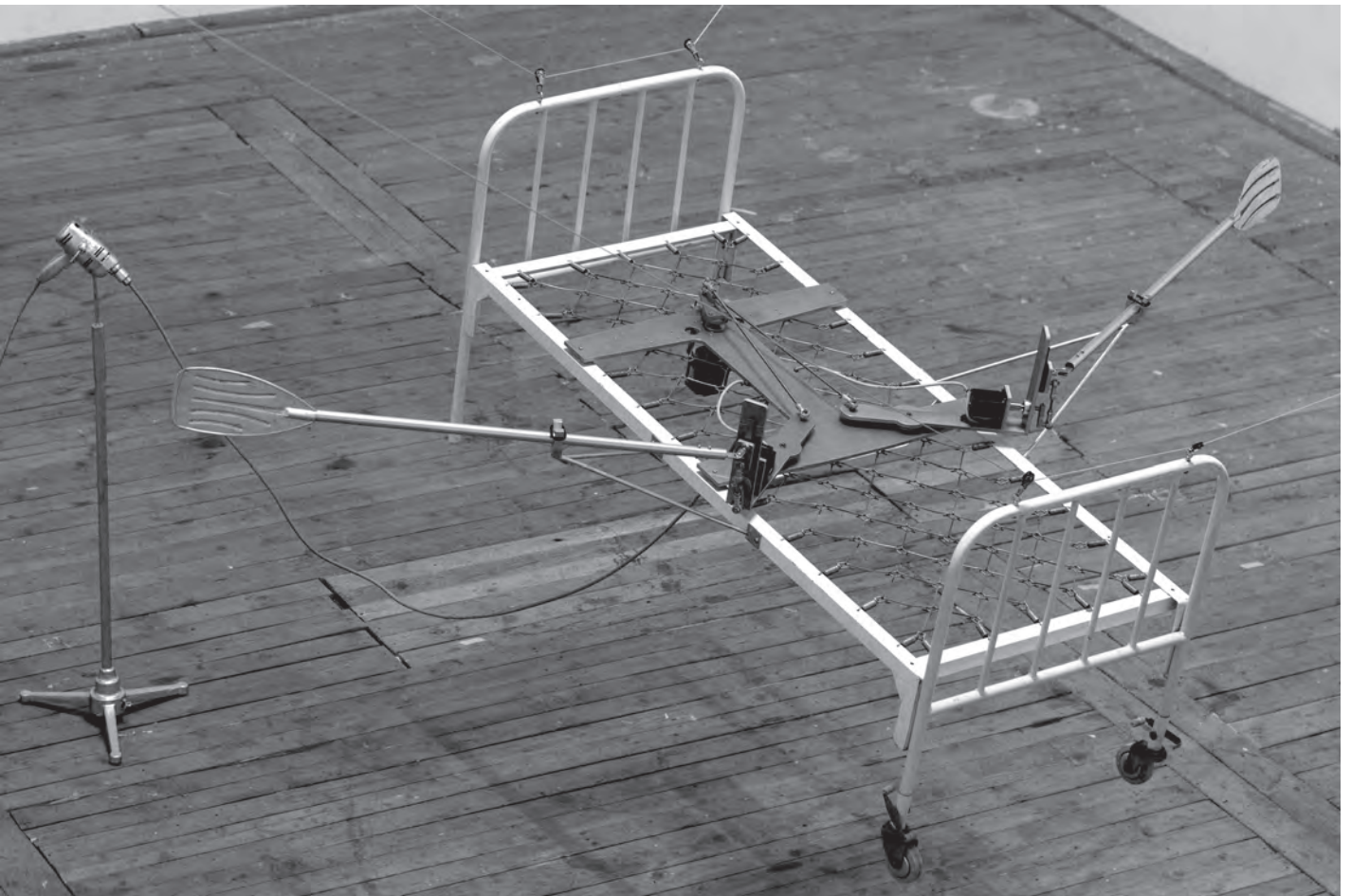

*Csendzóna,
helyszín: Waterloopbos, Hollandia, 2012. május,
300 × 200 × 250 cm, fa, köté, vas, víz
Fotó: Tasnádi József*

Desert Inn,
helyszín: Kis Zsinagóga Galéria, Eger, 2012. március,
1200 × 1200 × 600 cm, rozsdamentes acél, alumínium, vas, teflon, papír,
evezők, hordágy, fűrógép, számítógép, képernyő, propeller, hangfalak,
hamutartó, elektronika, kábelek, papír zsebkendő csomagolás, aranyfüst
Fotó: Regős Tamás Buda

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű

Kultúra

Arany János születésének 200. évfordulója közeledik. Ennek méltó előhírnöke költőnk valamennyi írásának igényes közléte. Tavalyi őszi eme eredménye főképp azoknak szerez megnyugvást, akiket a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárává rangosodott egykori parasztleányke mindennapi örömei és gondolatai fölöttébb érdekelnek. Ám jóval jelentősebb azok számára, akik a költő egyéniségének és korának ellentmondásait, olykori megtorpanásának titkát, de mindezekfölött a halhatatlanságba ívelő életmű rejtélyét kívánják megfejteni.

*

Noha az időrendiség követelménye szerint az alábbiakban Arany János kiterjedt levelezésének a közelmúltban megjelent záróművét kellene bemutatnom, a teljesség igénye azt követeli, hogy ne hagyjam némaságba burkolózni az előzményeket. A 19 vaskos kötet a kritikai kiadások tudományos igényeinek tesz eleget. Elsősorban az irodalomtörténet s a nyelvészet szaktudósai számára ismerteti az életmű elő- és utótörténetét, nem zárva ki az átfogó érdeklődésű olvasókat sem. Az említettek hiteles tájékoztatása érdekében a kötetek főszerkesztői a szerző eredeti megfogalmazását közlik, még akkor is, ha az a meghaladott helyesírási szabályokat követte, esetleg akaratlanul betűket, szavakat hagyott ki szövegéből. A kritikai kiadás hasonlóan jár el az illető hivatali irataival, a kapott és küldött levelekkel, még a zsengekkel, töredékekkel is.

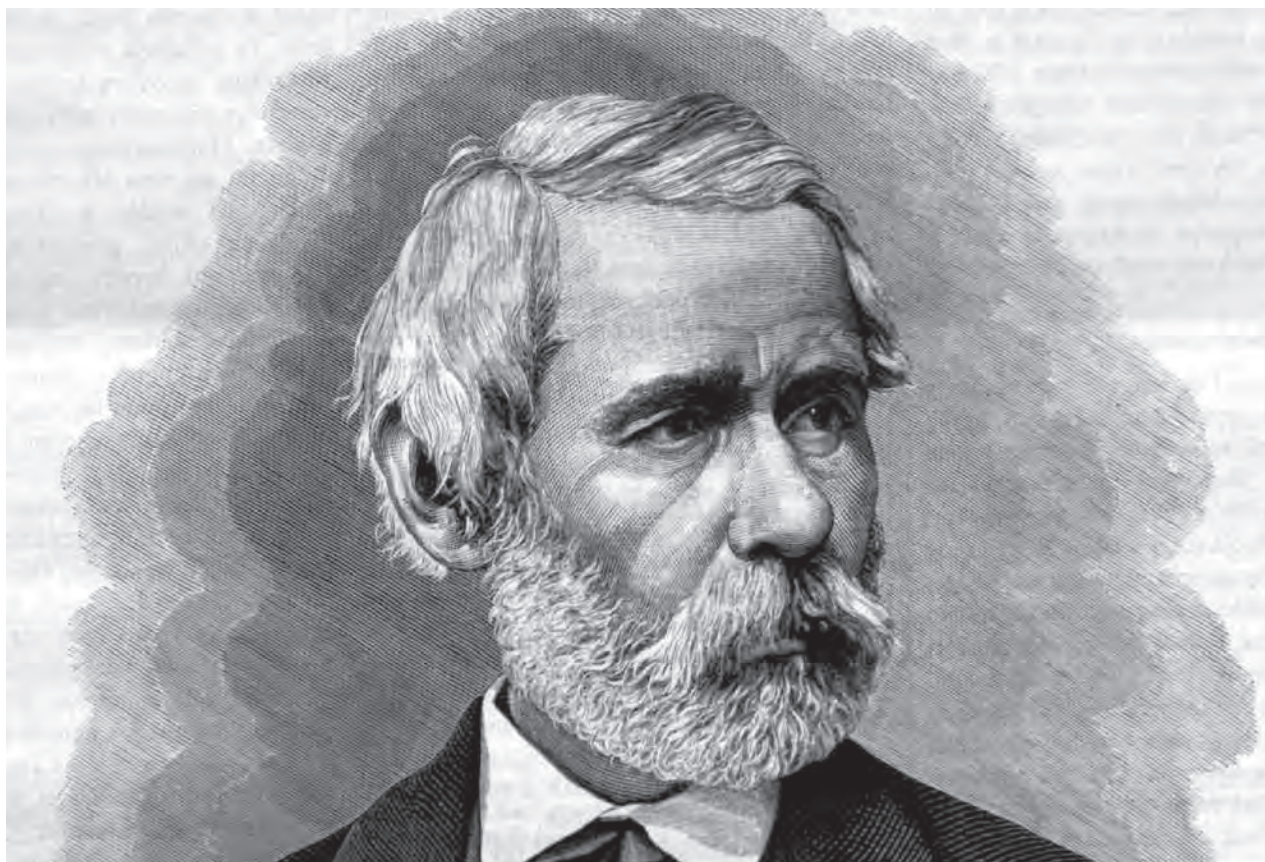
Virágok a sírhantról

Arany János élete utolsó éveinek rejtett ábrándja: mihelyt egészségi állapota javul, valamennyi alkotását kiadja, szükségnek ítélt jegyzeteivel, kiegészítéseivel. Terve valóra váltá-

DÁNIELISZ ENDRE tanár, irodalom- és helytörténész (1925, Nagyszalonta). A Bolyai Egyetemen diplomázott (1951). Előbb tanár, majd az Arany János Emlékmúzeum igazgatója (1956–1965), később nyugdíjazásáig ismét tanít Nagyszalontán. Irodalom- és helytörténeti kötetei mellett több ezer írása jelent meg különböző lapokban. A Biharország folyóiratban nyelvvédelmi sorozatot közöl. Az Arany János Irodalmi Kör tiszteletbeli elnöke.

sát gyöngélgedése, majd halála akadályozta meg. Hálás fiának, Lászlónak köszönhetően az atyai szándék teljesült. A költő korábbi kiadójával kapcsolatot teremtett, s már a temetést követő években – 1883–1885 között – az érdeklődők számára kibocsátotta verseit, prózáját, műfordításait. E sorozatot – rövid idő múltán – négy, vaskos kötetével teljesítette ki: *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése* (1887–1889).

Arany László – a banktisztviselő és maga is költő – lelkiismeretesen teljesítette édesapjának kimondott vagy

csak feltételezett szándékait. Örvedetes elhatározása volt, hogy amikor Szél Kálmán, a vő, fölvetette: Nagyszalonta halhatatlanná vált szülöttét megilleti egy emlékhely. Ő tüstént válaszolt: „Az Arany-szoba bizonyára nemes és kegyeletes gondolat. [...] Minden tekintetben kész leszek a tervezők törekvését – tőlem telhető módon – elősegíteni.”

A frissen alakult *Arany János Emlékbizottság* vezetőinek ezt részletesebben fejtette ki: „Készséggel elhatároztam, hogy boldogult atyám bútorzatait, ruhaneműit, könyveinek egy részét, a szobájában volt apróságokat az Emlékbizottságnak átengedem. [...] Megjegyzem, hogy atyám könyvtárának nagyobb részét még magamnál tartottam, de intézkedni fogok, hogy majdan ezek is az emlékszobába jussanak.”

Az *Arany-emlékszobát* 1885 nyarán nagyszámú érdeklődőt vonzó ünnepség keretében adták át a nyilvánosságnak. Az

eseményen részt vett a család valamennyi tagja: László a feleségével, Szalay Gizellával, az általuk nevelt unokával, a vő, az Ercsey sógorok, a tudományos s az irodalmi élet kiválóságai.

Szél Kálmán egy bő évtized múltán s a növekvő közérdeklődésre való tekintettel, újabb javaslattal jelentkezett: restaurálni kell a pusztuló Csonkatornyot, hogy termeiben *Arany János Emlékmúzeum* találjon végleges otthonra. László ezzel nem csupán egyetértett, de anyagi hozzájárulást is ígért a kőműves- és ácsmunkálatokhoz 4000 forintot. Továbbá jelentős

kéziratait át kell adni a vele kapcsolatos intézményeknek. Özvegye ennek alapján juttatta a szalontai múzeumot a jelenünkben is ott őrzött elbeszélő költemény, a *Murány ostroma* és a magyar nyelvre átültetett Shakespeare-színmű, a *Szentivánéji álom* birtokába.

Hét évvel férje halála után Szalay Gizella férjhez ment a nála húsz évvel fiatalabb Voinovich Gézához. Kapcsolatunkban fellobbanó szerelemről nemigen beszélhetünk. Viszont a fiatal férj írói és irodalomtörténeti rátermettsége vitathatatlan. Mivel Arany Lászlóról még ifjan életrajzot írt, majdani választottját budai villájában több ízben fölkereste. Már akkor arról győződött meg, hogy e hajlék Arany János-múzeum. A költő könyvtárának nagyobb és értékesebb hányada, kapott levelei, hivatalos okmányai Gizella tulajdonában maradtak. Házasságuk után négy hónappal a felbecsülhetetlen értékű örökségnek Voinovich Géza is tulajdonos lett. Ezt követően a két Arany irodalmi hagyatéka az ő kezébe került. Ennek ismeretében az MTA elnöksége már 1910-ben őt bízta meg azzal, hogy Arany János valamennyi írásművének s a vele kapcsolatos leveleknek főszerkesztője legyen egy mielőbbi kritikai kiadás számára.

E megbízatás teljesítése négy évtizedet késett, de nem az ő hanyagsága miatt. Közéleti tevékenysége (az MTA főtitkára, a Kisfaludy Társaság másodelnöke, a Nemzeti Színház kormánybiztosa, az országgyűlés felsőházi tagja stb.) szerfölött kitöltötte minden idejét. Ennek ellenére felkutatta, kicédulázta a költőre, alkotásaira vonatkozó adatokat. Kapcsolatot teremtett Arany rokoni, baráti körének tagjaival. Ennek meggyőző bizonyítéka az *Arany életrajza* című háromkötetes műve (1929–1938), amelynél adatokban gazdagabb monográfiát a későbbi kiadványokban nem találunk.

*

A második világháború végén Budapestet bekerítette a szovjet hadsereg, és gyakran bombázták a szövetségesek. A Voinovich házaspár és személyzetük minden légiriadó idején az óvóhelyre menekült. A 68 éves tudós még itt is maga mellett tartott egy kosárnyi levelet, s ezeket tanulmányozta, jegyzetelte. 1945. január 12-én a villát két gyújtóbomba találta el. Az épület összeomlott, elzárva a pince kijáratát. A támadás

befejeztével jótét lelkek ásták ki őket. A férjet megviselt lelkiállapotban, a feleséget holtan. – A második világháború legnagyobb irodalomtörténeti vesztesége Arany János könyvtárának, levelezése egy részének, kéziratoknak, festményeknek, szobroknak az elpusztulása.

A kritikai kiadás kezdete

Arany János végső éveiben műveinek hajdani sorsát készítgette elő. Számítva betegségének elkerülhetetlen végétével, örökösének kikötötte: a szövegek gondozását bízta hozzáértő egyénre! Fia eszerint járt el, amikor a négykötetnyi hagyatékat az utókor számára előkészítette. Sajnos, e dicséretes kezdemény folytatása két évtizedre elakadt. A magyar irodalom története egy halhatatlannak bizonyult költői életművet nem nélkülözhetett. Voinovich Géza bő négy évtizeden át dolgozott a kritikai kiadás előkészítésén. Munkájának már-már a végén járt, amikor a háborús kiadások, majd az ezt követő proletárdiktatúra az örökbecsű terv megvalósítását lehetetlenné tette. Mindezek ellenére néhány év múltán biztató választ kapott. Köszönhető ez az MTA vezetőségéből még ki nem zárt irodalomtörténészeknek és a velük fenntartott személyes és filológusi kapcsolatnak.

A kritikai szintű I. kötet 1951-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál. A címlap visszáján két nevet találunk: Sajtó alá rendezte Voinovich Géza, Felelős szerkesztő Barta János. Utóbbi

a debreceni egyetem magyar irodalomtörténeti katedráján oktatott, és önálló könyvével, *Arany János életrajzával* bizonyította: a költő életművének ő is kutatója, ismerője. Indokolt, hogy a kritikai kiadás kezdő köteteiben ő pótolja a hiányzó adatokat, korszerűsítse a jegyzetapparátust, igazodjék a XX. század derekának kiadási elvárásaihoz. Voinovich neve a 19 kötetre rúgó teljesség kezdő hat kötete elején szerepel; Barta neve kezdettől, kivéve az ötödik kötetet.

Az indító mű Arany líráját, balladáit, világnézetét, társadalmi és politikai álláspontját tolmácsoló verseit 390 lapon összesíti. Mindeniket részletes szerkesztői szöveg teszi teljessé. „A jegyzetek megvilágítják a művek keletkezését, szövegük változásait, kapcsolatukat a költő életével, a korrallal, a forrásokat, a kidolgozás menetét. [...] Felsorolják a mű számottevő bírálatait, a máig felgyűlt irodalmat, az idegen nyelvű fordításokat, a zenei és képzőművészeti feldolgozásokat.” (V. G.)

Fölényben az elbeszélő költészet

Arany valójában poémáival lépett a lantosok színpompás mezejére. Közzétételük négy kötetet igényelt, ami valamenynyí írásának az ötöde. Neve mellé nem véletlenül került „a legnagyobb magyar epikus” minősítés. Természetes, hogy e kötet fogadta magába az említett műfaj kezdeti alkotásait. A 28 éves szalontai másodjegyző eleddig munkaidejében példásan látta el hivatali kötelességét. Ennek során megismerte a Bihar vármegye életét irányító, kiváltságos társadalmi rétegek „kannibalizmusát”. Ez azt jelentette, hogy a középnemesség reformokat követelt a politikában s a közéletben, ámde a főnemesség ellenzett bármilyen haladást. Természetes következményként erőszakos tettekkel tarkított politikai harc lángolt fel közöttük.

Mindezek a szegényparaszti rétegből kiemelkedő, iskolázott tisztviselőt arra indították, hogy minden előzetes terv nélkül belekezdjen egy satirikus eposz megírásába, *Az elveszett alkotmányba*. – Sorsának fölöttébb kedvező kegye, hogy a Kisfaludy Társaság éppen ebben az évben (1845) hirdetett pályázatot hazai tárgyú vígeposztra. E lehetőség véletlenül jutott Arany tudomására. Ennek ellenére művét sikerült befejeznie a kitűzött határidőre.

Az öt pályamunka közül a bírálóbizottság az övét ítélte kitüntetésre érdemesnek. Meg is kapta a 25 aranyat.

E jutalomnak mind fiatal felesége, mind szűk baráti köre igen örvendett. Feltételezhető, hogy azon melegében a szerzőt azonos érzelmek hatotta át. Ám ennek enyhülését követően hivatásérzetét, alkotói elveit egyre mélyebben befolyásolta Vörösmartynak, a már befutott költőnek bíráló megjegyzése: „A nyelv és verselés olynemű, mintha már irodalmunk vaskorában élnénk.” Való igaz. A hét terjedelmes énekben „eldalolt” történet az egykori görög és római poéták használta hexa- és pentaméteres verslábak mérhetetlen ismétlődése. Később maga a szerző sem tekintette sikerültnek eme alkotását.

Vörösmarty a „vaskor” említésével a latin nyelvű római irodalom sekélyesedő korszakára utalt. E minősítés hatására Arany eltávolodott a szalontai schola poétikai osztályában (a mai IX. o.) követendő példaként emlegetett daktilustól. Más utat és költői kifejezőeszközöket keresett és talált, amit így fogalmazott meg: „A népköltő feladata, hogy tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő.” Ars poeticájának testet öltésére a Kisfaludy Társaság újabb pályázata ösztönözte: „Készíttessék költői beszély versben, melynek hőse valamely, a nép ajkain élő történeti személy, pld. Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb. Forma és jellem népies legyen.”

A Toldira való utalás gazdag élményforrást buzogtatott fel Arany Jánosban. Szalontán e családnak udvarháza és némi birtoka révén emléküket megannyi monda őrizte. Ezekon kívül Ilosvai Selymes Péter XVI. századbeli historiáját is használta irányítúként. Nem kevésbé hatott reá Petőfinek egy évvel korábban megjelent *János vitéze*.

Egy költőnek és a pályamű elvárásainak ez a nagyszerű egymásra találása évszázadok hosszú során csak kivételesen esik meg, de ha megtörténik, teljes bizonyossággal remekművet eredményez. A bírálóbizottság egyöntetű dicséretének hatására a kitűzött díjat öt arannyal megemelték. Azonban ennél fontosabb, Arany költészetét befolyásoló, sőt meghatározó volt Petőfi barátsága. A lelkéből lelkezett levél, s az azt teljessé tevő költemény hatására a vidéki jegyző életében új időszámítás kezdődött. A kölcsönös érzelmi kötődést, a néptömeg életmódját, kultúráját jobbító, azonos törekvésüket bizonyítják a fõnt említettek. Soha meg nem szakadó levelezésük és Petőfi öt ízbeni látogatása a hajdúvárosban kapcsolatuk elmélyüléséről vallanak. Ezek az alkalmak teszik lehetővé a radikális Petőfi számára azt, hogy a „közönséges embernek” maradni szándékozó Aranyt a plebejus mozgalmak népies irodalmának áramlatába kapcsolja be. Errõl valának kezdeti levélváltásaik, közöttük az Arany által 1847 májusában Szalontáról írt levél, amelyben bejelenti: „Egy Toldit akarok még írni. Toldi estéjét.”

A fõhõsrõl szóló elbeszélõ költemény lelkes olvasói ennek hírére viszolyogva kérdezték: a rokonszenves népi hõsnek miért éppen idõs koráról kíván szólni, amikor a Lajos király által kitüntetett és fölöttébb tisztelt ifjú további tetteinek bemutatását várták el a szerzõtõl? Erre õ két gátló okkal válaszolt: hiányzik a történelmi, mondai alap; másrésztõl kitüntetett mûvének a befejezése: „Szívét nem bántá meg nyila szerelemnek, / ... / Nem is lõn asszonnyal tartós barátsága.”

Már a sikerrel indult év nyarán, 1847. július 3-án megkezdte a *Toldi estéjének* papírra vetését, amit kilenc hó alatt be is fejezett. A történeteket eredetileg négy énekbe kívánta sűrítetni, ám az arányosság követelménye kettõvel gazdagította. Beleszótt egy magasztos Szent László mondát és a Gyulafiai szerelmi historiáját.

E poémában a fõhõs eddigi elveinek és magatartásának módosulásával találkozunk. A kezdeti mû az ifjú Toldi kitüntetésével és harci feladatok magára vállalásával zárul. Évtizedek múltán Nagy Lajos király más eszméket hirdet és új célok teljesítését várja el népétõl: „Változik a világ: gyengül, ami erõs, / És erõs lesz, ami gyenge volt azelõtt.” Az idõs Toldi az eléje tárt feladatokkal nem értett egyet, ám királyával megbékélten lépett át a másvilágba.

A költõnek a társadalmi, politikai változást igénylõ üzenete nem juthatott el a harcban állókhoz. 1848–49-ben nem akadt kiadója. Kézirata hét éven át hevert fiókjában; csak 1864-ben sikerült megjelentetnie. Késõbb a férfikorú is melléjük lépett, együttesen nevelték, szórakoztatták a hazai s a külhoni olvasókat.

E két kötetben közöltekrõl elmondható, hogy Arany János legnépszerűbb alkotásai. A tankönyvek lapjain ezekkel találkozunk, a szavalóversenyre készülõ diákok, felnõttek közülük választanak, hasonlóan az elõadómûvészek s az irodalmi élményekre kiéhezett könyvbarátok.

A népiesség, a paraszti mondák tárgyköre, nyelvezete és stílusa által kivívott siker a mû szerzõjét arra ösztönözte, hogy hasonló tárgykörû, demokratikus alapeszméjû és néphagyományban gyökerezõ alkotásokkal lépjen olvasói elé. A valóra váltást igen megnehezítette a felõltõs nehezen leküzdhetõ akadályok sorozata. Miközben eszmei világában a

költői elhivatottság tudata győzött, a kitüntetését követő hét esztendő (1847–1853) mind a saját sorsának, mind családja ellátásának súlyos gondjait zúdította reá. Ezek ellenére a III. kötetben felsorakozó kilenc epikai alkotása jellemének pozitív vonásait igazolják. Ide sorolható ama tény, hogy miközben 1847 nyarától *Toldi estéjének* megörökítése foglalkoztatja, még három epikai alkotás kerekedik ki lúdtolla alól: a *Rózsa és Ibolya* népmese, *Szent László fiúve* népmonda, *Murány ostroma* költői beszély. Nem hallgatott el a forradalmas 1848-ban sem. Ezt egy népies krónika bizonyítja *Losonczy Istvánról*, akiben a hazafiság és az önfeláldozás megtestesítőjét állította példaképként.

A világosi fegyverletételt az osztrák abszolutizmust, nemzeti elnyomást fenntartó Bach-rendszer követte. Arany alkotókészségét ez sem szakította meg. Bizonyosság erre a *Katalin* című „költői beszély”, amelynek forrása egy felvidéki monda. Nagyarányú terve volt *Bolond Istók* humoros cselekedeteinek a megörökítése. Ekkortájt a tervezett négy énekből csupán az első készült el. Öt év múltán a másodikból csak néhány versszakot vázolt fel. Az idők rostáján hét év pergett le, amikor a másodikkal elkészült. A harmadiknak s a negyediknek csupán tömören megfogalmazott tartalma ismeretes.

Nagykőrösi tanársága kezdetén fejezte be *A nagyidai cigányok* gúnyos, humoros eposzának négy énekét. E sok vitát kiváltó, a forradalom elbukásának okát kutató vígeposzról szerzője a *Bolond Istók* II. énekében így vall: „S oly küzdelemre, mely világcsonka, / Kétségbeesett kacaj lón Nagy-Ida.”

A kritikai kiadás III. kötete két, záró alkotását a szívesen olvasott s így közismertté vált verses történetek csoportjába helyezem. *A Jóka ördöge* pórregének neveztetett, mivel mondanivalója a házsártos feleség és türelmes férje ura közötti összetűzések sorozatát tárja elénk. A leírtak mesei jellegét az ördög szerepeltetése erősíti. E több ezer éves keleti mese a honi kalendáriumokba is eljutott. A költő ezekből emelte ki, és adta elő a minden vonatkozásban magyarrá alakított mesét öregapói hangon, népies felfogásban.

E kötet költői elbeszéléssel, *Az első lopás* cíművel zárul. Hangneme megközelíti a mesékét, ellenben témája nagyon is emberi: egy erkölcsi vétségnek, a lopásnak következményét

állítja olvasói elé. Vitathatatlan, hogy Arany ezt nevelői céllal írta, mert hősét a börtönben töltött évek becsületes, dolgos emberré alakították. Egyébként szülővárosában személyesen találkozott a példás életet folytató gazdával.

A IV. kötet három történelmi elbeszélő költeménye létrejöttét állam- és társadalompolitikai törekvések váltották ki. A XIX. század kezdetét Magyarhonban a nemzeti megújulás és „a demokrácia felé ívelő közszellem” (A. J.) megteremtése jellemezte. A közélet irányítói mellett a költők a dicső múltat, annak népmondák őrizte eseményeit örökítették meg. Ezt tette volt Vörösmarty a *Zalán futása* tíz énekével, Petőfi a *Lehellel*, Czuczor Gergely *Hunyadi Jánosról* és *Botondról* szóló eposzaival.

Az említettek s még számtalan poéta példáját követve határozta el Arany János: ő a hiányzó magyar nemzeti hőskölteménynek lesz a szerzője. Előkészülésként megannyi ókori magyar és idegen krónikát bűvárolt át. A maga idejébéli népmondákat sem vetette el. Mindezek egységesen a hunok s a magyarok közös eredetéről regéltek, noha ennek hitelességét a történészek nem igazolták. Poétánk ezt a nemzedékről nemzedékre öröklődő téves hagyományt kívánta olvasóinak átadni *Csaba-trilógia* címmel.

A félretájékoztató krónikák nyomán Arany elsőként 38 versszakban a *Keveházát* alkotta meg, amely a hunok Pannóniába áramlásáról szól,

és Etele elődeinek harcát örökítette meg. Még a megírás évében (1853) közreadta egy vidéki évkönyvben. (A IV. kötetben Attila neve többnyire Etele változatban szerepel.)

E kötet befejezett és töredékben maradt elbeszélő költeményei arról győznek meg, hogy Arany a magára vállalt nemzeti eposz megírásával évtizedeken át tusakodott. Voinovich Gézának a megírás körülményeit ismertető jegyzete fényt derít a késlekedés okára: a szerző csak olyan eseményeket és személyeket ítélt megörökítésre méltónak, amelyekről s akikről az ókori krónikákban, de legalább a népmondákban találkozott. Noha trilógiájában Csaba királyfi csak a harmadik résznek lesz a főszereplője, 1853-ban elsőként éppenséggel vele kezdett, de a II. ének után abba is hagyta. Két év múltán nem ezt folytatta, hanem más történésekkel kezdte újra, ám a IV. ének elején ezt is abbahagyta. Csabáról és társairól szóló népmondák oly nagy számban rajzoltak körülötte, hogy 1863-ban újabb tervet vázolt fel, egyetlen verssor megírása nélkül. A nemzeti eposz megírásának lelkiismereti parancsa arra készítette, hogy a halála előtti esztendőben az íróasztalán fekvő ívpapír fejlécére ezt írja: *Csaba trilógia*, utolsó dolgozat. 1881. Prózában folytatott vázolata másfél lapot igényelt, ám gondolatai nem öltöttek verses formát.

Az utókor szerencséje, hogy a felsorolt sikertelenségek ellenére a trilógia első része a magyar nemzet eposzává nemesedett. Ez úgy valósult meg, hogy 1860 nyarán Arany családosul Pestre költözött; a Kisfaludy Társaság igazgató-titkárává választotta. A tanári kötelezettségeitől megszabadulva irodalmi munkásságára több időt fordíthatott. 1862–1863-ban a trilógia első tagjával, a *Buda halála* című hun regével foglalatosskodott. Ennek tárgyát terv-vázlatában egy mondatba sűríti: „A körülményekben rejlő végzetesség által, melyet Detre ármánya elősegít, Etele (azaz Attila) odasodortatik, hogy bátyját, Budát megöli.” Rajtuk kívül segítő és ártó személyeket iktat be, közöttük két királynét, nem szólva a csodálatos esz-közökről, mint amilyen a mennyországból Budának ajándékozott Isten kardja.

A hősköltemény 12 énekben ismertet meg a hunok mondai történetével, Buda király méltatlan haláláig. E terjedelmes mű legismertebb része a VI. ének, alcíme szerint *Rege a cso-*

daszarvasról. A költő ezt eltérő versformában és stílusban alkotta meg, ezzel is jelezve, hogy e dal a mulatozó hun vezérek és vadászok szórakoztatására csendült fel. Népszerűsége, ismertsége a gyermekeknek szánt önálló képeskönyvek folyamatos jelenlétének köszönhető.

E művet az Akadémia 11 pályamunka közül Nádasdy-díjjal tüntette ki. A bírálóbizottság – Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Gyulai Pál – jelentős eposznak minősítette. E méltatástól a XX. század halhatatlan irodalomtudósa sem távolodott el: „Férfikorának és talán egész életének legnagyobb műve *Buda halála*. Szándékában is messze kimagaslik Arany behatároltabb művei közül.” (Keresztury Dezső)

*

Mihelyt Aranyban tudatosult a poézishez való kötöttsége, éveken át azon töprengett, hogy a magyarság hiányzó nemzeti eposzát neki illenék megírnia. Ámde fontolgatása közben nem feledkezett meg arról, hogy első irodalmi sikerét a népi realizmus szellemében megelevenített *Toldival* érte el. Mivel Ilosvai Selymes Péternél s a szalontai mondavilágban jócskán talált öregkorában végrehajtott hősi cselekedeteket, ezeket vétek lett volna meg nem örökítenie. E tények ösztökélték arra, hogy hat terjedelmes énekbe tömörítse *Toldi estjét*.

Az egykori nagy erejű suhanc előre-gedésével a múltnak, a haladni nem tudásnak lett a képviselője. A logika

törvényei szerint az ilyen egyéneknek el kell bukniuk. A forradalom előestéjén a költő ezzel kívánta figyelmeztetni a megalkuvásra hajló, nemesi származású vezetőket, politikusokat bátorságot, következetességet igényelve tőlük a társadalmi haladás érdekében.

Nyilvánvaló: mihelyt a szerző e művét befejezte, szívbeli barátjához juttatta el. Elismerő sorait Petőfi egy tanáccsal gazdagította: „kapj bele ismét Toldiba; ha már a fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni, különben vétkezel isten és ember ellen.” Egyébként e biztatás több irodalmár és költő részéről elhangzott. Az agg Szemere Pál már 1848-ban így biztatta: „Célszerű lenne a hős férfikorából is dolgozatot írni, s az egészset trilógiává alakítani.”

Arany az önéletrajzában erről így vall: „Ettől kezdve sokat foglalkoztam ez eszmével; meg is kezdtem *Daliás idők* címen. Néhány énekig vittem, majd újra meg újra dolgoztam, anélkül, hogy befejeztem volna.” A biztatások ellenére az epikai hitelesség, nem utolsósorban a történelmi források hiánya tartotta vissza, Toldi férfikoráról a népmondák sem regéltek. A kitartó unszolás eredményét fia így örököztette meg: „Az első kidolgozás még a forradalom idején, mindjárt *Toldi* megjelenése, és *Toldi estéjének* befejezése után indult meg.” A középső résznek *Daliás idők* címet szánta, ám csupán az első éneket írta meg, mivel balladák s egyéb tárgykorok furakodtak tolla hegyére. Olykor egy-két énekkel bővítette, majd ismét másba kezdett. Végül is szabadidejéből az abba-abba-hagyott *Daliás idők* 16 évet emésztett föl.

Az elkövetkező bő másfél évtized során Aranyban újból fölvetődött: a magyarság hiányzó nemzeti eposzát neki kell megírnia. Ámde első irodalmi sikerét a népi realizmus szellemében megelevenített *Toldijával* érte el. Most a mondananyag vérszegénysége s a történelmi művek ellentmondásossága akadályozta. Ezeket súlyosbította minduntalan feltörő betegsége: „idegeim minden erősebb megfeszítés vagy felindulás után fájnak, eltompulnak; néhány napra hasznavehetetlenné tesznek.” Hogy mindezek ellenére miként sikerült a *Toldi szerelmét* legterjedelmesebb alkotásává rangosítania, arra a hangsúlyozottabb érzelmi vonatkozásokat is számításba kell vennünk, a változatos jellemeket, lélekraj-

zokat. E kései művét át- meg átszövi személyes lírai vallomásaival, mint amilyen a VI. énekben leányának korai halála, kis unokájának, Piroskának a féltése, saját betegsége. Ezen kívül megismerhetjük a hajdú vitézek győzelmes csatáját a török túlerő ellen.

A kritikai kiadás V. kötetének gazdag jegyzetanyagát is Voinovich készítette, amit Keresztury Dezső egészített ki, és elvégezte a nyomdai munkákkal járó feladatokat is.

*

Az előzőekben bemutatott kritikai kiadás öt kötete Arany János költői munkásságának teljességét tárta elénk. A két irodalomtörténész, szerkesztő, egyben Arany-kutató a függelékek jegyzeteivel a főszövegben elénk tárt alkotások megírásának körülményeit, tartalmuknak üzeneteit tette nyilvánvalóvá. Ugyanakkor ezek bizonyosságai a műfaji s a nyelvi gazdagságnak. Lírájának és epikájának mind a tömör, mind a terjedelmes változataival találkozhattunk. Közülük nem hiányoznak a nemzet jövőjéért aggódóak, de az olvasók szórakoztatását célzó humorosak sem. Feledhetetlen élményt nyújtanak mind a rövid, mind a terjedelmes elbeszélő költeményei, a világhírnevet szerző balladái, nem kevésbé a hiányosnak maradt és a befejezett trilógiája.

E kiadványsorozat ismerői előtt méltán merül föl a kérdés: a teljesség ismeretében miért volt szükséges a

VI. kötet megszerkesztése, közzététele? Mivel eleddig a szerző által véglegesnek tekintett költői alkotások kritikai kiadásával találkoztunk, előzőleg e szövegváltozat követelményeiről szükséges szólanunk. A tudományos kutatásra méltónak ítélt mű teljes szövegének közlését követően a szerkesztő jegyzetet csatolt a főszöveg forrásairól, egyes szavaknak, kifejezéseknek szerzői cseréjéről, javításairól. Nem hiányozhattak a mű hazai befogadásának, idegen nyelvű változatainak adatai sem.

Zsengék, töredékek, tréfák

A VI. kötet főcíme érzékelteti tartalmának lényegét: *Zsengék, töredékek, rögtönzések*. A tucatnyi alcím még inkább a „műfaji” változatosságot pontosítja. Azonban terjedelmi takarékos-ságra törekedve csupán a legjellemzőbbek mellett döntöttem: mondacsok (ez Arany tréfás szóalkotása), akadémiai papír-szeletek, forgácsok, sóhajok, sírversek, tréfák, talányok. Mindezek igen távol állanak maradandó alkotásaitól, viszont annak a bizonyítékai, hogy poétai ösztöne folyamatosan felszínre tör. Elméjéből minduntalan rímek pattannak ki. Többségük valamely alkalomhoz kapcsolható, de költőnk ezeknek nem tulajdonított különösebb jelentőséget.

Amikor halála után holmijait rendezgették, „fiókjai fenekéről, írómappája ráncai közül, könyvek borítékáról, újságok széléről, meghívók hátlapjáról, sőt a legutolsók zsebeiből, szivargyújtásra szánt papírdarabok közül” (Arany László) kerültek elő. A jó barátok hasonló versikéket, rigmusokat őriztek meg; olykor csupán emlékezetükből pattintották elő. E jelenség valóságát a jegyzeteket követő függelék is megerősíti.

A VI. kötet főszövegében Aranynak másfél száz, különböző műfajokhoz tartozó alkotásával találkozunk. Többségük töredékben maradt líra, epika, fordítás. Utolsó éveiben gyakorta testi szenvedéseit, élettől való búcsúját vetette papírra, hol humorosan, hol az önfeladás hangján. Közülük egyesek az ő jóváhagyásával, később fiának köszönhetően láttak nyomdafestéket.

A klasszikus magyar irodalom felmérhetetlen vesztesége a létfontosságú kérdésekkel szembesülő elbeszélő költeményeinek csonkasága. E miatt nem jutottak elénk *Az utolsó magyar, Az öldöklő angyal* címűek, noha terjedelmük külön-külön 514 verssor. Dicséretes terve volt a *Zrínyiász* népies stílusba való átköltése. Sajnálatos, hogy a II. ének elején, 476 verssor után abbahagyta.

Említettem volt, hogy e kötet Arany fordítás-töredékeivel zárul. A szóba hozott poémák által kiváltott veszteség-érzet ezekhez nem fűzhető. A görög s a latin klasszikusok ditirambusaiból csupán sorokat ültetett át, viszont Burns és Béranger némileg jobban járt.

ÁRPÁS KÁROLY

Emlékezés Gion Nándorra

2016. február 1-én volt Gion Nándor író, újságíró, forgatókönyvíró, tanár, az újvidéki rádió magyar főszerkesztője születésének 75. évfordulója. Az alábbi tanulmány előszóbeli előadásként elhangzott tavaly októberben a szegedi Millennium Kávéházban a Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség Szegedi Tagozata szervezésében és felkérésére.

Gion Nándor életéről

1941. február 1-én született, Végel Lászlóval egy időben. Szenttamáson. 9-én keresztelték Ferdinánd névre, amely Nándorként lett népszerűvé. Az apja 10-én jegyeztette be az anyakönyvi hivatalban. Ezért lett problémás később a hivatalos dokumentációja.

Szülei Gion Mátyás és Gallai Teréz voltak. Anyai nagyszülei: Rojtos Gallai István és Krebs Teréz voltak.

A második világháború alatt kétszer is veszélyben volt: egyszer egy elfertőződött oltástól a szegedi klinikán hozták vissza az életbe (nehezen is mozgatta a kezét), 1944-ben pedig ráomlott a lövészárkok a helyi harcokban, de megmentették az életét.

1947–1955 között járt a szenttamási Arany János Általános Iskolába (közben megszületett Márton öccse). Ötödikben (1951–1952) Aladics János magyartanára büszkén mutogatta a barátságáról írt fogalmazását. Felső tagozatos korában verseket is írt. Sok történetet hallott nagyanyjától, Krebs Teréztől.

1955–1956-ban tanoncnak tanult Szenttamáson, majd 1957-ben, elismerve az első két évét, felvették a szabadkai Vegyes Típusú Ipariskolába. Ide járt 1959-ig, érettségi vizsgát is tett. Jeles eseményként 1958-ban felvették a Jugoszláv Kommunista Szövetségébe.

ÁRPÁS KÁROLY író, költő, műfordító, tanár (1955, Jánoshalma). Első publikációi 1970-ben jelentek meg. Munkája elismeréseként 2001-ben és 2008-ban a Magyar Tudományos Akadémia Kutató Pedagógus Díját kapta, 2004-ben Szeged város Kölcsey-érmét és a Szegedi Akadémiai Bizottság ezüstérmét, 2011-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tanári Toldy-díját.

1959-ben nem vették fel Belgrádban a mérnöki karra, ugyanis 49 pontot ért el, és 50 pont volt a felvételi határ. Hazatérőben Újvidéken találkozott általános iskolai tanárával, Aladics János újságíróval, s ő azt javasolta, jelentkezzen magyar szakra.

Az újvidéki egyetemen a Sinkó Ervin teremtette magyar szakon 1963-ban szerzett diplomát. Ám nem lett tanárrá. Közben a magyar rádió ösztöndíjasa lett, s írásai jelentek meg az *Új Szimposionban*.

Az egyetem után behívták katonának, megzavarva ezzel rádiósi munkálkodását. 1963–1964-ben katonai szolgálatát töltötte Stipen, Macedóniában.

1963–1983 között gyakorlatilag az újvidéki magyar rádió munkatársa volt. A közben írt drámai műveit

(rádiójátékokat, forgatókönyveket) nem publikálták az életműsorozatban.

Írásai jelentek meg az *Új Symposionban*, tanulmányait kötetben nem publikálták.

1973-ban Híd Irodalmi Díjban részesült.

1964-ben vette feleségül egyetemista társát, Hegedűs-Bogdanovics Idát. Hitvесе 1967-ben Szabadkán Gábor nevű csecsemő-fiuk mosdatása közben tragikusan meghalt.

A Gion-nemzetség tehetőс tagjai elfogadták volna a fiút, de az apa hazavitte a gyermeket szüleihez, és sokáig ott nevelkedett Szenttamáson.

Gion Nándor rádiósként, íróként 1970–1971-ben Magyarországra került, többnyire Budapesten töltötte napjait. Itt ismerkedett meg Juba Eszterrel. 1972-ben született meg Katalin lánya.

1973-ban feleségül vette gyermekének édesanyját.

1979 és 1982 között a Vajdasági Magyar Íróegyesület elnöke volt. Viszonylag sokat dolgozott.

1983–1985 között az Újvidéki Magyar Színház igazgatójának választották. Munkásságáért 1984-ben Neven-díjat kapott.

1985–1993 között az újvidéki magyar rádió főszerkesztője volt. 1989-ben a Zsúri Díját kapta a Televíziós Gyermekműsorok és Gyermekfilmek VIII. Kőszegi Szemléjén. 1991-ben Év Könyve Jutalomban részesült.

Sok mindent megtett kollégái egzisztenciális helyzetéért a jugoszláv háborúk idején. És írt közben sok művet. 1987-ben ezekért Déry Tibor-díjat kapott, 1988-ban meg József Attila-díjat.

1993 szeptemberében Magyarországra költözött családjával. A Thököly úton kapott szállást.

Szeretett volna szabadkőműves lenni, 1994 januárjában felvették a Deák Ferenc, a Testvériséghez páholyba. 1994-ben

megkapta a Soros Alapítvány életmű-díját, meg az Év Könyve jutalmat. Ebben az évben Kőbányán sikerült lakást vásárolniuk. 1996-ban az MTI-PRESS tárcanovella pályázatának 1. díját szerezte meg. 1997-ben Márai Sándor-díjat kapott. 2000-ben leszádkadt a szabadkőművesektől. Ebben az évben megkapta a Magyar Köztársaság Babérkoszorúja kitüntetését. Sok műve jelent meg Magyarországon: nemcsak kiadóknál, hanem folyóiratokban is. Legnagyobb siker volt az *Aranyat talált* című műve, ezt Füzi László kérésére a *Forrásban* jelentette meg.

2002. augusztus 27-én hunyt el a szegedi Újklínkán. Az itt dolgozó Katalin lánya hiába hozatta ide 26-án, nem készültek fel az író egészségi állapotának romlására. Szeptember 12-én Budapesten temették el a Farkasréti temetőben.

Felesége megváltoztatta a nevét Gion Eszterre. Katalin lánya Szegeden él, az orvosnő férje Becsy András költő.

2010. augusztus 14-én Szenttamáson megnyitották a Németh Dezső irányításával kialakított és felújított szülőházából létrehozott Gion Nándor Emlékházat. Az omló földből vert házat megvásárolták a rokonoktól, és a fényképek, tervrajzok és emlékek alapján újjáépítették.

Érdemes elmenni Szerbiába Szenttamásra (Srbobran) és ellátogatni ehhez az emlékházhoz. A látogatókat nemcsak a házban fogadják, hanem többnyire elviszik őket a Kálváriára (ahol

a Nagyváradon is ismert Morvay László zománcművei láthatók), meg a Krivajapatak Szív-öbléhez, ahol volt a vízimalom. És utána a katolikus templomba is (ritkán a katolikus temetőbe). Interneten is hozzáférhető az anyag. Nemcsak Gion napokat tartanak, hanem időről időre novella- és fordítás-pályázatokat is kiírnak.

Életművéről, munkásságáról többen írtak.

Árpás Károly a Bába és Társa Kiadónál jelentette meg az *Építő-teremtő ember* című tanulmánykötetét Szegeden 2008-ban. Ezért kapott decemberben másodszer MTA Kutató Pedagógus Pályadíjat.

2009-ben két biográfia jelent meg: Elek Tibor: *Gion Nándor írói világa* a Noran Kiadónál Budapesten; Gerold László: *Gion Nándor* a Kalligram Kiadónál Pozsonyban.

Horváth Futó Hargita újvidéki oktató példás monográfiát írt róla: *Gion Nándor bibliográfia – Családi Kör, Szenttamás, 2010.; Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában* – Doktori értekezés, Újvidék, 2010.

Jómagam írtam róla négy életrajzi novellát; ha nem is díjazták Szenttamáson, de megjelentek a vajdasági *Magyar Szóban*.

Gion Nándor művészi munkásságáról

Ezzel kapcsolatban hiányokról beszélhetünk. A Noran Kiadó megjelentette életművét, ám a versei nem kerültek bele. Ajánlottam a Gion Nándor Emlékháznak, hogy a rendezett kötetét tegyék közzé az internetes honlapon. Szükséges lenne a családtagok hozzájárulása, a jogviszony miatt.

Drámai munkássága sem jelent meg – érdemes lenne ezzel foglalkozni. Ezek részben rádiójátékok, valamint vannak filmforgatókönyvek és drámák.

Tudományos munkásságát sem tették közzé, pedig ajánlatos lenne a magyar szakos végzettségű szerző alkotásainak vizsgálata.

Alapozó felfogás kellene. Szépirodalmi munkásságát ajánlatos lenne összekapcsolni az életrajzával. Arisztotelész vélekedése szerint a művészet célja az emberi világ visszatükrözése. Valamikor készítenék erről diplomamunkát. Érdemes áttekinteni az egész életművet. Gion Nándor követte a XX. század első felének neorealista alkotóit: nemcsak novellákat írt, hanem sok esetben ezekből regényeket is alkotott. Nem volt jeles követője a szocialista realizmusnak, a neoavantgárdnak, de a posztmodernnek se.

Történelmi novellákat is írt. Korai írásai kapcsolódtak részben az antik görög, az antik római történelemhez, meg az antik és középkori zsidó történelemhez is. Noha csak magyar szakos volt, nem a történelem, hanem a kultúrtörténet iránti érdeklődés volt rá jellemző. Ezekben a művekben részlegesen jelen volt a kommunista kritika is.

Viszonylag sok novellája ismert, de a szakirodalom szerzői és a kötetek szerkesztői nem fogadják el a sajátos regényalkotással kapcsolatos felfogásomat. Némelyik elbeszéléséből nemcsak regény született, hanem kisregény is.

Családtörténeti regényeiről ennyit: *Latroknak is játszott* gyűjtőcímmel négy regényében 1998-tól az 1950-es évek közepéig mutatta be nemcsak Szenttamáshoz, hanem az Osztrák–Magyar Monarchiához, az új jugoszláv államhoz és a szocialista Magyar Népköztársasághoz kapcsolódó ismereteit.

Első mű a *Virágos katona* (1973) volt; a második a *Rózsaméz* (1976); a harmadik az *Ez a nap a miénk* (1997), a negyedik meg az *Aranyat talált* (2002). A tetralógia példás alkotása e négy mű. Csak részlegesen kapcsolódik ehhez az időhöz a *Vád* című film forgatókönyve (1996).

Magánéletrajzának ismereteiről: A kisiskolás művei részben iskolai kötelező olvasmányok lettek, meg filmek is készültek az általános iskolás történeteiből. Az általános iskolás éveinek élményeit dolgozza fel *A kárókatónak még nem jöttek vissza* (1977), majd a *Sortűz egy fekete bivalyért* (1982), aztán *Az angyal vigasság* (1985), a *Zongora a fehér kastélyból* (1994).

Ugyancsak ezekkel az élményekkel foglalkoznak *Ezen az oldalon* (1971) és *Postarablók* (1972) című regényei és részben az *Olyan mintha nyár volna* (1974) című novelláskötetének némely alkotása.

Megírta középiskolai kalandjait is. Ezek: *Kétéltűek a barlangban* (1968) és *Engem nem úgy hívnak* (1970) című két regénye – e műveket a szerző maga is ifjúsági regénynek tekintette. Felnőtt életének kezdetét jelzi a *Testvérem, Joáb* (1969). És részben utalt egyetemista tanulmányaira is a *Börtönről álmodom mostanában* (1990) regényében.

Írt az 1950-es, 1960-as évekről, időnként felhasználva mások emlékeit: az *Izsakhár* (1994) és a *Mint a felszabadítók* (1996) dilógiája. Írt továbbá életének eseményeiről, emlékeiről és feleségének haláláról.

Nagy jelentőségű volt naplóregénye, a *Véres patkányirtás idomított görényekkel* (Új Symposion 1971/5–12.) című írása, amelyet gyakran „pesti napló” címmel is emleget beszélgetőtársainak. Ezt én is közöltem, meg a Noran Kiadó is.

Magyarországra eljutva többségében a rendszerváltás utáni változó világhoz kapcsolódó novellákat írta. Nemcsak a magyar rendszerváltáshoz kapcsolódott, hanem más országok szereplőihöz is. Ezek: *Jéghegyen, szalmakalapban* című

novelláskötete (1998), *Mit jelent a tők alsó* (2004) és a Noran életműsorozat novelláskötete.

A szerző minősítéséről elmondható: nagyon nem vette figyelembe a múlt évezred alaphagyományait. Sok regényét úgy készítette, hogy rész-novellákat alkotott. Ám a kortárs irodalomtörténészek nem tudják elfogadni és felismerni, hogy a résztörténetek összekapcsolódnak egymással. Mindez gyakorlatilag a neorealizmus hívének tekintette a szerzőt.

Óriási jelentőségük van az emléknovelláknak. Az életrajzi ismeretek összekapcsolódnak a létező világgal. Ám Horváth Futó Hargitán kívül a többi kutató nem tudja elfogadni az életrajzi ismeretek jelentőségét.

Érdemes olvasni Gion Nándor műveit. Meg kell ismerkedni a múlt évezred élet- és emberfelfogásával.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Gion Nándor in www.org.wikipedia – 2015. 10. 10.

Árpás Károly: *Gion Nándor élete és pályája* – in www.ujkep.net – 2015. 10. 10.

Horváth Futó Hargita: *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*. Doktori értekezés, Újvidék, 2010.

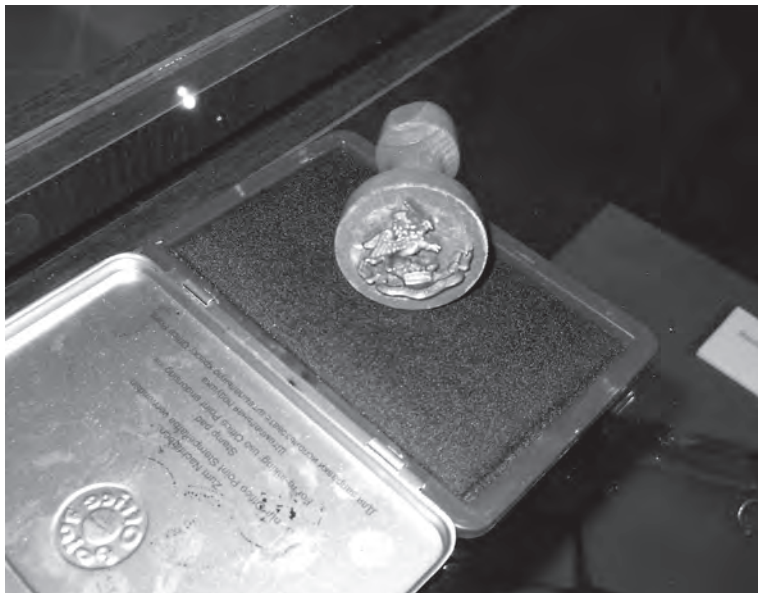
Árpás Károly: *Építő-teremtő ember*. Bába és Társa Kiadó, Szeged, 2008.

TÓTH HAJNAL

Lepecsételt Bánffy Miklós-kiállítás a nagyváradi várban

A magyar kultúra napján (január 22.) a nagyváradi várgalériába is eljutott az *Illúzió és tükröződés* című tárlat, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet vándorkiállítása, mely gróf Bánffy Miklós életútját, sokoldalúságát, művészetét mutatja be. A február végéig látogatható kiállításon jó néhány kuriózum tekinthető meg: *A kékszakállú herceg vára* című előadás jelmezeitől kezdve gróf Bánffy Miklós remekbe szabott karikatúráin át a bonchidai kastélyról készült fotográfiáig. A tárlat kurátora Szebeni Zsuzsa színháztörténész, látványtervezője Szebeni Szabó Róbert.

Egy modern kori reneszánsz embernek, a sokáig méltatlanul elfeledett írónak, színházi rendezőnek, díszlet- és jelmeztervezőnek, színházi intendánsnak, grafikusnak, politikusnak, Magyarország egykori külügyminiszterének állít emléket az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet ezzel a kiállítással.

A családi viaszpecsét. Bánffy Farkas bárói ági leszármazott ajánlotta fel a kiállítás számára

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyvárad). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatott, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a *Bihari Napló* riportere, szerkesztője, majd a nagyváradi *Reggeli Újság* napilap munkatársa. 2014 májusától a *Várad* folyóirat kulturális rovatának szerkesztője.

tással. Kolozsvár, Bukarest, Hága, Kínjov és Rabat (Marokkó fővárosában él Bánffy Miklós leánya, Katalin), Bécs, Szeged és Budapest után ez alkalommal Nagyvárad adott otthont a tárlatnak. Az először 2010 novemberében megnyitott vándorkiállítást azóta 32 helyszínen megközelítőleg 50 ezer látogató tekintette meg. A tárlat bejárta már a fél világot; városunkba a Nagyváradi Polgármesteri Hivatal és a Várbarátok Egyesületének közreműködésével jutott el. Különleges aktualitása, hogy föleleveníti (a Várbarátok Egyesületének segítségével, a Magyar Nemzeti Múzeum közreműködésével) az utolsó közös uralkodónak (az utolsó magyar királynak és Habsburg-uralkodónak), IV. Károlynak a budai Mátyás-temp-

lomban száz esztendeje történt koronázási ünnepségét, amelynek kormánybiztosa, tervezője gróf Bánffy Miklós volt. A kiállítás másik érdekessége az a pecsétnyomó, mely a Bánffy család bárói ágának tulajdona, és Bánffy Farkas nagylelkű felajánlása nyomán megtekinthető a rendezvény váradi színhelyén.

„A tárlat azt a tünékeny művészi világot hivatott visszaadni, amely Bánffy Miklós sajátja, de régen elpusztult. Azt a világot, amelyet kulcsregényében, az *Erdélyi történetben* olyan kíméletlen pontossággal, ugyanakkor ma már romjaiban is szépséges illúzióként ábrázol. Bár Bánffy Miklós sokoldalúságát nehéz bemutatni, a kiállítás megkísérli felvillantani azt a páratlan alkotóerőt, amely a művész sajátja. Író, grafikus, politikus, karikaturista, díszlet- és jelmeztervező, színházi rendező, a koronázási ünnepségek megtervezője és annyi minden más... Intendánsi tevékenysége az Orosz Balett 1912-es budapesti meghívásával kezdődött. Tervezőként pedig hozzájárult a modern magyar szcenika-művészet megújulásához” – olvasható a színháztörténeti múzeum tájékoztató anyagában.

Európában rendhagyó kísérlet a kolozsvári Magyar Operának a 2014-es Bánffy-emlékév alkalmából Bánffy Miklós színpadi díszletei alapján létrehozott *Kékszakáll-rekonstrukciója*. A *Kékszakállú herceg vára* című előadás jelmezei és *A varázsfuvola* rekonstruált színpadi világa is megtekinthetők a tárlaton.

Molnár Júlia és Meleg Vilmos
a dramatikus tárlatvezetésén

A gróf Bánffy Miklós-emlékkiállítás célja – egy újabb tünékeny illúzió megteremtése –, hogy felidézze a bonchidai kastélykörnyezet egy szűk, de karakterisztikus szeletét. Mindemellett a tárlat meghatározó részét képezik a jelenleg New Yorkban élő képzőművész, Nicolette Jelen Bánffy (gróf Bánffy Miklós unokája) modern, üvegbe és tükörbe komponált szilikátművei.

Nicolette Jelen Bánffy Marokkóban született és nevelkedett, Franciaországban és New Yorkban tanult. A különféle technikákkal kísérletező

művész pasztelleket, művészi könyveket, olajfestményeket, illetve sokszorosítható metszeteket készít. Munkáiban mediterrán tájak, újabban pedig Sag Harbor és New York látképei, valódi és képzelt tájelemek, trópusi látomások és erdőrészek jelennek meg.

Egy ideje metszett üvegrétegekből álló dobozba zárt fafaragványokat készít. Nemrég bonyolult, metszett, könnyű dobozba zárt faragványokat alkotott. „Korábban a színek segítségével érzékeltettem a fényt. Mostanában fehér fénnel dolgozom, ez minden színt egyesít” – vallja a művész. Az áttetsző üvegarcolatok háromdimenziós látványt hoznak létre, ami szertefoszlik, amikor a doboz oldalán át felfedezzük az egymáshoz illesztett üveglapok vékony széleit.

1981 óta Nicolette Jelen Bánffy munkáit az Amerikai Egyesült Államok területén több kiadó népszerűsítette. Művei számos múzeumban, képtárban, több nemzetközi és magángyűjteményben fellelhetők. Egyéni kiállításai voltak Amerikaszerte.

A vándorkiállítás a Kolozsvári Magyar Főkonzulátus, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Kolozsvári Magyar Opera, a Bánffy, Barcsay, Fornet, Bartha-Stróbl, Dávid, Csiszár, Horváth-Tholdy családok, valamint számos magánszemély nagylelkű

Bánffy gróf csodaszép jelmezeket tervezett. Díslettervei pedig olyanok, mintha valamely mesekönyv lapja elevenedett volna meg

közreműködése által valósulhatott meg. Anyaga egyre bővül, gazdagodik, megújul. Minden városban, minden helyszínen egy kicsit más.

Szebeni Zsuzsa kurátor a váradi tárlatnyitó után lapunknak elmondta: tavaly augusztus óta szerveződik a kiállítás a Körös-parti városban. Azt is hangsúlyozta: nagyon jó a várgalériában lévő tér, remekül be lehetett lakni. Egyébiránt Bánffy íróként Váradhoz is kötődik, hiszen jó barátságban volt Tabéry Gézával, a gróf szívesen jött a Pece-parti Párizsba.

A vernisszázs rengeteg érdeklődőt vonzott a várba. Sokan voltak kíváncsiak a múltidéző relikviákra. A kiállítás vendégkönyvébe az eseményt megnyitó Pröhle Gergely nemzetközi és európai uniós ügyekért felelős

helyettes államtitkár, a Bánffy- emlékévé kezdeményezője és Huszár István nagyváradi alpolgármester nemcsak néhány üdvözlő, méltató sort írt, hanem rá is pecsételt az első oldalra a Bánffy család pecsétnyomójával. A kurátor mosolyogva megjegyezte: ezúttal nem megnyitották a kiállítást, hanem lepecsételték.

A kolozsvári születésű, Budapesten élő Szebeni Zsuzsa színháztörténész nagy alaposággal szervez emlékkiállításokat. Egy-egy jeles személyiség életútjának kutatása nem zárul le csak úgy egyszerűen, hiszen mindig akad fölfedeznivaló, kerülnek elő új tárgyak, új források. Több, Váradra is elhozott vándorkiállítás – például a Kiss Manyi- vagy az Ignác Rózsa- emléktárlat – Szebeni Zsuzsa nevéhez fűződik, az ő jóvoltából jött létre. Az efféle kiállításoknak jelentős szerepük van abban, hogy föllevenítsék jelentős történelmi személyiségek, művészek életútját, tevékenységét, új vagy kevésbé ismert, esetleg feledésbe merült részleteket tárjanak föl. Ismertetnek és népszerűsítenek.

A megnyitó különleges mozzanata volt a dramatikus tárlatvezetés. Szebeni Zsuzsa, valamint a Szigligeti Társulat két színművésze, Molnár Júlia és Meleg Vilmos olvastak föl a Bánffy Miklós életpályájának fontos szakaszait megidéző dokumentumokat. Napló- és levélrészletek, színikritikák hangoztak el. Volt szó színházi varázsról, szerelemről, politikai szemléletről, világnézetéről. Nem száraz adatokat soroltak

föl, hanem egy érdekes drámai történet kerekedett ki. A szöveget a színháztörténész állította össze.

Az *Illúzió és tükröződés* című kiállítás ötvözi a hagyományt a modernnel, valahogy úgy, ahogyan gróf Bánffy Miklós is megcselekedte ezt egész élete során. Jó érzés kószálni az emléktárgyak, ereklyék, régműltat idéző képek között. Mindegyik tárgynak megvan a saját története. Bizonyára sokat tudnának mesélni...

Figyelemreméltók magyar és külföldi politikusokról készített remek karikatúrái is, melyek mellett olvashatók Bánffy egy-két mondatos, roppant találó és frappáns jellemzése. Megcsodálhatjuk az ódon bochidai kastélyt, megismerhetjük az Erdélyi Helikon társaságába tartozott művészbereket. A jelmezek, a bábok, a díszlet- és jelmeztervek képzeletben nem akármilyen világba visznek, csakúgy, mint Nicolette Jelen Bánffy üvegbe és tükörbe álmódott varázslatos kreációi, csillogó üvegskatulyában lévő életfája vagy „évigérő” mesefája.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (6.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

Társadalom

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeit megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszéből csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbe maradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Albisra megérkezvén, Ides lobogtatta a Hazay Samu minisztertől, illetve hivatalától címemre aznap érkezett választ! Ebben az állt, hogy panasz- és segítségkérő levelemre a honvédelmi miniszter intézkedett: vonuljak be a nagyváradi csapatkórházba, orvosi felülvizsgálatra, esetleges utókezelésre és további intézkedés végett.

Most aztán mit csináljak? A budapesti Timót utcában is viszszavárnak, meg ezt a hadügyminisztériumi intézkedést is illik komolyan venni, ha már egyszer kierőszakoltam. Nem is lett volna párhuzamosság az ügyben, ha a honvédelmi minisztérium is tudta volna, amit minden jobb baka tudott, hogy az én közös ezredem, a 39-es nem Nagyváradon, hanem Debrecenben székel. Ides noszogatót, írjak egy levelet a Timót utcába, hogy a miniszter intézkedésére a váradi csapatkórházba kell mennem. Intézzék el ők egymás között a dolgot. Én bólintottam, hogy talán így lesz jó, de végül

mégis úgy döntöttem: kivárom csendben a szabadságom végét, és annak elteltével bevonulok a váradi csapatkórházba. Ott bemutatom szépen a minisztériumi levelet, meg a Timót utcai papírokat. Döntsék el majd ők, hogy mi a teendő. Egy a lényeg: ne vizsgálgatásokra küldözzenek immár, hiszen ki vagyok végleg szuperálva, hanem oda, ahová kértem: tanulni, iskolára!

A decemberi kemény tél beragasztott a szülői házba, cankószni rossz lábammal nem vállalkozhattam sehová. Aki megkeresett, régebbi komáim közül az éppen otthon levők, vagy Csókás Zsuzsiék, némelykor Kolozsvári Piroska, Zsófi néném buzgalmából, azok megtaláltak. Ides befűtött jól, mindennap eltüzeltem minden vicik-vacakot, ami kéz alá került és éghető volt. Sokat beszélgettünk édes szüleimmel. A témát, hogy miképpen lesz ezután, kerültük, mint macska a forró kását. Etelka néném állandóan Zsuzsika erényeiről és Zsófi néném ravasz szándékáról sutogott a fülemben, hogy csak azért akarja rám sózni a mostohalányát, hogy megszabaduljon tőle. „Fél, hogy nem tudja majd férjhez adni, s ott van már nekik a Mihály bátyáddal közös gyerekük, Ilonka!” Zsófi néném meg Piroskával kötendő házasságom

Sz. A.

mindnyájunk számára elképzelt előnyeit taglalta, ha kettesben maradtunk. Én hümmögtem, bólogattam, erre is, arra is, magamban egyáltalán nem döntöttem. Egy dolog érdekelt csupán: mikor, hol és mit tanulhatok, lehetőleg állami segítséggel – mivel koldusok vagyunk – valamiféle szakmát, amiből aztán béna lábbal is megélhetek.

A karácsonyt mifelénk kálvinista falvakban abban az időben nemigen ünnepelték még feldíszített fenyőfával. Nem csak amiatt, mert kinek jutott volna pénze díszekre, szaloncukorra, betlehem csillagra, gyertyákra, csillagszórókra, miegyéb-
re. Ott kezdem, hogy a boltban se igen árultak ilyesmit. (...) Különben is „katolikus” szokásnak tartotta még akkor a református nép, lefitymálta az egészet, beérte az ünnepi kaláccsal, a templomba menéssel, a szép karácsonyi énekekkel. Azért annyit Ides is lépett „előre”, hogy valahonnan szerzett egy aprócska fenyőgallyat, rákötött egy szem szaloncukrot, és a tükörrre akasztotta. A tükör megsokszorozta az ágacskát, megkettőzte az egy szem cukrot. Idesapám erre is csak legyintett, asszonybolondságnak, mások majmolásának tekintette, de hát mint annyi másba, ebbe se avatkozott bele. Ünnep első napján a nővéreim segítségével eleveckéltem én is a templomig, hadd lássák a népek, hogy tényleg nem haltam hősi halált, még előttem a hősi élet...

Próbáltam valahogy hasznossá tenni magamat otthon, míg ismét útnak nem indulok. Segítettem Idesnek, amiben tudtam, apámnak is a tengericsuhából készített fonatokkal való fáradozásaiban. Szomorú képet mutatott már ekkor, 1916 végén a magyar falu háborús nyomora. Nem volt liszt, só, cukor, petróleum, tojás, hús. A boltosok támasztották a pultot, ha tudtak, abból pénzeltek, hogy feketéztek. A termést elverte még a nyáron a jég, baromfipestis pusztított ráadásul. A kenyértilalom miatt lázongott a nép. A hivatalokban napszálltakor – ami télen elég hamar bekövetkezik – abba maradt a szükséges és a felesleges kukacolás az aktákkal: se villany, se petró. Egymást érték az erőszakos házkutatások, még rejtező, elrekvirálható javak után, faluhelyen általában eredmény nélkül. Városon, érdekes módon, minden házkutatási akció újabb árurejtegetők lelepleződésével járt. Főleg a városi kereskedők lakásában, pincéjében. Voltak másféle szenzációk is, amin – kenyérháj helyett – elrágódhattak a népek. Például egy Ion Berinde nevű, Dobrozd községbe való

román lakost letartóztatott a csendőrség, mert kiderült róla, hogy szerb hadifoglyokat szöktet Románia felé. „A királyi törvényszék ötös tanácsa, Ember Géza elnökletével, kéthavi fogházra ítélte” – írták a helyi lapok.

A frontkatonák keserű gúnnyal küldözgettek az itthoni lapoknak ún. „szilveszteri mulatságra” szóló meghívókat, olvasva a honi dínomdánokról szóló, jólétet és békelátszatot keltő, kávéházi szilveszteri szórakozásokat beharangozó írásokat. Az egyik, frontról küldött, gunyoros írást leírtam, idemácsolom: „MEGHÍVÓ AZ ISONZÓ KÁVÉHÁZBA. Meghívjuk önt és a többi lógóst vidám szilveszteri multságunkra. Mindenki hozza el csajkáját, kanalát, bátorságát. Zenét szolgáltat a gránátdalkör, valamint a srapnel-együttes. Valódi fegyverdörgés és ágyúdübörgés! Fényes égboltozat, első osztályú hideg szél! Vészjelző rakéták és pompás fényszórók! Étrend: zupaleves köménymaggal, talján fartő ugorkával, olaszvér-ital!”

Az 1916. december 30-i budapesti királykoronázás egy híján húszfogat-sos étrendjét kissé meggondolatlanul tette közzé a sajtó. Nem tett jót az itthon és a frontokon éhező népségekatonaság újévi hangulatának. Íme, az étrend, az akkori lapok szerint:

„1. Hódolati pecsenye. 2. Fácán, köntösben. 3. Csírke-fagyalék. 4. Gombás libamájpástétom. 5. Ingyenc szárnyas, saláta. 6. Vadhabarék szárnyas, gombával. 7. Koronázási sódar. 8. Kocsonyázott fogoly. 9. Őz töltve. 10. Horto-

bágyi sertésgerinc. 11. Nyársonsi kacska. 12. Pulyka, középkori módon. 13. Királyjérce. 14. Tátrai sziklapisztráng. 15. Tokaji gyümölcsaszpic. 16. Apró sütemény. 17. Finom cukorkák. 18. Vegyes gyümölcs. 19. Trónörökös-kosár.”

Akkor háborogva, szentségelve, ma felvont szemöldökkel olvasom újra ezt a lukulluszi menüt: nem gunyoros kitaláció volt-e ez is, szilveszteri vicc? Valóban voltak, vannak ilyen ételfélék? Nem tudom. Aki megtömté ott, akkor a bendőjét, és még él, szóljon hozzá!

Átlépve az 1917. esztendőbe, újév napját követően, megint összekapoltam a cókómómat, a szomszéd kiszánkázott velem a vasútállomásra – nem tudom, Idesék mivel hálálták meg neki a közreműködést –, és elutaztam a zimankós télben Nagyváradra, jelentkezni az ottani csapatkórházban, a hadügyminisztériumi válaszevélben foglaltak szerint. De vittem magammal a Timót utcai papírokat is.

Vonatdöcögés közben mind az járt a fejemben, a fűtetlen vasúti kocsiban, ahol bagó, pálinka és ázott rongy szaga pótolta a meleget: vajon mi lehet Tatár Ágnessel? Nem találkozzunk-e össze, véletlenül, akár az állomáson, akár a villamoson? És akkor mit mondhatunk egymásnak? Csókási Zsuzsi vagy Kolozsvári Piroska egyszerre kipárolgott a fejemből, mihelyt arra gondoltam, hogy most egy ideig Ágnessel egy városban leszek, és talán még hírt is adhatok magamról, hogy itt vagyok. Fölfedezve emberi gyöngeséget, hogy nem tartom elképzelhetetlennek fogadalmam megszégését – miszerint megszakítottnak tekintem egykor ígéretes kapcsolatunkat –, mindjárt ki is ókumláltam magam számára a mentséget. Azt, hogy én csak arra tettem fogadalmat, hogy ha Ágnes nem ír, én se írok neki többé. De hogy Váradon járván, esetleg, netán, ha ráérek, ha módom nyílik rá, ha mégis nagyon esz a fene... arra én nem tettem fogadalmat. A szerelem már csak ilyen! A téli gúnyában szomorkodó Váradra érkezvén, valami furcsa melegség és Ágnes hiányának kínzó tudata férkőzött a szívembe.

A város képe, így, januárban, persze, szinte nem is hasonlított a négy éve úgy megkedvelt tavaszihoz, nyárihoz. Helyén volt az állomás, szemközt távolabb a székesegyház két nagy tornya, a központba vezető hársfasor, csilingeltek a villamo-

sok, de az utcán ténfergő embersokaság, kopottas ruhájában, elnyűtt katonakabátjában, a behavazott háztetők, a sáros-lucskos járdák, a koromszínű égbolt, a kopasz ágak látványa a valaha oly lombos fákon – valahogy lehangolt. Nem így élt emlékeimben a város!

Megtudakoltam, hol s merre található a csapatkórház, aztán jelentkeztem a felvételi irodán. Mivel egyszerre odaadtam minden papíromat, sehogy se tudták, mit kezdjenek velem. Debreceni közös baka voltam, ott a pótkáderem, de a Timót utcához tartozom Pesten – mit akarok itt? Végre megértették, hogy ide még a Timót utcánál (az Országos Hadigondozó Intézetnél) is magasabb fórum küldött, s benne van a levélben, mi célból. Végre kijelölték a helyemet az egyik kórteremben, befogadtak ímmel-ámmal. Annyit mondtak csak, hogy nem értik, mire jó az ittlétem, mivel orvosi kivizsgálás után, ha indokolt, ők is a Timót utcába küldhetnek csupán, minden további intézkedés az ottaniak dolga. Orvosi kivizsgálásról pedig én nemigen kívántam már hallani se, elegendő volt belőle, és különben is, ott a königgrätzi kiszuperáló, végleges minősítést tartalmazó irat. Végül beleegyeztem, hogy itt is kivizsgáljanak, ha van mit és miért, kezeljenek, ha van értelme, utána újra a Timót utcába kell mennem, vissza Budapestre. Etettem a fenével, magamban, az egész k. u. k. katonai bürokráciát, de mivel majdnem mindegy volt, hogy hol lopom a napot, itt még fűtötték is valamennyire a kórházi termeket, nem úgy, mint a Timót

utcai hodályt, és ha kilépőt kapok, felkereshetem Tatár bátyámékat, legalább egy szemrehányás erejéig – megadtam magamat a sorsomnak.

Napok óta ettem a silány kosztot, átfutó viziteken kívül nemigen történt semmi, mert a kórház egész apparátusa még mindig a tanítóm elmesélte, nagy élelmezési-gazdasági szabotázs, a leleplezett és elítélt Strasszerné-féle botrány-nak az utórezgéseitől rettegett. Kihallgatások, tanúvallomások, szakértői ellenőrzések, ügyészi vizsgálódások kötöttek le az orvosi és adminisztrációs személyzet figyelmét, sokan féltek, hogy róluk is kiderül, amit eddig sikerült elkenni, így hát kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy a Mozog Nagy Imrék ügyeivel foglalkozzanak. Fölvenni fölvetek, noha Debrecenben lett volna illetékességem, mert féltek nem teljesíteni a hadügyminisztériumi írásban foglaltakat. De észrevettem: úgy kezelnek, mint akivel nekik nincs dolguk. Annyit elértem, hogy értesítsék a Timót utcai központot, mi okból nem utaztam oda vissza, és miért vagyok átmenetileg a váradi csapatkórház lakója. Ők meg türelemre kértek, mondván, hogy semmi se megy olyan gyorsan. „Csak a koponyalövés és a nyomorékká válás!” – vágtam vissza az egyik, különben is cinikus, közönyös ügyintézőnek. Megvizsgáltak végül alaposabban, megint megállapították, amit már annyi helyen és annyian, valamiféle – időhúzó és alibire alkalmas – elektromos kezelést is előírtak, hetenként egyszer-kétszer. Ki nem engedtek egyelőre. Írtam egy levelezőlapot Ágnes címére, hogy itt vagyok, bizonytalan ideig, a váradi csapatkórházban. Ha ideje enge-di, látogasson meg. Pár nap múlva visszajött a lapom, ráírkálva, hogy „a címzett elköltözött, nem található!” Ez a pár váratlan szó legalább annyira fejbe kólintott, mint Doberdónál az a bizonyos golyó. Elköltöztek? Hová? És miért nem lehet a lapot utánaküldeni? Lehetséges, hogy senki se tudja az új címüket, vagy csak a postás olyan lusta, hogy rá se kérdez a szomszédjaikra, akik mégis tudhatnak róluk valamit?

A kezeléstől egyelőre jobban fájtak a lábaim, mint addig. Azt mondta az orvos, akihez tartoztam, hogy ez átmeneti dolog, utána minden bizonnyal jobb lesz az állapotom, mint a kezelés előtt. Arra azonban jó volt, hogy ki se merjek lépni a kapun és személyesen utánajárni, hová lettek Tatár

bácsiék. Végül kitaláltam, hogy megkérnyékezem az egyik kórházi irodistát, aki telefonközében ül, hogy hívja már fel a városi szociáldemokrata szervezetet, és érdeklődöm „Tatár elvtárs” után. Mondja azt, ha kérdezik, hogy egy vidéki rokona keresi.

– Maga egy szoci? – nézett rám, mint egy rühesre.

– Az is jobb lenne, mint ez a rokkantság! – válaszoltam. – Tatár Géza a „szoci”, én csak tudni szeretném, hol lakik.

Megígérte, hogy tudakozódik utána. Délután kicsit hanyatt dőltem az ágyamon, szundikálni, mikor bejött a kórházterembe az irodista, és azt mondta: a keresett személy egy fél éve elköltözött egy másik erdélyi városba, családostul. Ha igaz, Kolozsvárra.

– Nagyon csodálkoztak egyébiránt a pártnál, hogy a rokona nem tudja! – tette hozzá fürkészőn a szemembe nézve, hogy erre vajon mit mondok. – Pedig egyszerű a válasz. Az isonzói pergőtűz alatt egyszer se dobolta ki a kisbíró, hová költözött Tatár úr és b. családja! Elhiszi?

– El! – nevetett.

– No akkor köszönöm a fáradozását, ez a magáé!

Kezébe nyomtam egy pakli cigaret-tát, mert abból nekem még volt tartalék. Nagyon megörült, és ajánlkozott, hogy ha bármire szükségem lenne, csak szóljak neki, segítségemre lesz.

Egyszerre elvesztette Várad a varázsát. Olyanná vált, mint 63 vármegyénk bármelyikének a székhelye. Akkor, este nem is ettem semmit. Csak befordultam a falnak, és aludtam, aludtam. Szabó Dezsőtől olvastam később, hogyha őt bánat érte vagy sérelem, lefeküdt, lehunyta a szemét, és kialudta magából a mérget meg a bánatot. Ebben rá hasonlítottam, egész életemben. Akkor és ott aludtam el, ha nem is hosszú időre, percekre akár, ahol éppen letettem magamat. Utána könnyű szívvel, derűsebb lélekkel ébredtem, felére csökkent

minden lelki-testi kínom. Nagy áldás ez, szemben azokkal, akiknek elúzi az álmot a szemükről minden kisebb-nagyobb bánat, izgalom.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette:

SZILÁGYI ALADÁR

PÉTER I. ZOLTÁN

Az egykori váradi piroslámpás házak nyomában

„A bordélyház olyan intézmény, amely részben vagy egészben a szexuális szolgáltatás folyamatos, üzletszerű nyújtására szolgál, ámde az intézmény nem a szexuális szolgáltatást ténylegesen nyújtó prostituált, illetve kliense tulajdonában áll.”
(Borai Ákos)

Az újvárosi piroslámpás házak

Több mint száz éve, a Kert (ma Avram Iancu) utca végén az út kétfelé ágazott: a Rulikowski temető felé egyenesen vezetett, jobb felé pedig a Rhédey-kertbe. Ez utóbbi útszakaszt és környékét 1885-ben így mutatta be K. Nagy Sándor: „Alig két öles út vezet a Rhédey kertbe, beárnyékolva századokat látott óriási nyárfákkal, melyeknek vastagságát három ember is alig volna képes átölelni; jobbról a meleg Pece lomhán foly lefelé, vize úgy feketélik, mintha csak festve volna – balról

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

szántóföld, melynek gazdagon termő kerti veteményeire élelmes szerb [helyesen bolgár] kertészek kerékgépezettel hajtják a Pece buján-tápláló meleg vizét. Itt az út kétfelé válik:

A XIX. század végéig itt még bolgár kertészek káposztát termesztettek

jobbról a Pece partján tovább halad az elhagyott vízi malomig (mely mellett van a huszárcaszárnya), balról pedig egy kis hídon át a lövöldéhez vezet. [...] A lövölde mellett mindjárt van egy rozszant fürdőépület, néhány káddal, melyek a jelen állapotban még a vasárnapi közönség igényeinek sem felelnek meg fürdési célra. [Le is bontották 1885 tavaszára – sz. m.] Mellette van a kényelmes folyosóval körülvelt vendéglő, mely elég kényelmes szórakoztató hely lenne a zöldbe vágyó közönségnek...”

Ha a mai állapotokhoz akarjuk igazítani K. Nagy Sándor leírását, először is tisztázni kell azt, hogy 1895-ben a Rhédey kerthez csatolták az addig a bolgárkertészek által használt területet. Ez lett a mai Bălcescu park.

Az ennek az északi részén folydogáló Pece a mai Kogălniceanu utca nyomvonalában jutott ki e térségre, ahol a ma ismert Sucevei utca vonalában haladt tovább az állatkert irányába, majd az Octavian Goga utcával párhuzamosan.

*Ezen az útszakaszon egykoron
a meleg vizű Pece folydogált*

A Rhédey kertből egy rozoga fahídon keresztül a Pecétől északra, az észak-dél irányban húzódó Vitéz (Decebal) utcába lehetett eljutni. A Vitéz utca nyugati oldalának az Aradi útig terjedő szakasza 1892-ig beépítetlen legelő volt. Térképen Libanyomásként szerepelt. Ebben az évben létesítették ezen a területen a több épületből álló császári és királyi huszárlaktanyát.

A Vitéz utca másik oldalán, a huszárlaktanyával szemben, a Pece patak szomszédságában volt az újvárosi piroslámpás negyed, amelyről – ahogy K. Nagy Sándor is tett – diszkréten illet hallgatni, bár mindenki tudott róla. Nagy Endre is mindössze annyit írt róla, hogy: „Bizony, a leg-

erősebb gyomrú embernek is be kellett fognia az orrát a Pece közelében, ha ki akart sétálni a Rhédey-kertbe, ami a város mulatóparkja volt. Nem is lakott rendes ember abban a Peceparti házsorban. Oda helyezte el a magisztrátus azokat az intézményeket, amelyekről mindenki tud, de senki sem beszél rendes társaságban. Kellett ez ott nagyon; négy ezred feküdt a városban, az a sok katona a biztosítószerepek nélkül szétrobbantotta volna a polgári társadalmat.”

A XIX. és XX. század fordulóján levéltárilag igazoltan nyolc bordélyház működött Nagyváradon. Közülük hét Újvárosban, a már említett Rhédey-kert közelében, míg a nyolcadik Váralján a Szarvas soron (a későbbi Várady Zsigmond, mai Kogălniceanu utcában).

A Rhédey-kert közelében levő piroslámpás negyedben öt bordélyház a Vitéz utca (régebbi neve Gyep sor, mai elnevezése: Decebal út) végén egymás mellett helyezkedett el az Alsó Pece (Cuza Voda) és a Kis Pece (Rimanóczy) utcai leágazások között. Az öt bordélyház a XIX. századi, nem utcák szerinti

számozás szerint a 147., 148., 149., 150. és 151. számú telken volt. Ezek az aránylag kis telkek egészen a Rövid (Scurtă) utcáig nyúltak. A 147. és 150. számú telkek esetében a Rövid utcából nyílt a bejárás a bordélyházakba. Vélhetően ez a kis keskeny utca kevésbé volt szem előtt, diszkrétebben lehetett innen bemenni, mint a Vitéz utcából, ahová a házak főhomlokzata nézett.

Ebben a negyedben még két bordélyház működött a XX. század elején: az egyik a Vitéz utca 295. számú telken, a Holdvilág (Lunii) utca sarkánál levő hosszú földszintes házban, míg a másik az Alsó Pece (Cuza Voda) és Rövid (Scurta) utca sarkán levő 200. számú telken. Ezt a bordélyházat

A Vitéz utcának ezen a részén volt a legtöbb piroslámpás ház

Weinberger Mihályné vezette, akinek több hasonló „intézménye” is volt e környéken. Az itteni házat mára lebontották, helyén nagyméretű emeletes ingatlan található.

Az úJVárosi bordélyházaknak otthont adó épületek közül a legnagyobb és legtekintélyesebb az egykori 147. számú telken levő volt. Ez az épület a mai számozás szerint a Decebal út 122/A szám alatt, a Cuza Voda utca sarkán található. A Decebal útra néző főhomlokzatán eredetileg nyolc ablak lehetett, ezek közül utólag egyet bejárati ajtónak alakítottak át. Ebből arra lehet következtetni, hogy amikor még bordélyházként működött, a bejárás a Rövid (Scurtă) utcai udvarán keresztül történt. Egyébként az egykoron mutatós historizáló stílusú épületre ráférne már az egységes koncepció alapján elvégzett külső felújítás. A századforduló környékén Weinberger Mihályné vezette ezt a bordélyházat is.

A sarki ingatlan szomszédja (eredetileg 148. telek) a mai Decebal 124. szám alatt levő két ingatlan helyén lehetett. Ez is Weinberger Mihályné vezetésével működött. A földszintes ház, ha átalakítva is, talán még az eredeti épület lehet, de az emeletes (Tapet Center) már új építmény.

A sorban az egykori 149. telek következik, a mai számozás alapján Decebal út 126. Ennek a bordélyháznak is Weinberger Mihályné, Malvin asszony volt a vezetője, 1908-tól már tulajdonosként. Ezen a telken napjainkban egy üzlet (Granitex) számára átépített régi ház található, melyben száz éve még úgyszintén bordélyház működhetett. Mai külső képe alapján talán nem a legelegánsabbak közül való lehetett. Ellentmond ennek a megállapításnak Ferency Mihály újságíró, aki 1907-ben egy városi tanácsnak szánt beadványban a következőket írta: „Az éjjeli órákban a villanycsengő hangjára büszkén lépdel ki a jól táplált kapus és százával ereszti be az éjjeli élet mulatni vágyó alakjait.” Odabent pedig „fény és pompa fogadja az érkezőt, velencei tükrök, villanyvilágítás. Azt hinné az

ember, hogy maga a paradicsom ez a fényes örömtanya”. Az is kiderül a beadványból, hogy a falakat szőnyegek borították.

Az utóbbi bordélyház telkének szomszédja a 150. számú telek volt, a mai Decebal út 128. szám alatt. Az itteni bordélyházat a századfordulón Bumbár Lászlóné vezette, majd 1905-ben eladta Klinka Rozáliának. E telken egy kis kétablakos földszintes, jó karbantartott lakóház található. Talán már nem is azonos az egykori piroslámpás házzal.

A Decebal utcai szomszédos házak sorát (az egykori 151. számú telken) egy sarki, üzletnek átalakított ingatlan zárja. Bejárás egykoron a Rimanóczy utca 41. szám alatti udvaron keresztül történhetett. Az itteni bordélyház madámja Bálint Istvánné volt, tulajdonosa Király György. Az övé volt a Szarvas sori bordélyház is. Érdekes, hogy a legtöbb várossal ellentétben, Nagyváradon férfi is lehetett bordélyház-tulajdonos.

*Bordélyházbeli lányok
(illusztráció)*

A Decebal úton, az egykori 295. számú telken – a mai számozás szerint a 108. szám alatt – ma is megvan még az a kis ötablakos földszintes ház, amelyet a Holdvilág (Lunii) utca sarkára építettek. Ebben a házban is az ősi mesterséget űzték a lányok Szabó Erzsébet felügyelete alatt. A tisztí főorvos erről a bordélyházzal 1909-ben a következőket jelentette: „az összes helyiség teljesen kijavítva s minden tekintetben jó állapotban, az összes szobák újonnan festve, jó bútorzattal, rendbe lettek hozva.”

A nagyváradi bordélyházakra is jellemző lehetett mindaz, ami más nagyobb városokban. Minden esetben létezett egy kisebb vagy nagyobb szépen bebútorozott szalon, ahol a kuncsaftok kiválaszthatták partnerüket. Emellett vélhetően ebédlő és talán fürdő is volt. Ez utóbbi hiányában az 1885 tavaszán való lebontásáig a közeli Rhédey-kerti fürdőbe mehettek a lányok. A Szarvas sori nyilvánosház lányai pedig a mindössze néhány háznyira levő Forrás fürdő vendégei lehettek. A szalonból a lányok a szobájukba vezették a férfiakat – „szobára mentek” –, s ott került sor a szexuális aktusra. Ezeknek a szobáknak a kötelező tartozéka volt az ágy – lehetőleg rézagy –, a heverő, a tükör, a mosdó, valamint egy fiókos szekrény.

„Valahányszor vége volt a nyomdában az éjszakai újságírói munkának, Halász Lajos, Szűts Dezső társaságában elindult a Pece-parti tanyák felé. Szűts Dezső városi jegyző volt, a hivatalában nagy tekintélyű ember, tud-

nivalóit a kisujjában hordta, de izgékony képzeletű, robbanó temperamentumú fiatalember – nappal kitűnő tisztviselő, de éjszaka zenebonás kurafi. Igazán nagy tisztesség volt számomra, hogy engem is magukkal vittek – emlékezett később Nagy Endre. – Mielőtt elindultak, megrakták a zsebüket kavicssal...

A Kert utcában volt egy szép, olajfestékkel barnára mázolt földszintes ház, annak a két sarokablaka mögött aludt a város egyik divatfia, Weiss Ernő, egy gazdag szeszgyáros fia. Nem tudom, hogy mi volt ez: valami ősi viszály, vagy valami titkos fogadalom, de ezt a két ablakot minden éjjel betörték, a kavicsok után üvöltve üdvözlötüket:

– Jó éjszakát, Weiss Ernő!

Akkor aztán usgyé! Nyakunkba szedtük a lábunkat és futotunk...”

Az éjszakai kalandok során a piroslámpás házak környékén állítólag megesett az is e bohém társasággal, hogy kissé kapasosan a város egyes köztisztjeletben álló férfiinak a nevét kiabálták azzal, hogy igyekezzenek már, ne maradjanak olyan soká a kuplerájban...

Erről a Vitéz utcai piroslámpás negyedről is megállapítható, hogy a város szélén, a város szegényebb negyedében volt. Csak itt túrték meg. Szempont volt az is, hogy a bordélyházaknak lehetőleg szembe nem ötlő helyen, iskolától vagy más középülettől távol kellett lenniük. Mindezeket már az 1888-ban megjelent első ismert szabályrendelet előtt is figyelembe vették.

Ezek után joggal kérdezhető: mióta léteztek Váradon bordélyházak? Erre nagyon nehéz volna választ adni, az ellenben tény, hogy a kiegyezés után a bordélyokat megtűrték, mindennapjaikat szabályozták.

Azt is lehetne firtatni, hogy kik látogatták ezeket a házakat. Természetesen erről nemigen vezettek kimutatást, az ellenben tény, hogy miután 1892-ben megnyílt a Vitéz utcában, a bordélyházakkal szembeni oldalon a császári és királyi huszárlaktanya és az Aradi úton sorra a többi kaszárnya is,

átalakult a bordélyházakba látogatók társadalmi összetétele, egyre több katona fordult meg bennük. Sokan még éjszaka is kiszöktek a kaszárnyákból engedély nélkül, csak hogy látogathassák ezeket a házakat. Erre csak olyan esetekben derült fény, amikor a katonák botrányt okoztak a nyilvánosházakban. A Weinberger Mihályné vezette három szomszédos (az egykori 147., 148. és 149. számú telken levő) bordélyházzal a levéltári iratokban az olvasható, hogy az egyiket a „közönséges emberek részére” működtette, a másik kettőt pedig „nagyobb taksával az úri publikum” szolgálatába állította. Az épületek mai képe és korabeli visszaemlékezések alapján feltételezhető, hogy az úri publikum a 147. számú sarki telken (Decebal út 122/A) és a 149. számú telken (Decebal út 126.) levő bordélyházakat látogathatta. A „közönséges emberek” pedig a közöttük levő 148. számú telken (Decebal út 124.) levő „intézménybe” járhattak.

Váralja egyetlen ismert nyilvánosháza

A Váralján levő egyetlen ismert nyilvánosház helye is gyakorlatilag a város szélének számított. Ez is a Pece partján állt, az egykori Szarvas sor (a későbbi Várady Zsigmond, mai Kogălniceanu utca) 81. számú telkén, egy itteni emeletes házban. Tulajdonosa Király György volt. Ez az ingatlan máig megvan a 8/A házszám alatt, bár eléggé elhanyagolt állapotban. Ennek a bordélynak a közelében is volt egy szerény közfürdő, a Forrás

fürdő. Talán ez is szempont lehetett e pirolámpás ház helyének kiválasztásában.

Akárcsak a Vitéz (Decebal) utcai nyilvánosházak környéke, ez is igen elhanyagolt volt még a XX. század elején is. A *Nagyvárad* napilap is így cikkezett erről 1903 nyarán: „A mi szépülő városunkban van egy házcsoporthal alakult utca, amit a bűzös Pece választ el a modern Nagyváradtól. Ez a Szarvas sor, amit a boldogtalan halandó ha elérni akar, sártengeren, pocsolóházakon és rozszant hidakon kell, hogy átvergődjön. A gyalogos, a szekér, a posta bárhová megy a Szarvas sorra, rengeteg árkon, sártengeren kell keresztül vándorolnia és aztán olyan hidaknak csúfolt alkotmányokon átkelnie, amelyeknek a karfái és pallói szinte vágynak megfürödni a Pece szennyes vizében....” Némileg javult a helyzet 1910 után, ugyanis csatornába bújtták a Pece vizét. Ekkor már az itteni lakók is igyekeztek szebbé tenni a környéket. De már évekkel korábban is azt szerették volna, ha bezárják a bordélyházat. Az első ilyen vonatkozású kérvény 1904-ből ismeretes, 17 itteni háztulajdonos írta alá. Egy évvel később már az utca 28 lakója kérte ugyanezt, azok, akik közel laktak a bordélyházhoz. A városvezetés 1905-ben eleget tett a Szarvas soron lakók kérésének – akik között tehetős emberek és virilisták (a város legtöbb adót fizető polgárai) is akadtak –, azzal, hogy bezáratták az itteni bordélyházat.

És bár hasonló kéréssel a Vitéz utcaiak is a városvezetéshez fordultak, az ő kérésüket elutasították azzal, hogy az általuk megfogalmazott vádak nem nyertek bizonyítást.

Helyi és központi szabályrendeletek

Magyarországon a prostitúciót rendeletekkel a dualizmus létrejöttétől szabályozták. És bár eleinte nem létezett a prostitúcióra vonatkozó külön törvény, az egyik 1879-ben megjelent jogszabályban előírták, hogy azok a kéj nők, akik a reájuk vonatkozó hatósági szabályokat nem tartják be, egy hónapig terjedő elzárással büntethetők. Hangsúlyozni kell, hogy a törvények nem tiltották a prostitúcióval kapcsolatos tevékenységeket, ha ezek a vonatkozó szabályok betartásával folytak.

Nagyváradon az első ismert szabályrendeletet 1888-ban hozták, bár nem zárható ki előző szabályrendeletek megléte sem. Az utóbbi rendelet megkülönböztetett bordélyházakat és magánkéj nő-lakásokat is. Hogy ez utóbbiak hol lehettek a városban, azt homály fedi. Megeshet, hogy erről a rendőrségen kívül senki sem tudott már akkor sem, a világ szemében a „magánkéj nő” normális polgári életet élhetett. Aztán az sem zárható ki, hogy a fenti két kategórián kívül mások is ne úztek volna a hatóság számára ismeretlen helyen a korabeli szóhasználat szerint keresetszerű, azaz üzletszerű kéjelgést.

Nagyváradon bordélyházak nyitása a közegészségügyi bizottság meghallgatásával és a rendőrkapitányi hivatal véleményezésével kizárólag a városi tanács hatáskörébe tartozott. Csak büntetlen előéletű személy nyithatott bordélyt! Ami a lányokat, azaz a kéj nőket illeti, csak 17 év feletiek lehettek. E korhatár alatt csak akkor lehetett bejegyeztetni valakit, ha az már előzőleg létesített nemi kapcsolatot.

Szabályozták a bordélyház tulajdonosának a kötelességeit is, többek között azt, hogy ügyeljen arra, hogy a kéj nő tisztán tartsa testét, ha beteg, kórházba vigye, de arra is, hogy hetente kétszer orvosi vizsgálatot végezzenek rajta. Megszabták azt is, hogy a kéj nőket nem szabad bántalmazni, illetve akaratuk ellenére szexuális aktusra kényszeríteni.

A nyilvánosházak vezetőit kihágás esetén pénzbírsággal büntethették, de

súlyosabb esetekben akár meg is vonhatták a ház működési engedélyét.

1898 nyarától a bordélyházak lányai számára kibocsátott Türelmi bárca első belső oldala a következő személyleírást tartalmazta: születési éve, vallása, termete, arca, szeme, szemöldöke, orra, szája, fogai, haja, be van-e oltva?, nincs-e trachomája?, különös ismertetőjelei.

A második és harmadik oldalon kivonatot közölnek a kéjnőkre vonatkozó paragrafusokból a Bihar Vármegye törvényhatósági bizottságának 1898. évi június hó 15-én a kéjelésre vonatkozó szabályrendeletéből. Ezek a következők:

- Bujakórban vagy undort gerjesztő betegségben szenvedő férfiaktól a kéjnő a kéjelgést megtagadhatja.
- Azon kéjnő, ki minden kételyt kizárólag beigazolja, hogy eddigi feslett életútját elhagyva, a becsület és tisztesség útjára lép, számíthat a hatóság támogatására. Az ilyen nőt mindenek előtt a községi elöljáróság veszi gondjaiba s az esetről azonnal jelentést tesz az elsőfokú hatóságnak.

- Rossz bánásmód és ellátás esetében a kéjnő bármikor panaszt emelhet a vizsgáló orvos vagy hatósági közeg előtt, ki tartozik azt az elsőfokú hatósághoz bejelenteni.
- A községi, illetőleg körorvos a nyilvántartásba vezetett kéjnőket a bordélyházban hetenkint kétszer tükörrel megvizsgálni és a vizsgálat eredményét a türelmi bárca megfelelő rovatába bevezetni tartozik.
- A járásorvos köteles a járásban levő összes kéjnőt havonkint legalább egyszer ellenőrzés céljából megvizsgálni.
- A vizsgáló községi vagy körorvosnak ezen vizsgálatokért minden esetben és egyenként 50 kr., az ellenőrző vizsgálatot teljesítő járásorvosnak pedig havonkint és egyenként 1 frt. vizsgálati díj állá-

píttatik meg, melyet a bordélyház tulajdonosa mindenkor előlegelesen kifizetni tartozik.

- Köteles a kéjő utcai csavargástól és minden illetlen, szemérmetlen magaviselettől nyilvános helyen tartózkodni.
- Közillemet sértő ruházatot nyilvános helyen viselni és kibontott hajjal és szembeötlő módon kitakart mellel az utcára kimenni tilos.
- Ha a kéjő a bordélyházat végkép el akarja hagyni, vagy egy más bordélyházba akar menni, köteles ebbéli szándékát az elsőfokú hatóságnak személyesen, a bárcájának magához vételével bejelenteni, vagy a vizsgáló orvossal közölni, ki azt az elsőfokú hatóságnak bejelenteni tartozik.
- Bejelentés nélkül a bordélyházat végkép elhagyni, vagy más bordélyházba átköltözni tilos.
- Ezen szabályrendelet bármely pontjának áthágása, amennyiben súlyosabb büntetendő cselekmény fenn nem forog, 2 forinttól 50 forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő és behajthatatlanság esetében minden 10 forint helyet 24 órai elzárás szabandó ki.

Mint láttuk, a fenti szabályrendeletben szerepel az is, hogy a községi, illetőleg körorvos a nyilvántartásba vezetett kéjők vizsgálati eredményét köteles a türelmi bárca megfelelő rovatába bevezetni.

Ez utóbbi az úgynevezett „Szemle-lap” a Türelmi bárca utolsó belső oldalán szerepelt. Ebbe be kellett vezetni a vizsgálat idejét (év, hó, nap), az orvosi leletet, illetve a vizsgáló orvos nevét és aláírását.

Végezetül említsük meg azt is, hogy a bordélyházak lányai nem élvezhették a polgári életforma színtereit – korlátlan sétát, kávéházak, éttermek látogatását –, ugyanis szabályrendeletek korlátozták az általuk használható nyilvános tereket is.

Hogy milyen ellenszenvet váltott ki az, ha egy nyilvánosházi lány megjelent a sétatéren, azt már a *Nagyvárad Lapok* 1870. június 25-i számának alábbi sorai is igazolják: „A Rhédey-kert nemsokára kedvenc helyévé válhatik közönségünknek. Hisszük, hogyha a kertből sikerülne valami módon az éjjeli lepkéket kiszorítani, úgy nemsokára egyik kedvenc mulatóhelyünk lehetne, de most még tartózkodva lép oda be az olyan ember ki különben leányait is szeretné magával vinni

olykor-olykor.” Az éjjeli lepkék a közeli Pece-part mentén levő nyilvánosházak lányai voltak.

Néhány évvel később, a *Nagyvárad* 1876. június 18-i számában írottak alapján arra következtethetünk, hogy már kitilthatták a Rhédey-kertből ezeket a lányokat, akik nem látogathatták az itteni vendéglőt sem: „A Rhédey kerti vendéglő, mely tegnapelőtt este nagyszámú és díszes közönség által volt látogatva az árnyas fasor alatt, Hamza zenekarának nótái mellett jól mulatott. Örülünk, hogy a szép hely iránt ellenszenv a nagyváradi előkelőbb körök hölgyközönségének le lett küzdve, s hogy Nagyvárad ez egyetlen sétahelyére jobb köreink is beszoknak, mi a helynek szép jövőt fog biztosítani.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

Borai Ákos: *Prostitúció*. Print Kiadó Kecskemét, 2003.

Nagy Endre: *Egy város regénye*. Palatinus, Budapest, 2001.

Nagyvárad törvényhatósággal felruházott város 1890-ben kiadott térképe. / ifj. Berges Sámuel kiadása /

Péter I. Zoltán: *Mesélő képeslapok. Nagyvárad 1885–1915*. Noran könyvkiadó Budapest, 2002.

Péter I. Zoltán: *A Zöldfától a Kék Macskáig. Nagyvárad vendéglők a Monarchia korában*. Riport Kiadó, Nagyvárad, 2014.

[http:// Türelmi bárca](http://Türelmi_barca)

[http:// Tötös Áron: Bordélyházak és kéjőntartók a polgárosodó Nagyváradon](http://Tötös_Áron: Bordélyházak_és_kéjőntartók_a_polgárosodó_Nagyváradon)

Nagyvárad Lapok 1870.

Nagyvárad 1876, 1885.

IMRE ZOLTÁN

Nagy Endre, a konferanszié

(Nagyszőlős, 1877. február 5. – Budapest, 1938. május 5.)

Kincstár

Új rovatunkban az Ady Endre Emlékmúzeum vezetőjének segítségével többnyire ismeretlen, közöletlen kéziratokat, leveleket adunk közre. A sorozat nyitódarabja egy Nagy Endre-konferanszié; ennek az érdekessége, értéke, hogy a szerző ezeket a közönség előtt elhangzó szövegeit többnyire nem írta le.

A magyar kabaré megteremtője és a konferanszié műfaj első művelője, újságíró, író és a *Nyugat* munkatársa Ugocsa vármegyében (ma Kárpátalján található), Nagyszőlősön (ma Vinohragyiv) született, Grósz Endre néven. Nagy Endre sohasem tagadta meg vidéki múltját, büszke volt rá, sőt dacos öntudattal vallotta magáénak „fatornyos hazáját”. Gyermekkorát ebben a közegben élte, egyedi nyelvjárása itt alakult ki, talán ennek is része volt a későbbi sikereiben. Nagyváradon végezte tanulmányait, majd a kormánypárti *Szabadság* újságírója lett. Rövid ideig együtt lumpolt a fiatal Ady Endrével és Biró Lajossal, mivel kollégák voltak ugyanannál a lapnál.

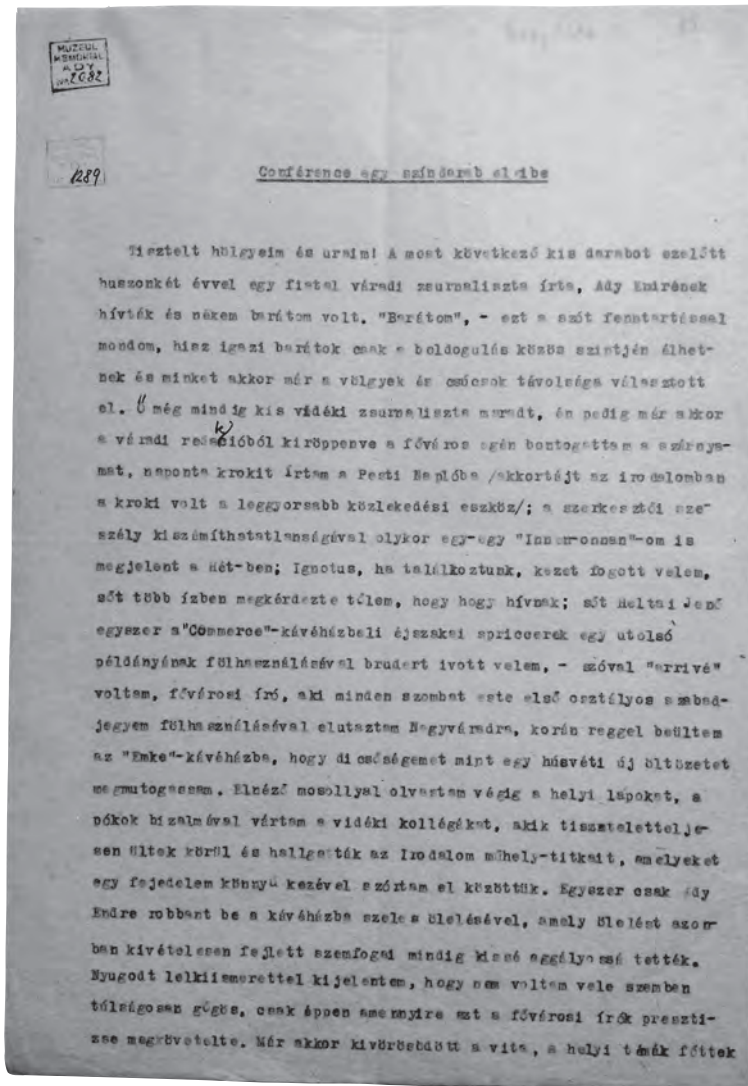
IMRE ZOLTÁN (1976, Nagyvárad) kultúrantropológus, a nagyváradai Ady Endre Emlékmúzeum vezetője. Utolsó éves hallgatója a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara doktori iskolájának.

Nemsokára Budapestre költözött, és amikor a Bonbonnière néven üzemelő Teréz körúti lokál igazgatója, Kondor Ernő meghívta, hogy olvassa fel egyik

novelláját, a nézőtérén egy unott, monoklis fiatalember ismételt oázása zavarta meg a felolvasást. Nagy Endrének se kellett több, miként ezt *A kabaré regényében* megörökíti: „Nagyot keringett velem a világ, egyszerre előtött az a bizonyos virtustermő hevület, amely annyiszor beszakasztotta már a fejemet. Hát hiszen magam is gyerekember voltam még, ha volt is feleségem és kisfiam. Ilyenkor eszébe jut az embernek, hogy Ugocsában született és Biharban jogászkodott. Ugocsa

non coronat! Eb ura fakó! [...] Kikaptam mellényzsebemből a monoklimat és a szemembe vágtam. Mert akkori-ban jóra való fiatalembernek nem mindig volt a zsebében egy koronája, de monoklija mindig volt.” A vadszamárról rögtönzött meséjével tökéletesen elnémította a megszegyenült oázó-iázó ficsúrt.

1908-ban a Modern Színpad igazgatója lett, s ezt 1913-ig vezette. Országos hírnévre tett szert kellemes csevegésével, szójátékaival, szóvicceivel és csattanóival. Nagyváradra is gyakran visszajárt, még a Royal kávéházban is rögtönzött a köré gyűlt tömegnek.

*

A nagyváradai Ady Endre Emlékmúzeum gyűjteményét 2015 nyarán mértük fel és digitalizáltuk a Petőfi Irodalmi Múzeum kutatóival. Ekkor találtunk egy Nagy Endre-konferansziéra. Ezt most első ízben közöljük, a *Várad* hasábjain. Az az érdekessége, hogy Nagy Endre a saját bevallása szerint nem írta le konferansziéit, de amint láthatjuk, mégsem minden esetben élt rögtönzéssel.

A 2082 és 1289 jegyzékszámú ellátott konferanszié címe: **Conférence egy szindarab eleibe.**

Az emlékirás könnyed hangulatával a közte és Ady Endre közötti barátságot eleveníti meg, képet rajzolva Ady nyughatatlan, erős jelleméről.

NAGY ENDRE

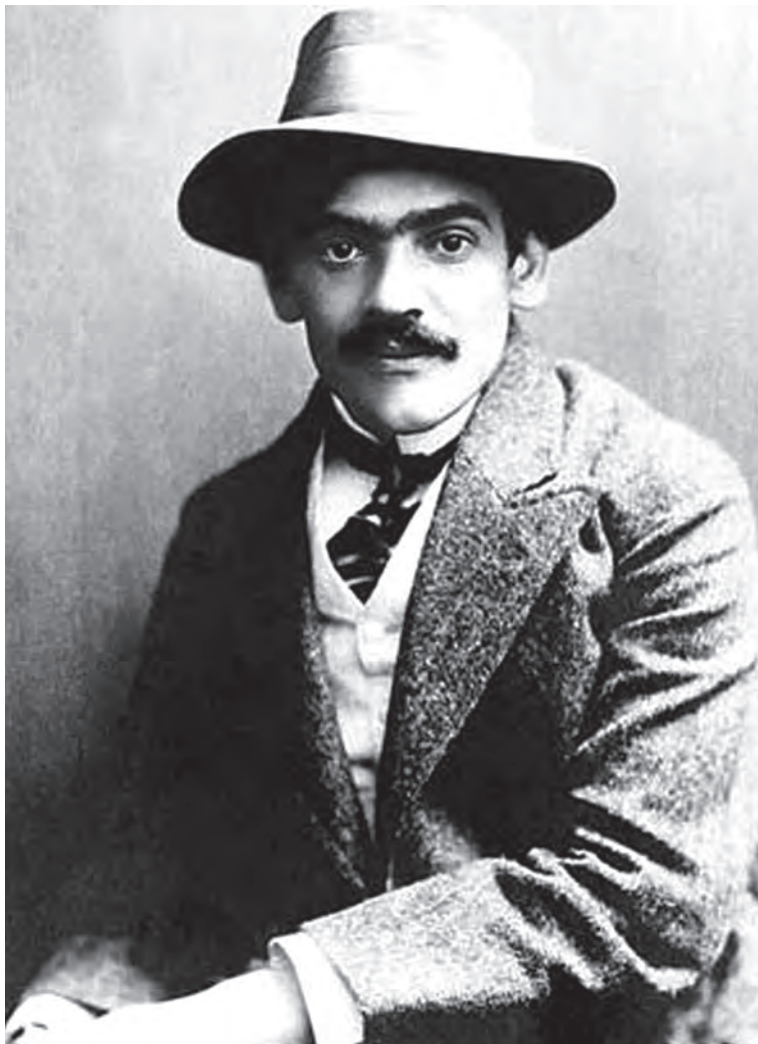
Conférence egy szindarab eleibe

Tisztelt hölgyeim és uraim! A most következő kis darabot ezelőtt huszonegy évvel egy fiatal váradi zszurnaliszta írta. Ady Endrének Hívták és nékem barátom volt. „Barátom”, – ezt a szót fenntartással mondom, hisz igazi barátok csak a boldogulás közös szintjén élhetnek és minket akkor már a völgyek és csúcsok távolsága választott el. Ő még mindig kis vidéki zszurnaliszta maradt, én pedig már akkor a váradi redakcióból kiröppenve a főváros egén bontogattam a szárnyaimat, naponta kroit írtam a Pesti naplóba (akkortájt az irodalomban a kroi volt a leggyorsabb közlekedési eszköz); a szerkesztői szeszély kiszámíthatatlanságával olykor egy-egy „Innen-onnan”-om is megjelent a Hét-ben; Ignotus, ha találkoztunk, kezét fogott velem, sőt több ízben megkérdezte tőlem, hogy hogy hívnak; sőt Heltai Jenő egyszer a „Commerce”-kávéházbeli éjszakai spiccerek egy utolsó példányának fölhasználásával brudert ivott velem, – szóval „arrivé” voltam, fővárosi író, aki minden szombat este első osztályos szabadjegyem fölhasználásával elutaztam Nagyváradra. Korán reggel beültem az „EMKE”-kávéházba, hogy dicsőséget mint egy húsvéti új öltözetet megmutogassam. Elnézó mosollyal olvastam végig a helyi lapokat, a pókok bizalmával vártam a vidéki kollégákat, akik tiszteletteljesen ültek körül és hallgatták az Irodalom műhely-titkait, amelyeket egy fejelelem könnyű kezével szórtam el közöttük. Egyszer csak Ady Endre robbant be a kávéházba szeles ölelésével, amely ölelést azonban kivételesen fejlett szemfogai mindig kissé aggályossá tették. Nyugodt lelkiismerettel kijelentem, hogy nem voltam vele szemben túlságosan gögös, csak éppen amennyire azt a fővárosi írók presztizse megkövetelte. Már akkor kivörösödött a vita, a helyi témák fűttek benne: hogy milyen volt a polgármester beszéde az új szénamázsáló fölavató-ünnepén; hogy mit nyilatkozott a Szigligeti-Társaság elnöke, Rádl Ödön a modern irodalomról különös tekintettel a fenyegetett népies-nemzeti irányra és hogy kivel van viszonya a szép szőke arszlának, Dési Gézának. Csak ketten maradtunk megvető mosolyunkkal a vitán kívül: Ő és én. Az ő mosolyát megremegtette a düh, hogy neki itt kell élnie, én pedig a

*Először a
közöség előtt*

beérkezett emberek optimista rezignációjával megnyugodtam a bölcs gondviselésben, amely a tehetségeket a fővárosba juttatja, hogy krokikkal üdítsék a szomjas nemzetet és ugyanakkor a vidéki zsurnalisztika igényeiről sem felejtkezik meg otthagyván az Ady Endréket, hogy a városi közgyűlésről és a nőegylet táncmulatságáról írjanak referátát. Csakhamar kiszöktünk a társaságból és nekivágtunk siheder-romantikánk Arnójának: a Sebes-Kőrös partjára. Nagyon szerettük egymást, hiszen egykorúak voltunk, fizikumban hasonlóak s mindketten bormegissza. Nyargaltunk egymás mellett a Kőrös partján, kiki a maga ábránd-abroncsát gurigázva maga előtt. Kiértünk Váradvelencére, a vén topolyafák

alá és Ő belemarkolva a Kőrös vizébe, tikkadtan susogta:

– A Duna! A Duna!...

Majd elnevettem magam.

– Óh balga Bandim, ez csak a fehérvízű hegyi folyóka, ez csak a Kőrös és nem a Duna. De sokféle iszappal kell még ennek beszenyeződnie, amíg Duna lesz belőle.

Egyszer aztán ő is a fővárosba került. Kapun be nem csöngetett, előszobában be nem jelentette magát, ajtón nem kopogott, hanem jött, mint a fürgeteg. Valahol nyitva maradt a spájzablak, a legkisebb rés is elég volt neki, hogy betörjön és a belső szalonban is megremegtek tőle azok a firlefancos lenge dísz tárgyak, amelyek már stabiloknak érezték magikat ottan. Itt lakott hát Ő is, ámbár nem is tudom, hogy egyáltalán lakott-e Ő valaha valahol; nem tudom igaz-e a mitológiai barlang, amelyben a szelek laknak. Egy pillanatig se volt ő itt más, mint átutazó exotikus fejedelem és ha halálra kínoznám is a fantáziámat, akkor sem tudnám elképzelni Őt a New York kávéházban, az Otthonban ülve, a Hungáriában, Ritzben ebédelve. Voltak furcsa kis kocsmák, szunynyadó kis vendégfogadók, amelyek a Bois-Dormantban egyebet sem tettek, csak Őt várták, lámpásaik csak akkor gyulladtak ki, ha Ő belépett és újból elhaltak, ha Ő eltávozott... Egy késő őszi délután kimentünk Budafokra a halászcserdjába. A fehérre meszelt kis szobában bedurrantottak a pókhasú bádoggályhába; a gazda halászlevet

rögtönzött, bort ittunk és Ő a kis kályhával versenyt tüzelt, dohogott. Hogy micsoda szűk kis város ez; az irodalma: egy vidéki újság karácsonyi melléklete, a közélete: egy kis terefe-re a vármegyeháza kapujában, a jelen bálványa Kossuth Ferenc, a jövő csillaga a geszti úrlovas. Alkonyattájt kimentünk a Dunához, biz az ott már siralmas egy folyó volt, – a Senki Dunája. Ott már szabad medrében terpeszkedett, Csepelen akkor még csak egy-két kémény tövében töltögette Weisz Manfréd a készülő emberszürethez a rakétákat és amerre szem ellátott, a partszegélyeken mindenütt a dzsungelek rekettyéje vöröslött... Ő belemarkolt a Duna vizébe és tikkadtan susogta:

– A Szajna! A Szajna...

Mondtam magamban:

– Óh balga Bandim, hiszen ez nem a zöld Szajna, csak a szőke Duna! Be sok fürge kis lovat kellett a ferdeszemű szitytya vitéznek elnyűnie amíg a Dunától a Szajnáig ért!...

Aztán Párizsban találkoztunk. Én a Rue Hotel St. Marie-jában karácsony estéjén ünnepeltem a magam módján: egyedül, árván. A kandalló parázsán szalonnát pirítottam és zsíráját rácsöpögtettem arra a hosszú-keskeny kenyérrudra, amit furulyának neveztek a párisiak, akkor még ők is meg nem tanulták, hogy mi az a hadikenyér. Ő betoppant, tetszett neki a multság, mellém telepedett, most már kettesben pirítottuk a szalonnát, a Garçon pedig szorgalmasan hozta az egy frank ötvenes libapezsgőt, amelynek nagy mennyiségétől még meg is mámorosodhatik az ember, ha egyébként költő és huszonöt éves. Éjfél után kótyagosan kimentünk a Quartier-ba, ahol már kurjongva farsangolt a Révillion közönsége. A széles boulevardon láncba fogódzva, dalolászva baktatott Jean Weber népe: azok a vörösképű, kurtanyakú tömzsi kis nyárspolgárok, akiket mi Pesten degenerált párisiaknak szoktunk nevezni: Mi ketten a magunk nótáját fújtuk torkunk szakadtával: „szeretem a halat sülve...” A franciákat meghökkentette ez a nóta. Megálltak, körénk gyűltek, találgatták, micsoda idiómán beszélgetünk, megkérdezték, milyen nemzet vagyunk. Ő hetykén válaszolta, hogy „Macedione.” Nevetett rajta, hisz akkor még nem tudhatta

szegény, hogy ezzel nem is mondott olyan nagyot... Tovább mentünk egyre néptelenedő utcákon, a hajnal elé. Ő Párist szidta, hogy milyen kis fészek. Valaha bolond rajongással Váradot neveztek a Kőrös-parti Párisnak, holott íme ez itt a Szajna-parti Várad! És az irodalma! Francois Coppée nagy költői Paul Bourget, aki a plasztikonok felnőtteknek fenntartott fülkéjében tanulmányozza a női psychét! És Anatole France is akinek erotikája olyan okuláris, mint egy puritán lelkész családalapító estéje... tuljutottunk a Halles aux vins-en, túl a Jardin des Plantes-on, a kikötőbe, ahol már a Szajna olyan, mint egy petróleum-rezervoár. Ő belemarkolt a vízbe és tikkadtan susogta:

– A Volga! A Volga...

Mondom neki:

– Óh, drága Bandim, hisz ez nem a harmónikás szavú Volga, ez csak a kürtös hangú Szajna! Óh Bandim, hiába az Óceán és a Cordillériák, hiába Páris-Róma és a Góbi-sivatag; szűk ruha neked az Élet, pokoli szomjúság gyötör téged és az a folyam, amely ezt elolthatná, de messzi van: se eredete, se torkolata, – az örökkévalóság.

És azóta sokszor elnézem az Ő halotti maszkját és megtalálom rajta azt, amit igaz szívű hű barát, gyerekkori pajtása mindig olyan epedve lestem az arcán: a megbékélt mosolyt. Ő már ott van a nagy folyam mellett. Nem! Nem mellette! Ő maga az! Se eredete, se torkolata, – az Örökkévalóság.

Az örömszerzés öröme

Kritika

Bár még alig kezdődött el az esztendő, – ha rajtam állna – már most, 2016 februárjában, megelőlegezetten odaítélném az *Év Legszebb Könyve* díjat Péter I. Zoltán néhány napja napvilágot látott gyűjteményes kötetének*. Hogy mi szükségeltetik egy ilyen könyvremeklés létrejöttéhez? Természetesen elsősorban és mindenekfelett egy olyan megszállott és fáradhatatlan szerző, mint Zoltán, aki immár kerekén 50 kötetnyi (36 önállóan és 16 társszerzőként írt) életművét ennek az újabb opusnak a megjelentetésével folytatja. És kellenek egy vállalkozó szellemű kiadó – esetünkben a *Noran Libro* ügyvezető igazgatója, Kőrössi P. József –, akinek van mersze kezdeményezni és végigjárni egy ilyen nagyívű kalandot, illetve egy olyan nélkülözhetetlen munkatárs, mint Faragó Ágnes, akinek a nevéhez a borítóterv, a tipográfia és a tördelés fűződik. Engedtessék meg elárulnom, hogy Péter I. Zoltán kollégánk könyvét a magunkénak is érezzük, hiszen megjelenését a *Communitas Alapítvány* és a *Nemzeti Kulturális Alap* mellett a *Varadinum Kulturális Alapítvány* is támogatta, és – nem véletlenül – felelős kiadóként a *Holnap Kulturális Egyesület* neve is felkerült a kiadvány kolofonjára. S mindegyik a könyvművesség egyik legigényesebb műhelye, a *debreceni Kinizsi Nyomda* tette rá a koronát.

A kimeríthetetlen legendárium

A szerző, illetve a Nagy Béla (újságíró, a Nagyváradi Állami Színház korábbi irodalmi titkára) gyűjteményéből származó több mint 130, Monarchia korabeli, „múltidéző képeslap” felvonultatása önmagában is élvezetes böngészni valót kínál. Ezt a több mint százesztendősi óbort ízlelgetve, kortyolgatva a szemléltető hamarvást elbódítja a Trianon előtti Nagyváradi mámore. A napjainkban is könnyen azonosítható, az átalakításuk miatt nehezebben felismerhető, műemlék jellegű, nevezetes középületek, paloták, bérházak, magánházak mellett a városfejlesztés nyomán eltűnt vagy a második világháború alatti bombatámadások áldozatául esett fontos épüle-

tek is megjelennek az album oldalain. A Péter I. Zoltán által felkínált városnéző séta a Nagyvállomáson kezdődik, a Fő utcán halad tova Olaszi központjában irányába, gyakori letérőkkel a jobbra, balra leágazó mellékutcák, az azokra fűzött terek, parkok felé, majd a Bémer tér háromszögében fejeződik be.

Minden egyes képeslaphoz tömörségében is gazdag kétoldalnyi magyarázat tartozik, sok-sok építészeti- és helytörténeti, kultúrhistoriai adalékkal. Várad kimeríthetetlen legendáriumból merített, a megjelenített épületekhez kötődő történetek, anekdoták révén, a XX. század eleji jeles személyiségek alakjának felidézésével oldódik élvezetesebbé, válik szórakoztatóbbá a pontos tényeket közlő, könynyed szöveg. Szerzőnk részint eddigi kutatásainak más összefüggésben már közölt eredményeit, részint újabb bűvárlásai során felfedezett adatait fűzi fel, és ahol szükséges, korábbi évtizedek, századok történéseire is vissza-visszaulva tágítja az időbeli dimenziókat. Például a kötetet indító négy képeslap, mely a központi

* Péter I. Zoltán: *Régi képeslapok, régi történetek – Várad-Olaszi*. Noran Libro Kiadó, Budapest – Holnap Kulturális Egyesület, Nagyváradi, 2016.

vasútállomást jeleníti meg, tág lehetőséget kínál a vasúthálózat kiépítésére, a közlekedéstörténetre vonatkozó tudnivalók felvázolására. Maga az „indóház” 1857-es alapkövetelésének ceremóniája – a *Biharpüspöki Református Egyházközség Aranykönyve* lapjain megörökített korrajz szerint (Váradnak akkoriban még nem lévén újságja) – Ferenc József és Erzsébet császárné látogatásával jut a csúcspontra. A negyedik képeslapon, a pályaudvar előtt két gépkocsi látható, az „önmozgókat” csodáló tömeggel egyetemben. És egy pikáns epizód: a közlekedési szakbizottság javaslatára (!) a városi tanács kimondta: „nem lesz Nagyváradon automobil kocsi”... Az ötödik képeslap egy ma már nem létező épületet, az 1928-ban emelt, 1944-ben lebombázott réti református imaházat örökíti meg, majd egy alsó-dorongosi kitérő következik a szőlőhegyen: a Sztarill Ferenc tervezte tudószanatórium, melyet néhány nappal az I. világháború kitörése előtt avattak fel. A fotográfia tanúsága szerint az épület eredeti formájában sokkal hangulatosabb, légiesebb volt a jelenlegi aspektusánál. Aztán a Rákóczi útról ellenkező irányba kanyarodva jutunk el Olaszi barokk gyűpontja: a székesegyház, a püspöki palota és a Kanonok sor térségébe. Itt Péter I. Zoltán valósággal kiélhetheti építészettörténeti-helytörténeti kvalitásait... A Fő utca, a hajdani Rákóczi út, a szecessziós paloták promenádja kimeríthetetlen látványsor, a Széchenyi téri, a Kálvária hegyi, a Bunyitay ligeti, a Körös parti kitérő egyfelől, másfelől a Szaniszló utcából és az Úri utcából megörökített épületek gazdagítják tovább a képeskönyvet. És persze, a színházzal, palotákkal, kávéházakkal, vendéglőkkel kibélelt Bémer tér a csúcs...

Postatiszta lapok

Sajátos műfaj ez: adottak a képes levelezőlapok, s a köréjük fogant szöveg válik a „képek illusztrációjává”. Fontos elemet képeznek a felvételek korát meghatározó vagy találgató szelvényzetek is, könyvgrafikai szempontból is azok, hiszen más betűből szedve, apró szigetként oldják a szövegtenger veszélyét. Belőlük az is kiderül, hogy ennek a nemes hobbinak, több mint hobbinak, a képeslapgyűjtés tudományának is megvannak a maga műszavai. Például: hosszúcímzésű képeslap, postatiszta képeslap (értsd: el nem küldött, postai bélyegző nélküli), belső használatra készült képeslap, megosztott

hátú képeslap stb. stb. A 136 darabot bemutató albumban egyetlen „történelmi kakukkfióka” látható. Egy 1912 előtt készült képeslap, melyen az eredeti magyar felirat: „Nagyvárad – Szigligeti-színház az EMKE kávéházzal” fölött utánnnyomással az 1920-ban uralomra került impérium nyelvéen az „Oradea Mare – Teatrul Regina Maria” szöveg olvasható. Ez a Trianon után is forgalomban tartott levelezőlap-ékszer többet árul el Nagyvárad históriájának közel százéves fordulópontjáról, mint akár egy történelmi tanulmány.

Zoltán barátunk ezekkel a mondatokkal zárja 51. könyvének előszavát: „Remélem, a tisztelt Olvasónak kellemes szórakozást jelent majd ez a múltidéző kalandozás a képeslapok segítségével. Abban bízom, hogy legalább annyi örömet szerez e könyv olvasása, mint számomra az adatok gyűjtése, rendszerezése és a képeslapok szövegeinek megírása. Ha így lesz, akkor nem dolgoztam hiába.”

SZILÁGYI ALADÁR

Laudáció egy „rossz rímbohóc” könyvéről*

Bár a hatvanas évek végétől alkalmasint többször találkoztunk, valójában akkor ismertem meg Fábián Sándort, a költőt, a szerkesztőt és az embert, amikor '90 lázas februárjában egymás mellé állított bennünket a sorsunk, a frissiben induló *Kelet–Nyugat* szerkesztőségébe. Azért nem ültünk le, mert még csupán egyetlen íróasztalunk és egyetlen székünk volt, s laptervezőnk, Ujvárossy Laci térdre ereszkedve rakosgatta egymás mellé az első számba tervezett írásokat, grafikákat. Sándor kopott bőrtáskájából kotorta elő a sebtében összekeregetett verseket, s az már első pillanatban eldőlt, hogy vezérversünk Zudor Jancsi nagy, „rendszerelváltó” poémája, a *Romániából jöttem* lesz. A két szomszédvár, a hetilap és a napilap akkoriban három-három költővel volt ugyan kibélelve, Horváth Imre bátyánk is rendszeresen meglátogatott bennünket, „redakciót szagolni”, mégis Fábián doktort kérte fel külső munkatársként a versrovat szerkesztésére az egyébként túlzottan nagykeblű kiadónk, Stanik Pista. Sándor menten be is bizonyította, hogy egymaga megbízhatóbb és pontosabb a köreinkben forgolódo hat tálentumos, de bohém poétánál. Igaz, költőtoborzásban, vers-zsákmány beszerzésében a hatok is segítettek neki, de véges-végig, a *Kelet–Nyugat* elhunytáig Ő maradt a versrovat vezére. Költőként viszont megmaradt szinte annyira rejtőzködőnek, mint azelőtt, a rá jellemző szerénységgel ritkán hozakodott elő a saját verseivel, ritkán publikált a saját lapunkban.

Most, hogy több mint ötven évvel Forrás-kötetének, a *Nehéz szépségnek* (1964) a megjelenése után napvilágot látott válogatott és új verseinek, néhány műfordításának gyűjteménye, *Ars brevis vita idem* címmel, a *Várad* könyvműhelyében, Szűcs László értő és gondos szerkesztésében, bevettem magam költői világa újbóli megtalálásának örömébe. Bár jó néhány Fábián-verset ismertem, bizony a régiek között is találtam bőven felfedeznivalót, s az újabbak, a legújabbak, az

SZILÁGYI ALADÁR közíró, szerkesztő (1943, Pankota). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet–Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai romániai és magyarországi lapokban jelentek meg. A Várad és az Erdélyi Riport főmunkatársa.

egész kötet végigolvastán megbizonyosodtam arról, amit már régebben megállapítottam: Fábián Sándor az első Forrás-nemzedék egyik legfontosabb, legeredetibb tagja.

Bár a többiekhez képest nem Kolozsvárról indult, és két-három év késedelemmel debütált, már a hatvanas évek elején közjük sorolták. Lászlóffy Aladár 1998-ban így vallott erről: „A kánonváltás nem az egész irodalmat érintette, hanem először kifejezetten a Forrás első nemzedékét és annak körét. Itt még egyszer tisztázzuk, hogy nem feltétlenül azokból

* Fábián Sándor: *Ars brevis vita idem. Válogatott és új versek, műfordítások.* Várad kulturális folyóirat, Nagyvárad, 2015.

áll a Forrás első nemzedéke, akiknek az első két évben Forrás-kötetük jelent meg. Pontosan úgy a Forrás első nemzedéke Szilágyi Júlia vagy Fábíán Sándor.”

Az már Sándor barátunk irodalmi rangját bizonyítja, hogy amidőn Hajdu Győző, az *Igaz Szó* teljhatalmú főszerkesztője, mások kritikáival – többek között Székely János (!) névtelenül, majd Farkas Dénes álnéven közölt gunyoros, parodizáló cikkeivel – egyetemben a saját lapjában ösztözet indított a *Korunk*, az *Utunk* hasábjain közölgető, egyre-másra Forrás-kötettel jelentkező fiatal költők ellen, neki is kijutott az éberek lövedékeiből. A verselők „legfiatalabb népes seregéről” szólva, Hajdu vonuló gólyákhoz hasonlította a költőcsoportot. „Bár már több éve, hogy felröppentek irodalmunk egére, mégsem érzem őket eléggé otthonos, tűzhely körüli madaraknak. (...) A mi új valóságunk tájaira – verseik tanúsága szerint – még mindig nem rakták le végleges fészüküket. Mintha vendégek, amolyan vándormadarak lennének, úgy repdesnek szülőföldjük felett” – vélte a pártosságáról, szervilizmusáról hírhedt főszerkesztő. Bár ő maga – feltehetően pártfeladatként, a netán veszélyesen felgyülemlett energiák levezetése végett – megnyitotta az *Igaz Szó* zsilipjét a fiatalok előtt, különszámot szerkesztett számukra, amelynek középpontjába zömmel az első Forrás-nemzedék került, atyai intelmek özönét zúdította rájuk. „Kritikánkra vár az a feladat, hogy hozzásegítse őket a harcosszocialista-realista költészet eléréséhez. Úgy vélte, hogy „még mindig fel-felszökken az individualizmus hőmérséklete”. Fő feladat pedig: „a legfiatalabbak társadalmi felelősségtudatának további fokozása. Egyesek közöttünk még mindig nem érzékelik eléggé a pártos írói állásfoglalás jelentőségét, az írói munkának a társadalmi súlyát és szerepét”. A követni való út pedig: „Az ihlet forrása számunkra: a párt vezette munkásosztály.”

Sándor talán el se olvasta, meg se fogadta Hajdu elvtárs intelmeit, de önhibáján kívül – medikusként, majd gyakorló üzemorvosként – olyan környezetbe került, ahol – egyebek mellett – éppen a munkásosztály vált az ihlet forrásává: „Szorgos szerszámnak szánom létemet, / ne csak munkált – munkáló is legyek. / (...) Nem sajnálom semmim – se szívem, / se izmaim, se szemeim, / csak tudjam, hogy ott koptam el / az értelmes élet felszínein.” (*Szerszámsors*) Avagy a következő, 1967-ben megjelent *A földhöz tartozom* című kötetében: „Hogy

előre jussak egy testnyi / távon, természetemlépp egyenlő / szénmennyeséget kell kiszedni. / Míg megálmodott utamat csinálom / az elhódított föld alatt, / sok ezerszer a szénbe faragom / saját fordított magamat.” (*A mélység munkása*) Talán a két idézet elegendő ahhoz, hogy igazoljuk az idősebb, ugyancsak Biharhoz kötődő pályatársnak a debütkötetéhez írt bevezetője megállapítását: „Lászlóffy Aladár robbanó dinamikája, Szilágyi Domokos lázas önmaga keresése, Jancsik Pál belső izzása mellett valami páratlan józanságot képvisel ez a racionális költészet.” És ide sorolhatók ihletforrás és tematika szempontjából az 1981-es *Tizenöt sorosok* kötetzáró ciklu-

sának, a *Várad* hónapoknak a darabjai. Különleges költői produktum ez, a versolvasó el se hinné – bár egy József Attila nevű előd már bizonyította –, hogy a gyárak világa mennyire átpoétizálható. Sándor – a vers-Midász – akármibe nyúl, akármit jelenít meg, szőrmegyárat, baba-, fésű-, kefe- avagy gépgyárat, még az olyan reménytelenül prózainak tűnőket is, mint a Fémlerakat vagy a Fructexport, mindenből költeményt varázsol. Elégé el nem ítéhető költői rafinériával a szemléletes-plasztikus tárgy-, pontosabban gyárleírást mindig egy poétikus poén zárja, ami visszaizzítja, többletjelentéssel dúsítja az előző sorokat is: „Hatalmas híddaruk alatt / nagy sürgés-forgás: osztályozzák / a rozsdaszín borús időket / meg a begöngyölt szeleket, / elhelyezve közöttük egy-egy / pompás sárgaréz-napsütést.” (*Április – Baza 4*, a 4. Fémlerakat) Az 1972-ben napvilágot látott *Több kék* szerzője sem igyekszik kiszabadulni az üzemorvos köré-föle épült világból, a gyárnegyedekből. Rendhagyó lírai riport az akár játékos balladaként is kezelhető cigányidill, az *Itt a piros, hol a piros*.

De minden olyan erénye mellett, mint a szikárság, a minimalizmus, a tárgyi költészet gyakorlása, Fábíán Sándor képtelen elrejtetni előlünk „alanyi költő” voltát. A félelmeit: „Engem a mélységek felett / félések feszültsége tart ki, / mint rugókkal sokfelől kikötött, / rezgő, de helyén biztos vasgolyót.” És hát – akár előző könyveiben – itt is kiderül, hogy a költő „férfiből van”, megannyi lírával átítatott asszonyverset remekel: „A tavaszért / dolgozó erők részei vagyunk. / Te vagy a váltótársam, kedvesem. / Én délelőtt nyers / füveket húzok mezőszámra, / s te estig kifényezed őket, / hogy csillogjanak másnap selymesen.” (*Váltótársam. Annának*) A családközpontúság sem hiányzik Sándor költészetéből, annyira nem, hogy a gyermekeihez is gyakran odafordul, s így születnek az olyan remek metaforasorok, mint a Judit lányának ajánlott *Parázson futás*. És ide sorolandó a költő gyermekkorának Nagyszalontáját, illetve a családtagok alakját idéző, elvesztésüket lamentáló versek sora. És ide a férfibarátság megkapó tanújelei, a *Nikolits Árpád biztatásáért* ciklusa.

Sándor nem gubózott be a rendelőjébe, és nem rejtőzött el valamiféle elefántcsonttoronyba, közérzetiből közéletivé tágult lírájának szép példája a *Bot a szánkban*, a filozofikus töltetű, Ágh Istvánnak ajánlott *Lábujjhegy-leskelődés*, avagy a *Vasárnapi Nagyvárad* fájdalmas-lírai szociográfiája. Külön figyelmet érdemel a már fentebb említett Nikolits Árpád, a nyomdász-könyvművész-író barát jóvoltából négy példányban kiadott (!) szamizdat-kötet, a *Vörös csuklyában* nyitó ciklusa, a *Katzenjammerek*. A kíméletlen öniróniával magamagát „rossz rímbohóc”-ként aposztrofáló Fábíán Sándor formanyelvének, játékoságának élvezetes darabjai ezek, akár a válogatás minden szegmentumában előbukkánó tömör pár sorok, avagy a szonettek, melyek a szerző műfaji sokoldalóságának jelei.

Visszatérve Sándor alanyiságára, az eddig lappangó *Új versek (1999–2014)* számos darabja: a *Magán-magány*, az *Áhítat nyitott kék ajtóra*, a *Csak egy irányba, Istenem?*, avagy a *Csak gyűrődés* – a menthetetlenül öregedő, leépülő, magányosuló, Istent kereső férfi félelmeinek-érzelmeinek felmutatása. Sándor, kívánom, hogy egy híján 80 évesen távolra halasszad önmagad faragta *Sírfeliratod* aktualitását: „Én végig éltem magamat. / Nem volt egy könnyű feladat. // Csak jövőmre emlékszem.”

A szerkesztő asztala

TABÉRY PÁLYÁZAT A Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéke, valamint a Várad irodalmi és művészeti folyóirat újra meghirdeti a sikeres *Tabéry Géza novellapályázatot*, ezúttal „Történet, töredék, ének” címmel. Pályázati felső korhatár: 26 év.

A zsűri döntése alapján a minősítést elérő szerzők elismerő oklevelet, a legjobb pályamunkákat beküldő 3 szerző pedig pályadíjat és könyvcsomagot kap az alábbiak szerint:

- A győztes pályamű **20 ezer forint**, illetve ennek megfelelő lej + könyvcsomag;
- a második helyezett **12 ezer forint**, illetve ennek megfelelő lej + könyvcsomag;
- a harmadik helyezett **7 ezer forint**, illetve ennek megfelelő lej + könyvcsomag díjazásban részesül.

A legjobb novellákat a Várad irodalmi és művészeti folyóirat májusi száma publikálja.

A megszülető írás(ok)nak témájában a címben jelzett három tematika valamelyikéhez kell kapcsolódnia. Szerzőnként maximum két novella küldhető be. A novellák egyenként legfeljebb 10 gépelt oldal (mintegy 24 000 leütés, Times New

Roman betűtípus, 12-es betűméret, 1,5-es sortávolság, 2,5-es margó) terjedelműek lehetnek. Beküldési határidő: 2016. március 18. (péntek) 24.00 óra.

A pályázat beküldhető: villanypostán a taberypalyazat@gmail.com címre, vagy postai úton a Várad szerkesztőségének címére. (Revista culturală Várad Oradea 410068 Oradea P-ța 1 Decembrie nr. 12, județul Bihor.)

Eredményhirdetés és ünnepélyes díjátadás: 2016. április vége.

ÉLŐ VÁRAD Új sorozatot indítottunk februárban a Szigligeti Stúdióban. Az Élő Várad a szerzők és az olvasók között szeretne rendszeres kapcsolatot teremteni. Az első találkozón előbb Onucsán Miklós *Mo(nu)ments* című tárlatáról tartott vetítéses ismertetőt Kányádi Iréne művészet-

A fiatal váradai írók, költők a Szigligeti Stúdióban: Ozsváth Zsuzsa, Kemenes Henriette, Mihók Tamás és Biró Árpád
Fotó: Fried Noémi Lujza

történész (az anyag decemberi számunkat illusztrálta), majd négy fiatal, Váradon élő szerzőnkkel beszélgettünk. Ozsváth Zsuzsa, Kemenes Henriette és Mihók Tamás felolvasott verseiből, végül Biró Árpád mese-dramolettjét adták elő felolvasószínházi formában. Az Élő Várad legközelebb márciusban jelentkezik.

TÖRZSASZTAL Emlékezetes estékkel szolgáltak a legutóbbi hónapokban is íróvendégeink és beszélgetőtársuk, Kőrössi P.

József a Törzsasztal mellett. Decemberben Szijj Ferenc költő, januárban Györe Balázs járt Nagyváradon, míg februárban visszatérő vendégként Térey János, és részleteket olvasott fel legújabb verses regényéből, *A Legkisebb Jégkorszakból*. Március 11-én Tóth Krisztinával folytatódik a több mint kilenc éve tartó sorozat.